

**T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
2019- YL 076**

**19.YÜZYILDA AVRUPA VE ORTADOĞU'DA KADIN
KİMLİĞİ ANALİZİ:
GERTRUDE BELL ÖRNEĞİ**

**HAZIRLAYAN
Sibel KARASULU**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Ayten CAN**

AYDIN-2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Anabilim Dalı Tarih Yüksek Lisans öğrencisi Sibel KARASULU tarafından hazırlanan “19.Yüzyılda Avrupa Ve Ortadoğu’da Kadın Kimliği Analizi: Gertrude Bell Örneği” başlıklı tez, 21/06/2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Ayten CAN	ADÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Üye : Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN	ADÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Üye : Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK	DokuzEylül Üniversitesi. Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nunSayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

21/06/2019

Sibel KARASULU

ÖZET

19.Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu'da Kadın Kimliği Analizi:

Gertrude Bell Örneği

Sibel KARASULU

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr.Öğr. Üyesi Ayten CAN

2019, MMXIX 107 sayfa

Günümüzde Ortadoğu'da yaşanan çalkantılı süreç, bölgenin tarihine ilgiyi artırmış, I. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'nin Ortadoğu politikasında kurucu ve planlayıcı rol üstenen, tarihçi, arkeolog Gertrude Margaret Lowthian Bell yeniden gündeme gelmiştir.

“19.Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu'da Kadın Kimliği Analizi: Gertrude Bell Örneği” isimli bu çalışmada, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun muhafazakâr Victoria döneminde yetişen Gertrude Bell'in Ortadoğu bedeviliği ve erkek egemen bir dünyada kadın olarak var olma mücadelesi değerlendirilecektir. Bell'in günümüz Irak sınırlarını çizmeye kadar uzanan sıra dışı yaşam öyküsü, toplumsal cinsiyet bağlamında incelenerek kadın kimliği analizi yapılacaktır.

Bu çalışmada, tüm seyahatlerini ve görüşlerini yazılı hale getiren Gertrude Bell'in, İngiltere New Castle Üniversitesi bünyesindeki Robinson Kütüphanesi'nde arşivlenen günceleri, mektupları ve kitapları ışığında birincil kaynaklar analiz edilerek nitel olarak değerlendirilecektir. Birincil kaynakların çalışmaya özgün bir nitelik kazandırması ve konunun farklı bir perspektiften ele alınarak tarih ve sosyoloji literatürüne katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Ortadoğu, Toplumsal Cinsiyet, Gertrude Lowthian Bell

ABSTRACT

The Analysis of Women Identity in Europe and the Middle East in the 19th Century: The

Case of Gertrude Bell

Sibel KARASULU

Master Thesis, Department of History

Supervisor: Inst. Ph. D. Ayten CAN

2019 + MMXIX + 107 pages

Today, the turbulent process in the Middle East increased the interest in the history of the region and Gertrude Margaret Lowthian Bell who was a historian and archaeologist and also was a founder and planner in the Middle East policy of Britain in the years of World War I, was on the agenda again.

In this study named “Analysis of Women's Identity in Europe and the Middle East in the 19th Century: The Case of Gertrude Bell”, Gertrude Bell, who grew up during the conservative Victorian period of the British Empire, will be considered to be the bedouin of the Middle East and her struggle for existence as a woman in a male-dominated world will be dealt with. The extraordinary life story of Bell, which extends to drawing the borders of modern Iraq, will be evaluated in the context of gender and women identity.

This study will be evaluated qualitatively by analyzing the primary sources of Gertrude Bell in the light of his archived archives, letters and books in the Robinson Library in New Castle University, England. It is aimed that both the subject will be handled from a different perspective and that the primary sources will be used and they will give a specific characteristic to the study and contribute to the literature of history and sociology.

KEYWORDS: Middle East, Gender, Gertrude Lowthian Bell

ÖNSÖZ

Tarih, bir bilim olarak kabul edilmesine rağmen, tarihin cinsiyeti uzun yıllardır tartışma konusu olmuştur. Savaşın maskülenliği, iktidarın gücü, erkeği temsil etmekte, kadın bu süreçte geri planda bırakılmaktadır. Gertrude Lowthian Bell, bu resmin dışında kalan sıra dışı bir kadın portresidir. Bu sebeple, 19.yüzyılda Ortadoğu politikasına damga vuran Bell'in sadece siyasal kimliğinin değil, bu kimliği oluşturan kadınlığının da irdelenmesi bütünsel bir yaklaşım sağlayacaktır. Gertrude LowthianBell'in yaşamı, Avrupa ve Ortadoğu kadın profili ışığında, kadın kimliği analizi ile birleştirilmiş ve tarihe farklı bir perspektifle yaklaşım amaçlamıştır.

Çalışmanın bu anlamda katkı sağlayacağını umarak yüksek lisans ders aşamasında ve tez hazırlama sürecindeki katkılarından dolayı değerli danışman hocam Dr.Öğr. Üyesi Ayten CAN'a teşekkürü borç bilirim.

Değerli görüşleriyle çalışmama katkıda bulunan hocam Sayın Doç Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU'na teşekkür ederim.

Fikirleri, bilgisi ve bitmek bilmez çalışma azmiyle her daim yanımda olan Dr.Y. AR'a desteğinden ve emeğinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her aşamasında yanımda oldukları gibi, bu süreçte de göstermiş oldukları sabırlarından ve desteklerinden dolayı başta çok kıymetli annem Adile KARASULU ve babam Mehmet KARASULU olmak üzere tüm aileme teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, çok değerli zamanlarımızdan feragat ederek tüm enerjisi ve sevgisi ile bana hayat veren canım oğlum Ahmet'e sonsuz teşekkür ederim.

Sibel KARASULU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
GÖRSELLER DİZİNİ.....	vi
EKLER DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1.TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN	6
1.1.CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET	6
1.1.1. Cinsiyet Nedir?	6
1.1.2.Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Sarmalı	6
1.2. 19. YÜZYILDA KADIN	12
1.2.1. Avrupa’da Kadın Olmak.....	14
1.2.2. Ortadoğu’da Kadın Olmak.....	18
İKİNCİ BÖLÜM	22
2. GERTRUDE MARGARET LOWTHIAN BELL.....	23
2.1 İLK YILLAR.....	23
2.2. DOĞU’ YA İLK ADIMLAR	29
2.3. BÜYÜK ANADOLU SEYAHATI	37
2.4. DOĞU’YA DÖNÜŞ	42
2.5. I. DÜNYA SAVAŞI VE ARAP BÜRO GÖREVİ	46
2.6. IRAK DOĞU SEKRETERLİĞİ GÖREVİ.....	50
2.7. HAYATA VEDA	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	66
3. GERTRUDE BELL VE KADIN KİMLİĞİ	66
3.1. ÜVEY ANNE SORUNSAĞI.....	66

3.2. HEMCİNS DÜŞMANLIĞI	71
3.3. ANTI SÜFRAJET ÇELİŞKİSİ.....	74
3.4. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ BASKISI.....	78
3.5. “HATUN” OLMA YOLU.....	82
3.6. SÖMÜRGEDE SÖMÜREN.....	85
3.7. ANTI SÜFRAJET KİMLİĞİNDEN KOPUŞ	87
3.8. İNGİLİZ KADINI GÖZÜNDEN ORTADOĞU KADINI	90
TARTIŞMA VE SONUÇ	94
KAYNAKLAR.....	96
EKLER	102
ÖZGEÇMİŞ	106

GÖRSELLER DİZİNİ

GÖRSEL 2 1 GERTRUDE BELL'İN DOĞDUĞU EV, 1868	23
GÖRSEL 2 2 NEWCASTLE JOURNAL DOĞUM HABERİ, 17 TEMMUZ 1868	24
GÖRSEL 2 3 PALL MALL GAZETTE DOĞUM HABERİ, 18 TEMMUZ 1868	25
GÖRSEL 2 4 GERTRUDE BELL 3 YAŞINDA, HARROGATE/ İNGİLTERE, 1871	25
GÖRSEL 2 5 GERTRUDE BELL VE KARDEŞİ MAURICE, 1875	26
GÖRSEL 2 6 GERTRUDE BELL, 1895	30
GÖRSEL 2 7 GERTURDE BELL'İN YARDIMCISI, GRINDELWALD/ İSVİÇRE, 1901	31
GÖRSEL 2 8 GERTRUDE BELL'İN OBJEKTİFİNDEN ÖMER CAMİİ, KUDÜS, ARALIK 1899.....	32
GÖRSEL 2 9 GERTRUDE BELL VE ROSEN AİLESİ, SURİYE, 1900.....	33
GÖRSEL 2 10 GERTRUDE BELL, SIR PERCY COX VE İBN SAUD.....	35
GÖRSEL 2 11 GERTRUDE BELL'İN MEVLANA TÜRBESİ ZİYARETİ, KONYA, 1905.....	36
GÖRSEL 2 12 GERTRUDE BELL'İN OBJEKTİFİNDEN KADİFEKALE, İZMİR, 1907	37
GÖRSEL 2 13 GERTURDE BELL'İN GÜNLÜĞÜNDEN, 19.07.1907.....	39
GÖRSEL 2 14 BİN BİR KİLİSE KAZI ÇALIŞMALARI, MADENŞEHİR, 1907	40
GÖRSEL 2 15 BİNBAŞI CHARLES(RİCHARD) DOUGHTY- WYLIE VE EŞİ, KONYA, 1907.....	41
GÖRSEL 2 16 GERTRUDE BELL, İRAK, 1909	42
GÖRSEL 2 17 GERTRUDE BELL VE T.E. LAWRENCE	43
GÖRSEL 2 18 GERTRUDE BELL'İN KERVANI, SURİYE, ARALIK 1913	44
GÖRSEL 2 19 GERTRUDE BELL'İN ÇÖL SEYATİNDE KALDIĞI ÇADIR, 1914.....	45
GÖRSEL 2 20 GERTRUDE BELL'İN MİSAFİR OLDUĞU BİR AŞİRET ÇADIRI, 1914	46
GÖRSEL 2 21 KIZIL HAÇ GÖREV BELGESİ, FRANSA	47
GÖRSEL 2 22 İBN SAUD, SIR PERCY COX, GERTRUDE BELL, ARAP YETKİLİLERİ VE İNGİLİZ ASKERLERİ, BASRA, 1916.....	49
GÖRSEL 2 23 İNGİLİZ ASKERLERİ EŞLİĞİNDE TÜRKLER, BASRA, 1917	51
GÖRSEL 2 24 FAYSAL BİN HÜSEYİN.....	52
GÖRSEL 2 25 GERTRUDE BELL 53 YAŞINDA, 1921	55
GÖRSEL 2 26 KAHİRE KONFERANSI'NA KATILAN TEK KADIN, 1921.....	55
GÖRSEL 2 27 WINSTON CHURCHİLL, GERTRUDE BELL, T.E. LAWRENCE, KAHİRE, 1921	57
GÖRSEL 2 28 İRAK KRALI I.FAYSAL'IN TAHTA ÇIKIŞ TÖRENİ	58
GÖRSEL 2 29 SIR PERCY COX, KINAHAN CORNWALLİS VE KRAL I. FAYSAL, 1920.....	58
GÖRSEL 2 30 THE NEW HERALD GAZETESİ, MEZOPOTAMYA'NIN TAÇSIZ KRALİÇESİ HABERİ 59	
GÖRSEL 2 31 GERTRUDE BELL VE UR KAZILARI, İRAK, 1923.....	60

GÖRSEL 2 32 GERTRUDE BELL, LEONARD WOOLEY VE DİĞER ARKEOLOGLAR, UR KAZI ÇALIŞMALARI, İRAK, 1923	60
GÖRSEL 2 33 GERTRUDE BELL PLAKETİ, BAĞDAT MÜZESİ GİRİŞİ, BAĞDAT.....	61
GÖRSEL 2 34 BAĞDAT MÜZESİ, 1926	61
GÖRSEL 2 35 BELL AİLESİNİN ROUNTON GRANGE'DAKİ MALİKANESİ.....	63
GÖRSEL 2 36 GERTRUDE BELL'İN İNGİLİZ BAYRAĞINA SARILI CENAZSİ, 12 TEMMUZ 1926....	64
GÖRSEL 2 37 GERTRUDE BELL'İN CENAZE TÖRENİ, BAĞDAT, 12 TEMMUZ 1926.....	65
GÖRSEL 2 38 GERTRUDE BELL'İN BAĞDAT'TA BULUNAN MEZARI	65

EKLER DİZİNİ

EK 1 NEW CASTLE ÜNİVERSİTESİ.....	102
EK 2 ROBINSON KÜTÜPHANEİ.....	102
EK 3 GERTRUDE BELL ÖZEL ARŞİVİ.....	103
EK 4 GERTRUDE BELL ÖZEL ARŞİVİ ÇALIŞMA ALANI VE AMURATH TO AMURATH KİTABI...	103
EK 5 GERTRUDE BELL ÖZEL ARŞİVİNDE ARAŞTIRMA.....	104
EK 6 GERTRUDE BELL'E AİT 1907 YILI GÜNLÜĞÜ.....	104
EK 7 GERTRUDE BELL'E AİT 1907 YILI GÜNLÜĞÜ.....	105
EK 8 GÜNLÜK ÖRNEĞİ.....	105

GİRİŞ

Tarihsel döngünün başlangıcından itibaren, kadın ve erkekğin toplumsal konumlanması değişkenlik göstermiştir. İlk insan topluluklarında kendini neslini “yaratana” ve göğsünden mucizevi bir şekilde akan sütle yavrusunu besleyip büyüten kadının bedensel gücü, erkeğin yalın beden özelliklerine karşı bir üstünlük göstergesiydi. Anaerkil olarak tanımlanan Neolitik Çağ toplum ise kadının doğurganlık mucizesine, üretim ve bereket kavramlarını eklemiştir. Çünkü kadın bedeni toprak gibidir, doğurur ve büyütür. Bu sebeple yaratıcılığın ve bereketin timsali kadın toplumsal minnet duygusundan kaynaklanan saygın bit konuma sahiptir. İnsanlığın ilk toplumsal deneyimi olan bu çağda üretim ve yaşamdaki rol dağılımı kadın-erkek birlikteliğinin “efendi-köle” ilişkisine dayalı olmadığı sanılmaktadır. Bu toplumsal düzeneğin merkezinin “kulluk” değil, sevgi ve minnet hisiyatından kaynaklandığı düşünülmektedir (Eliade, 2003: 258-259 akt. Aydıngün, 2013: 43-45).

Öte yandan Batı medeniyetlerinin kökeni Atina toplumunda kadınların sosyal konumu oldukça farklıdır. Anaerkil çağlarda topluma egemen olan kadın, Eski Yunan döneminde hor görülmektedir. Demostheres’in bir söylevindeki; “*Zevk için fahişelerimiz, iyi bakılmamız için nikâhsızkarlarımız, bize meşru çocuk vermeleri için de eşlerimiz vardır*” (Bonnard, 2004: 165) ifadesi Atina toplumunda kadının ne denli değersiz ve aşağılanmış olduğunu göstermektedir. Bu noktada kadının tarihsel yenilgisi pek çok varsayımı da beraberinde getirmektedir. Ancak en muhtemel sonuç metallerin keşfi ve savaşı ortaya çıkarmaktadır. Metallerin keşfi ve savaşın karlı bir iş alanına dönüşmesi, erkeğin fiziksel gücünü ön plana çıkarmıştır. Özünü keşfeden cinsiyetler, toplumu şekillendirme becerisinin temelde güce dayalı olduğunu, fiziksel yeterliliğe sahip olmayan cinsiyetin iktidarın bir parçası olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Doğurganlığı ile neslin devamını sağlayan “eşsiz” kadın, böylelikle iktidardaki yerini erkeğine bırakmış, yaratıcı güçten köleliğe evrilmiştir. Kadın artık perde arkasında pasifize edilmiş, ataerkil düzene riayet ederek bu silik rolü benimsemiştir. Ancak bu kısır döngü, kadınların benliğini ortaya koyarak var olma güdülerıyla Aydınlanma Çağı’nda (1715–1789) kırılmalar yaşamaya başlamıştır. Kadın artık toplumun kendilerine atfettiği cinsiyet rollerinin ötesinde muktedir olduğu becerisiyle fark edilmek, hane dışında süre gelen yaşama dâhil olmak ve hatta iktidara yürümek istemektedir. Kuşkusuz kişilik haklarını talep etmek ve ötekileştirilmeyi reddetmek, yüzyıllar boyu iktidar sahibi karşı cinsi tedirgin etmekle birlikte bu yolculuk

meşakkatli ve çetin olacaktır. Bu noktada, varoluş ideallerini yerine getirebilmek adına iki cins arasında çatışma çıkacak, iktidar mevcut düzenin devamını sağlamaya çalışırken, kadın bastırılmış kimliğini gün yüzüne çıkarabilmek için gerek aleni gerekse dolaylı yöntemler seçecektir.

Avrupa’da 18. ve 19.yüzyılda yaşanan Fransız İhtilâli ve Sanayi Devrimi, toplumsal bir dönüşüme sebep olmuş, insan hakları çerçevesinde kitlesel başkaldırıları yaşanmıştır. Kişilik hakları söz konusu iken kadınların toplumsal cinsiyet rollerine karşı seslerini yükseltmeleri elbette kaçınılmazdır. Olympe de Gouge’un yazdığı “Kadın Hakları Bildirgesi” nedeniyle hayatının giyotinde son bulması ya da patriarkaya meydan okuyan, “jüponlu sırtlan”, “dinsiz amazon” olarak adlandırılan kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft’ın trajik hayatı, döneme damga vuran olaylar arasındadır. Kadınların özgürlük isyanını bastırmak için her yol denenmiş, talep edilen siyasal ve sosyal hakların önü kesilmiştir.

Öte yandan, kadın kimliği ile var olabilmek için bahsedilen aleni başkaldırının aksine, iktidarın yanında yer alarak “biri” olmaya çalışan kadınlar da mevcuttur. Öyle ki madalyonun diğer yüzündeki kadınlar için güce giden yolda her şey mubahtır. Bu kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinin diktasına karşı yeni kadın kimliğini ortaya koymak için sessiz bir isyan sürdürmektedirler. İstihdama dâhil olmadığı için ekonomik özgürlüğüne kavuşamamış kadınların, gücü yanında hissetmek istemesi yadırganacak bir durum değildir. Çünkü toplumsal kalıpların dışına çıkmak, radikal bir duruş gerektirir ki karşılaşılabilecek olan engeller azımsanmayacak derecede zorludur.

Bu çalışma esas olarak, Victoria Dönemi (1837-1901) Britanya’ında doğmuş, ancak hayatının ilerleyen dönemlerinde Ortadoğu’yu adım adım gezerek önemli roller üstlenmiş, tarihi bir kadın kimliği olan Gertrude Bell’i konu almaktadır. 19. yüzyıl toplumsal klişelerinin dışında bir portre çizen Bell, hem siyasi hem de ekonomik gücü elinde bulduran önemli bir aileden gelmesine rağmen, kendi benliğini ortaya koymak ve zihninde canlandırdığı kadın kimliğine ulaşabilmek için kararlı bir duruş sergilemiştir. Yetişmiş olduğu Victoria Dönemi toplumsal normlarına karşı gizli bir isyan sergileyen Bell, içinde bulunduğu hapisneden kurtuluş yolunu Ortadoğu’da bulmuştur. Britanya’da kurallara riayet eden bir “hanımefendi” gibi yaşamak yerine, dünyayı gezmiş, ata binmiş, dağcılık yapmış, Anadolu ve Ortadoğu’yu defalarca ziyaret etmiş, önemli arkeolojik kazılarda bulunmuş, Arap çöllerinde aşiret reisleriyle görüşmüş ve I. Dünya Savaşı sonrası

Ortadoğu sınırlarını çizerek, Kral Faysal'ın Irak'ta tahta geçmesine öncülük etmiştir. Tıpkı İsviçre Alpleri'nde adını yazdırdığı "Gertrude Zirvesi" gibi, Ortadoğu'da da ismini "Çöl Kraliçesi" olarak tarihe geçirmiştir.

Bu çalışmada, 19. yüzyılda var olan erkek dünyasındaki güç dinamiğine dâhil olmak ve kadın olarak iktidara ulaşabilmek için verilen mücadele, Gertrude Bell'in kadın kimliği analizi örneklemeyle değerlendirilmiştir. Bu noktada, ötekileştirilmiş kadının var olabilmek adına iktidarı kullanma şekli sorgulanmıştır. Bu sebeple, kadın kimliğini irdeleyebilmek için birinci bölümde öncelikle kavramsal bir çerçeve çizilmiş, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, Victoria İngiltere'sinde doğup yetişen ve yaşamının ikinci yarısını Ortadoğu'da geçiren Bell'in kadın kimliği analizini yapabilmek için, 19. yüzyılda hem Avrupa'da hem de Ortadoğu'da kadın olmak nedir sorusuna cevap aranmıştır. Bell'in doğum ve genç kızlık döneminin değerlendirilmesi açısından, Victoria dönemi kadınları incelenmiştir. 20'li yaşlarından itibaren hayatının sonuna kadar devam eden Ortadoğu yolculuğu, toplumsal cinsiyet kavramı ile birleştirilerek, Ortadoğu'da kadın kimliği mercek altına alınmıştır. Bell'in kadın kimliğinin temeline inebilmek adına birbirine zıt iki kültürün kadını, kendi coğrafyalarına ve normlarına göre değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü, Gertrude Bell'in biyografisinden oluşmaktadır. İlk gençlik yıllarından itibaren Doğu'ya uzanan hayatındaki olaylara kronolojik olarak yer verilmiş, yaşamında önem arz etmiş kişilere değinilerek sosyal yaşantısının yanı sıra, I. Dünya Savaşı sonrası icra ettiği tarihi görevlerden söz edilmiştir. Kişi, zaman ve mekânsal anlamda detaylı bir yaşam öyküsünü içeren bölümde, biyografik kaynaklara yer verilerek Bell'in kişisel mektuplarından ve günlüklerinden de faydalanılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, Gertrude Bell'in kadın kimliği analizi yapılmıştır. Karakterin oluşumu ilk ailede başladığı için öncelikle aile içi ilişkilerine, özellikle üvey anne sorunsalı ele alınmıştır. Bell'in başlangıçta anti süfraj çalışmalara katılmasına rağmen ilerleyen dönemde bu konudaki tutum değişikliğinin altında yatan sebepler irdelenmiştir. Devam eden aşamada, Bell'in Ortadoğu'da ulaştığı "Hatun" mertebesi değerlendirilmiş ve İngiliz kadın gözüyle Ortadoğu kadınına bakışı sarmal olarak incelenmiştir.

Günümüzde Ortadoğu'da yaşanan sıcak gelişmeler ve bölgenin siyaset gündeminde ön plana çıkmasıyla birlikte Gertrude Bell araştırmalara tekrar konu olmaya başlamıştır. Bu

sebeple, mevcut yabancı kaynakların yanı sıra son yıllarda Türkçe kaynaklara ulaşmak mümkündür. Araştırmanın geçerliliği adına yabancı ve yerli biyografik çalışmalar gözden geçirilmiş, Gertrude Bell'e ait kişisel mektuplar, günlükler ve yazmış olduğu kitaplar çözümlenerek doküman incelemesi yapılmıştır. Ancak çalışmanın temelini Bell'in şahsına ait olan mektuplara ve günlüklere dayanması sebebiyle önemlidir. Bahsi geçen New Castle Üniversitesi Robinson Kütüphanesi'nde bulunan özel arşivinde tarihi eserleri ve gezilerini anlatan Bell tarafında kaleme alınmış dokuz kitap, 16 günlük, 7.000 fotoğraf ve 1.600 mektup bulunmaktadır. Bu noktada, arşiv ziyaret edilmiş, birincil kaynaklara ulaşılmıştır. Ancak arşivde bazı yıllara ait mektup ve günlükler temin edilememektedir. 1879–1893 yılları arası genç kızlık dönemine ait günlüklere ulaşılmaması, genç kızlık döneminde üvey annesi ile ilişkileri irdelerken Bell'in gerçek duygu ve düşüncelerine ulaşmayı engellemiş, çözümleme yapılmasını güçleştirmektedir. Bununla birlikte, 7 Mayıs 2019 tarihinde Special Collections Team ile yapılan yazışmalar sonucu 1919–1926 yılları arasına ait günlüklerin önceden var olduğu farz edilip, arşivde mevcut olmadığı bildirilmiş olup bu durum Bell'in ölümü ile ilgili soru işaretini beraberinde getirmektedir. Ayrıca İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde yapılan kaynak taraması sonucu yeterli veriye ulaşılamamıştır.

Tüm bu kısıtlara rağmen elde edilen dokümanların incelenmesinde içerik analizi ve eleştirel söylem analizi teknikleri kullanılmıştır. İçerik analizi ile toplumsal cinsiyet rolleri vurgusu yapan sözcükler taranmış, eleştirel söylem analizi ile metinlerinde açıkça belirtmiş olan sözcüklerin yanı sıra gizli anlam taşıyan ve toplumsal cinsiyeti işaret eden ifadeler incelenmiştir. Böylelikle, Bell'in davranışları ve sosyal yaşamdaki dönüşüm süreci, toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisinde bütüncül olarak ele alınmıştır.

Biyografik bir yazım olan bu çalışmada, biyografi yazımının özündeki subjektivizmden kurtulmak için psikoanalize başvurulmuştur. Bell'in eylemlerin ve muhtelif komplekslerini değerlendirmek için şahsiyeti, davranışları, çocukluğu ve hiss hayatı incelenmiştir. Bu sebeple davranış kodlarını doğru tespit edebilmek adına psiko-tarihsel ve sosyal çözümleme yapılmıştır. Sosyal arka plan, aile öyküsü, coğrafi koordinatlar ve dönem özellikleri çalışmanın zeminini oluşturmuştur. Psiko-analitik yaklaşımlar ile beden ve toplumsal cinsiyet örtüşmesi, yaşanan kırılmaları ve gerilimleri ortaya koymuştur. Böylelikle Bell'in çoklu koordinatları belirlenmiş, yakından uzağa, çevresel halkalar dahilinde yaşam öyküsünün nasıl şekillendiği incelenmiştir.

Didaktif biyografinin ötesinde, günümüz biyografi yazımına örnek olan bu çalışmanın, toplumsal cinsiyet ve kadın kavramlarını tarihi bir kadın kimliğiyle birleştirmesi ve araştırmanın birincil kaynaklara dayanması nedeniyle tarih ve sosyoloji literatürüne yeni bir perspektif kazandırması ve ışık tutması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN

Kadın ve erkek, henüz hayata yeni adım attığı dönemden itibaren cinsiyet kavramıyla kuşatılmış bir dünyanın içinde varlığını sürdürmeyi öğrenir. Cinsiyetin günlük sohbetlere, esprilere, çatışmalara, hayatın olağan akışına yoğun olarak zerk etmesi, bu anlayışı tamamen doğallaştırmış ve toplumca kabul görmesini sağlamıştır. Sadece belirli bir grup ya da zümre tarafından değil, tüm dünya tarafından benimsenen cinsiyet kavramı, olaylara karşı bakış açısını ve değerlendirme biçimini etkilemektedir. Bu bağlamda, erkeklikle özdeşleştirilmiş iktidar kavramını kadın perspektifiyle mercek altına almak, büyük pencereden bakmayı sağlamaktadır. Kadın ve erkek toplumun bileşenleridir. Ancak cinsiyetin getirdiği biyolojik farklılıkların kültürel ve toplumsal olarak yorumlanması “toplumsal cinsiyet” temelli farklılıklara yol açmaktadır. Bu bölümde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramsal olarak değerlendirilmiş, “19. yüzyılda Avrupa’da ve Ortadoğu’da kadın olmak nedir?” sorusuna cevaben iki farklı kültürdeki kadın figürü toplumsal çerçevede ortaya konmuştur.

1.1.Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

1.1.1. Cinsiyet Nedir?

Cinsiyet kavramı, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü anlatır ve demografik bilgi sağlar (Dökmen, 2010: 20). Bireyi doğurganlık özelliğine göre dişi veya eril olarak ayırt etmeyi sağlayan cinsiyet kavramı esasen biyolojik cinsiyeti işaret etmektedir. Biyolojik cinsiyet kişinin anatomik, hormonal ve kromozom özelliklerinin kombinasyonu olmakla birlikte, bireye kadın ya da erkek kimliğini kazandıran nitelikler, kültürel inançlar ve toplumsal normlardır. Nitekim doğuştan farklı kromozom konfigürasyonlarına sahip dişi ve erkek, biyolojik cinsiyetini sosyo-kültürel olarak tanımlar ve şekillendirir (Bingöl, 2014: 108–109).

1.1.2. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Sarmalı

Batı dillerinde *sex* kelimesi, kişinin biyolojik ve anatomik özelliklerini ifade ederken, *gender* cinsiyetin üstlendiği sosyo-kültürel özellikleri kapsamaktadır (Dökmen, 2004: 3-20). Latince *sexus* kelimesinden alıntı olan *sex* sözcüğü, ‘ayrışma, dişi ve erkek ayrışması, cinsiyet’ anlamına gelirken, *gender* ise Eski Fransızca *genre* veya *gendres* sözcüklerinden

alıntı olup,"*cins, tür, cinsiyet*" manasına gelmektedir. Gender, toplumsal olarak oluşturulmuş rol ve ilişkilerin, kişilik özelliklerinin, tutumların, davranışların, değerlerin, göreceli gücün ve toplumun her iki cinsiyete farklı bir şekilde atfettiği etkiyi ifade eder. Sex, genetik ve anatomik özelliklerle belirlenirken, 'gender' öğrenilmiş, zaman içinde değişen ve kültür içinde kazanılmış bir kimliktir. (Esplen and Jolly, 2006: 3).

Literatürümüzde Batı örneklerinde olduğu gibi *sex* için *cinsiyet*, *gender* için *toplumsal cinsiyet* kavramlarını kullanılmakta; cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategori olarak sınıflandırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet (gender) teriminin ise kadın ya da erkek olmayan, toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade ettiği; kültürel bir yapıyı karşıladığı ve genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini içerdiği söylenmektedir.

Toplumsal cinsiyet, kavram olarak ilk kez Psikoloji alanında 1950'lerde kişilik bozukluklarının tedavisinde kullanılmıştır. Bu noktada toplumsal cinsiyet, kimlik düzeyine oturtulmuş ve "toplumsal cinsiyet kimliği" bir kişinin kadın ya da erkek olduğuna dair öz algısı olarak tanımlanmıştır (Marshall, 2000). Diğer bir yandan, toplumsal cinsiyet kavramının çok daha erken bir tarihe dayandığı da düşünülmektedir. Nellie Oudshoorn (1994)'a göre toplumsal cinsiyet ilk olarak 1930'larda, psikolojik karakterlerin fizyolojik cinsiyetten farklı olduğunu ortaya koymak üzere kullanılmıştır (Oakley, 1997, akt. Sayer, 2011: 9).

Toplumsal cinsiyet, dişi ya da eril olarak dünyaya gelen bireylerin toplumsal yaşantı gereği geliştirdikleri psikolojik, sosyal, kültürel ya da davranışsal konumlarını, toplumdaki kadın ya da erkek rollerini ifade etmektedir. Anna Oakley, toplumsal cinsiyet kavramını bugünkü manada ve en kapsamlı haliyle ilk kez 1972 yılında "*...maskülen ve feminen olarak ayrılan sosyal bir sınıflandırma, bir kültür meselesi...*" olarak tanımlamaktadır (Oakley, 2016: 210). Scott, toplumsal cinsiyetin ilk kez, cinsiyete dayalı ayrımların asli toplumsal niteliğini ısrarla vurgulayan Amerikalı feministler arasında ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Scott, 2007: 3). Ancak 1980'lerden sonra kavram tarihsel analizde yerini almış, özellikle feminist tarihçiler, "kadın" kategorisi yerine etkili bir analiz aracı olarak "toplumsal cinsiyet" kavramını kullanmaya başlamışlardır (Berkday, 2015: 29). Çünkü toplumsal cinsiyetin ırk, sınıf, etnik grup gibi diğer tarihsel kategorilerden biri olarak düşünülmesi gerekir. Cinsiyet farklılığının toplumsal ve kültürel açıdan yorumlanması, toplumsal sistemin dinamiklerini anlamayı kolaylaştıracaktır (Çakır, 2004:4).

Biyolojik cinsiyeti işaret eden dişi ve erilin toplumsal cinsiyeti işaret eden kadın ve erkekten farklı olduğunu öne süren Oakley'e göre "Teknoloji, biyolojinin toplum üzerindeki etkisini değiştirdi, ancak bizim kadın ve erkek algımız paralel olarak değişkenlik göstermedi. Bu ikisi arasındaki ayrımı yapabilmek ancak kadın ve erkeğin toplumsal rollerini düşünmekle mümkündür" (Oakley: 2016). Bu bağlamda, zaman içerisinde bireylerin kültürel ideallerinin de dâhil olduğu toplumsal cinsiyet kavramı, esasen kadın ve erkeğin toplumsal rollerine dikkat çekmekle birlikte bu rol dağılımında kültürel etmenlerin varlığı kadar zaman ve teknolojinin de etkisi olduğu göz önünde bulundurulmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, dünyaya geldiğimiz ya da sahip olduğumuz değil psikolojik, kültürel ya da sosyal yollarla bize atfedilenlerdir (West and Zimmerman, 1987: 125). Biyolojik cinsiyetin temelini oluşturan doğurganlık ve fiziksel özellikler ayrılığı, toplumsal cinsiyette sosyal normlar bağlamında şekillenmektedir. Cinsiyete ilişkin kabul gören kültürel bakış açısı, kadınları ve erkekleri doğal ve kesin olarak tanımlanmış varlık kategorisinde görmektedir (Garfinkel, 1967: 116–118). Henüz cinsel kimliği oluşmamış kız bebeklerin oyuncak bebeklerle, mutfak araç gereçleriyle, erkek bebeklerin ise oyuncak arabalar ya da topla oynaması hiçbir biyolojik cinsiyet farklılığıyla açıklanamaz. Toplumun en küçük yapı birimi olan aile, toplumsal cinsiyet rollerini bu sebeple ilk kavradığımız ve rollerimizi anlamlandırdığımız yer olmaktadır. Aile ile başlayan bu rol dağılımı yaşamımızın ilerleyen sürecinde farklı sosyal statüler ve bireylerle gelişmeye devam etmekte, nihayetinde kadın ve erkek kavramlarımız toplumsal cinsiyete göre şekillenmektedir. Doğuştan gelen biyolojik cinsiyetin sonradan geliştirilen toplumsal cinsiyete dönüşümü ne zamansal, ne de kavramsal olarak net ve keskin bir çizgiyle ayrılmamıştır. Bu sebeptir ki, hem akademik hem de toplumsal olarak süregelen tartışmalar; kadın ve domestik hayat, kadın-iktidar ilişkisi, kadınların iş gücüne katılımı, kadın-erkek hegemonyası sorunsalı ya da kadının toplumdaki rollerine kadar uzanmaktadır.

Kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyetin çoğunlukla biyolojik cinsiyetin katlanma ve dayanıklılık seviyesiyle bağdaşık olduğu düşünülmektedir. Feminist yaklaşımlar toplumsal cinsiyet rollerini iki ana grupta birleştirirler. Bir grup araştırmacı kadın-erkek rol dağılımının biyolojik temelli olduğunu savunurken, diğer grup bu temelleşmeyi reddederek, rol dağılımındaki ayrımın toplumsal normlara dayalı öğrenilmişlik olduğunu iddia etmektedir. Beauvoir'un "*Kadın doğulmaz, kadın olunur*" sözü, biyolojik cinsiyetin toplumsal normlarla şekillenerek kadına toplumsal cinsiyet kimliği kazandırdığını öne sürmektedir (Beauvoir, 1953:). Ancak toplumsal cinsiyeti

doğanın ve biyolojinin şekillendirdiğini öne süren araştırmacılara göre, toplumsal rol dağılımında biyolojik cinsiyete dayalı farklılıklar gözlenmekte, fiziksel güç gerektiren rollerde erkekler ön plana çıkmaktadır. Goldstein'a göre yüksek seviyedeki testosteron hormonunun erkeklerin kadınlara oranla daha savaşçı ve saldırgan yapıya sebep olduğu ileri sürülmektedir. Bununla birlikte erkek bireylerin sol-beyin baskınlığı kadınlara göre onları daha rasyonel yaparken, lateralizasyonun nispi eksikliği kadınların daha duygusal olmalarına yol açmaktadır(Goldstein, 2004: 4).

Nörobilim uzmanı Dana (1915: Haziran) New York Times'ta yayınlanan yazısında kadın erkek arasındaki biyolojik farklılıkların toplumsal cinsiyete yansımaları ve kadınların oy kullanma hakkı konusundaki görüşlerini şöyle belirtmiştir;

“Kadın ve erkeklerin kemik ve sinir yapılarında bazı temel farklılıklar vardır. Kadının beyin kökü büyüktür ve beyin korteksi ile bazal gangliyası daha küçüktür. Omuriliğin üst yansı küçükken, pelvis ile kol ve bacakları kontrol eden alt yansı çok daha büyüktür. Bunlar iki cinsiyetteki nihai farklılıkların gerisinde yatan yapısal ayrımlardır. Bu ayrıntıların bir kadının oy kullanmasına engel teşkil etmesi gerektiğini söylemiyorum, ama onun erkek olmasını engeller ve kadın etkinliğinin belirli bir alanda olduğunu, bir toplumun örgütlenmesinde politik inisiyatif alamayacağı ya da hukuk otoritesi olamayacağı gerçeğine işaret eder. Bu iddiaya bir yanıt gelebilir ancak kimse O.T. ve C.S. ortalama ağırlığının erkekte 42, kadında 38 olduğunu veya pelvis kemerinde ciddi bir farklılık bulunduğunu inkâr edemez” (Dana, Haziran 1915).*

1915 yılında yapılmış olan bu açıklama dönemsel olarak son derece kıymetli bulunmuş ise de günümüz kadın-erkek kimliklerini karşılamamaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı zaman içinde bilimsel çalışmaların da katkısı ile evrimleşmiş ve gelişim göstermiştir. Kadınların günümüz siyasetinde üstlenmiş olduğu roller göz önüne alındığında, toplumsal cinsiyete bağlı kadın erkek rol dağılımının zamansal ve mekânsal dönüşümü açıkça görülmektedir.

Doğadaki nesnelere “iyi-kötü”, “güzel-çirkin”, “yeni-eski” gibi ikicilikle ve kutuplaşmayla değerlendirmek birinin diğerine olan üstünlüğünü daimi kılmaktır. Bu kutuplaşmayı kadın-erkek ilişkisine yansıtan düşünceler, bunu iki cinsin birbirine karşıtlığı olarak değerlendirmekte ve kadını “ikinci cins” olarak ötekileştirmektedir. Erkeği “özne”, kadını ise “nesne”leştiren bu anlayış, kadını toplumun gerisine, perde arkasına, görünmeze itmektedir. Böylelikle toplumlarda kalıplaşmış yargılar, statü ve roller oluşmaktadır. Toplumun, grup düzeyinde kadın ve erkeklerin göstermelerini beklediği özelliklere “toplumsal cinsiyet kalıp yargıları” denilmektedir. Kadın ve erkek için uygun görülen rol ve

faaliyetler ise "cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılar" olarak tanımlanmaktadır (Dökmen, 2004: 32). Cinsiyete ilişkin kalıp yargılara göre kültürel çeşitlemeler bulunmakla birlikte, genellikle kadınların şefkat gösteren, bakım sağlayan ve pasif niteliklere sahip oldukları; erkeklerin ise atılgan, başarı odaklı, yöneten ve aktif oldukları düşünülmektedir. Oysaki erkeğe atfedilen bu nitelikler esasen insanlığın ortak özelliğidir. Önemli bir tarih ve toplum eleştirmeni olan Gilman'a göre "Kadınlar gelişmemiş erkek değildir, ancak insanlığın yarısını oluşturan kadınlar gelişmesi engellenmiş insanlardır" (Lane,2007:14). 19. Yüzyılın henüz başlarında ağır tartışmalara konu olan kadının toplumdaki yeri, kalıp yargılarla çatışması ile bir yanılısamaya sebep olmuştur. Bu yanılısama o kadar güçlüdür ki, toplumsal sonuçlardaki farklılıkların cinsiyet klişesinden kaynaklanabileceğini gösteren kanıtları aramamızı, işlemememizi veya kabul etmemizi önler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini doğurur.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temelinde "eşitlik" kavramını analiz etmek gerekir. İngiliz sosyolog Bryan Turner, *Eşitlik (Equality,1986)* adlı eserinde, eşitliği tek bir kavramsal çerçeveye yerleştirmeyip, varlıksal eşitlik, fırsat eşitliği, şartlarda ve sonuçlarda eşitlik olmak üzere dört kategoriye ayırmıştır. Varlıksal eşitlik sadece insan doğasından kaynaklanan ve doğuşla beraber sahip olunan eşitlik anlamına gelirken, fırsat eşitliği; vatandaşlık hakları bağlamında ya da devlet alanında fırsatları kullanmada eşitliği ifade etmektedir. Fırsat eşitliği, bir devlete tabi olan tüm vatandaşların okuma, yazma, seçme, seçilme hakkına haiz olmasıdır. Fırsat eşitliği, önceden tanımlanmış (asgari) ölçülerde/düzeyde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi haklara ulaşabilmesini ve yararlanabilmesini ifade eder. Turner, yurttaşlık haklarının toplumsal haklarla beraber ekonomik alanda da varlığını sürdürmesini ise sonuçlarda eşitlik olarak adlandırmaktadır (Turner, 2007). Tüm bu kavramsal çerçeveden yola çıkarak eşitliği, kadın-erkek bağlamında bir platforma oturtmak gerekir ki bu noktada "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramı ortaya çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımına göre toplumsal cinsiyet eşitliği; karar verme, fırsatları kullanma, kaynakların ayrılması, kullanılması ve hizmetleri elde etmede cinsiyete bağlı ayrımcılık yapılmamasıdır (WHO, 1998). Çünkü esasen eşitlik iki cins arasında eşit olmayı değil insan hakları düzleminde bireysel eşitliği işaret etmektedir. Bu durumda kadın ya da erkek olmanın bir önemi yoktur.

Modern dünyanın tartışma konusu olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin kökleri Eski Yunan'a kadar dayanmakta, din ve felsefe alanlarında da desteklenmektedir. Konfüçyüs'ten Aristoteles'e pek çok filozof, erkeğin kadına olan üstünlüğünü savunmakta, kadının ise bu

güç çatışmasından vazgeçmesi gerektiğini iddia etmektedir. Cinsiyetler arası yaratılan bu çekişmeler, sadece kadınların fiziksel güçsüzlüğünü ya da biyolojik eksikliğini yansıtmakla yetinmediği gibi erkeklerin iktidarını da meşrulaştırmaktadır. Sautet, Konfüçyüs'un Çin toplumunda kadın ve erkeği konumlandırırken aradaki uçurumu nasıl vurguladığını işaret etmiştir. Konfüçyüs'e göre erkek ve kadının kıyafetlerini aynı sehpaye asamaz, hatta kadının kocasının dolabını kullanmaya cüret dahi edemez. Karı koca birlikte yıkanamazlar. Kocasını evde olmayan kadın yastığını bir kutuya saklar ve kilitler. Kurban ya da cenaze törenleri haricinde kadın bir erkeğin elinden herhangi bir şey alamaz. Bir tepsi kullanmak ya da yerden almak zorundadır (Sautet, 1998: 38).

Platon'un öğrencisi Aristoteles, iki cins arasındaki eşitsizliğin doğallığını, güçlü olanın zayıf üzerinde doğal bir egemenliğinin olduğunu söyler. Ona göre ruh, beden üzerinde; akıl, duygu üzerinde; erkek kadın üzerinde egemendir. Yalnızca erkeklere özgü olan saf akıl (nous), tanrısal ruh ile ilişkilidir ve yeryüzündeki her şeyden üstündür (Sautet, 1998).Platon, getirdiği yaklaşımlarla çoğu zaman anti-feminist olarak nitelendirilse de kadınlara ilişkin yazınlarının bir kısmı söz konusu değerlendirmenin aksini göstermektedir (Boyacı, 2014:18). *“Platon, kendisini ütopyanın göklerinden yeryüzüne çeken gerçekler karşısında kadınların, daha korkak ve aşağı erkeklerin ruhlarını aldıklarını söyler”* (Berktaş, 2012: 131–132). Öte yandan, *Devlet* isimli eserinin özellikle kadınlar ile ilgili argümanlar öne sürdüğü V. cildinde her iki cinsin fırsatları kullanmada eşit haklara sahip olduğunu *“... Eğer kadınların erkekler gibi aynı görevleri olacaksa, onlar da aynı terbiye ve eğitime sahip olmalıdır... Kadınlar, erkekler gibi uygulama yapabilecekleri müzik, jimnastik ve hatta savaş sanatı eğitimi almalı”*(Platon, 2007: 454) sözleriyle dile getirmiştir.

Her ne kadar Eski Yunan'da yazılanlara ya da münazaalara konu olsa dahi günümüz toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının tarihi “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” seslenişleriyle ortaya çıkan 1789 Fransız Devrimi sayılabilir. İki cins arasındaki eşitsizliğin biyolojik farklılıkların ötesinde, toplumsal bir kurgu olduğunun ön görülmesiyle beraber mevcut düzen, iktidar ve statüler toplumsal cinsiyet ekseninde yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. Bu noktada, kadınların birey olarak değil, kitlesel şekilde “eşitlik” isteğiyle tarih sahnesinde yer almaya başlaması kapitalizm ve üretim ilişkileriyle paralellik göstermektedir. Ancak piyasa ihtiyaçlarının kadınları çalışma hayatına çekmiş olması, onları doğrudan özne haline getirmemiş, eşitliğin biçimsel halde kabul edilmesi ve kadınların kısmen toplumda yer

edinmesi birkaç yüzyıl almıştır. 19. ve 20. yüzyıla tekabül eden kadınların ve toplumsal rollerin evrimleşme süreci bir sonraki bölümde detaylı olarak değerlendirilecektir.

1.2. 19. Yüzyılda Kadın

19. yüzyıl, kadınlar açısından son derece zorlu ve sıkıntılı bir zaman dilimidir. Kadınlar bu yüzyılda kendilerini yeniden tanımlamış, hatta tanımıştır. Kadın kimliğinin oluşumu ve tarihi olarak açılımıyla birlikte, literatürdeki yeni kavramların henüz benimsenmemiş olması kadınının “nesne” den “özne” ye geçiş sürecini zorlaştırmıştır. Çünkü kadının konumu, belli bir dönemdeki üretim ilişkileri üzerinde yükselen toplumsal olayların sonucudur. Kadınlara çeşitli tarihi dönemlerde, iktisadi gereklerden doğan ve onları belli bir konuma oturtan toplumsal şartlar, aynı zamanda kadının toplumsal rolü üzerine düşünceler yaratıp, beslemektedir (Krupskaya and Pieck, 1988:10). Bu noktada, kadın rolündeki asıl değişimin Sanayi Devrimi ile başladığını söylemek hata olmaz. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında İngiltere’de başlayan, insan veya hayvan gücü temeline dayalı üretimden, makine odaklı üretime geçiş periyodu, Sanayi Devrimi olarak adlandırılmaktadır (Yediyıldız, 1994:78). Sömürge İmparatorluğu, İngiltere’ye hem endüstrisini kurmak için gerekli kapital kaynaklarını biriktirme imkânını vermiş; hem imal ettiği malları satabileceği geniş pazarlar sağlamış, hem de endüstriyel hammaddelerin ve halkı için gerekli besin kaynaklarının sömürgelerden ithalini kolaylaştırmıştır (Tanilli, 1981: 125). Ancak, iktisadi ve sosyal alanda ivme getiren Sanayi Devrimi, aynı zamanda büyük işçi kitleleri için iş gücüne katılımda düşük ücreti ve kötü koşulları da beraberinde getirmiştir. Hal böyle iken, üretimin makinelerce karşılanacak olması, kadınların ev içi ekonomik faaliyetlerine ket vurmuş, dolayısıyla kadının beklediği kamusal alana iş gücü ile katılımını sağlamıştır. Böylece kadının faaliyeti kesin olarak ev içinden toplum içine kaymıştır. Yeni oluşan bu üretim dünyasında erkeğe düşen payın azalması, aile içi faaliyetin sadece iktisadi temelini yıkmamış, aynı zamanda kadının kamusal alandaki konumunu şekillendirerek ataerkil toplum yapısını kökten sarsmıştır. Kadın iktisadi alanda temellerini attığı varoluşunu, kamusal ve sosyal alanda tamamlamak istemiştir.

Avrupa’da ekonomik alanda benliğini göstermeye başlayan kadınlar için, 1789 Fransız İhtilalı’ndan 1914 yılı I. Dünya Savaşı başlangıcına kadar olan dönem ne bağımlılık, ne de egemenlik dönemi olmuştur. Bu süreç siyasal alanda kadınların kolektif bir güç olarak ortaya çıkışını, vatandaşlık hakkı, eğitim hakkı, ücretli çalışma hakkı gibi sosyal yapıda önemli değişiklikleri elde ettikleri tarihi bir dönemdir. Modernliğin gelişiyle birlikte, kadın

varlığını ortaya koymaya başlamış, birey ve siyasal yaşamın bir parçası olmayı başarmış, dahası günlük yaşamı düzenleyen katı kuralları kısmen de olsa genişletebilmiştir.

Kadınların var olma serüveni, son derece iki önemli olay arasında vuku bulur: Fransız Devrimi ve I. Dünya Savaşı. 18. yüzyılda elde edilmeye çalışılan demokrasi henüz kök salmamış ve bir biçimde kadınlar dışlanmıştır. Kadınların kurtuluşunun simgesi olan çalışma hayatına adım atışı aynı zamanda onların ekonomik olarak sömürülmesine de sebep olmuştur. Kadın, bu manada işçi statüsünde kullanılmış fakat yöneten ve söz sahibi olan pozisyonuna ulaşamamıştır. Uzun bir süre siyasal platformdan uzak tutularak engellenmiştir. Bu durum sosyal ve siyasal alanda kitlesel bir devinimle kadın erkek eşitliğine ulaşmayı hedefleyen feminizmin doğuşuna yol açmıştır. Fransız İhtilali'nin pratiğinde doğan feminizm ancak 1830'dan sonra ön plana çıkabilmiştir.

19. yüzyıl, kadın tarihinde bir dönüm noktası olarak addedilmektedir. Eski gerilimlerden kopuş, yeni düzene geçiş her alanda olduğu gibi kadınlar açısından da sancılıdır. Anneliğin yüceltiği bu yüzyılda kadınlar kimi zaman anneliği bir kaçış, kimi zaman da sosyal alanda güç kazanmanın bir vesilesi olarak görmüştür. Kadının asıl mesleğinin annelik ve bakmakla yükümlü olduğu çocukları eğitme düşüncesi, kadının her türlü hak talebinin önünde büyük bir engel görülüp dönem içinde ahlaki gerekçelerle desteklenmiştir (Krupskaya and Pieck, 1988:33). Bununla birlikte yüzyılın başından itibaren sosyal normlar değişim göstermiş, annelik ve evlilik yüceltilerek, kadınların edinmesi gereken bir statü haline getirilmiştir. Dolayısıyla, "evde kalmış kız" kavramı gün yüzüne çıkmış, genç kızlar üzerinde evlilik hususu ciddi baskı yaratmış, evli kadın olmak olumlu ve ayırt edici bir özellik haline dönüşmüştür. Bu yüzden, kadın yalnızlığının sebepleri farklı koşulları barındırır dahi toplum baskısı, yalnız kadınlar için yaşamı güçleştirmiştir.

Yeşermekte olan kadın kimlikleri içerisinde tek bir kadın rol modelinin hâkim olması mümkün değildir. Kadınlar için artık hane dışına çıkmak, kamusal yaşama katılmak, siyasal faaliyetlerde bulunmak ve yasaklara meydan okumak kaçınılmaz bir hal almıştır. Kadınlar geçmişten gelen normlara dayalı ideal kadın kalıplaşmış profiline sıkışmayı reddetmektedir. Kimileri kamu alanında çalışmalara dâhil olmuş, kimileri sınıf ayrımını protesto için sokaklara çıkmış, kimileri seyahatler ve misyonerlik faaliyetleriyle diplomasinin içine sızmıştır. Böylelikle kadınlar salt figüran değil, karakter oyuncusu olma yoluna girmişlerdir.

1.2.1. Avrupa’da Kadın Olmak

19. yüzyılda Batı’da kadını incelemek, uluslararası kültür ve tarihsel farklılıklar olsa da genel bir bakış açısını gerektirir. Fransa’dan İngiltere’ye, Almanya’dan İtalya’ya kadar pek çok ulusta kadınların ortak paydaları olduğu gibi taban ayrılıkları da mevcuttur. Örneğin kadın hakları ve feminizm kavramı İngiltere ve Almanya’da Avrupa’nın diğer bölgelerine göre daha az siyasal ve yenilikçidir. Ancak Fransa, kadının kimlik mücadelesine ve ilk siyasal dönüşümüne sahne olması sebebiyle öncelik taşımaktadır. Katolik kadının dinsel dönüşümü de yine ilk olarak Fransa’da yaşanmıştır. Daha derin manada devrimin başlangıç noktası olan Fransa’da kadın, siyasal konjonktürün bir parçası haline gelirken aile içi düzenini de sorgular duruma geçmiştir. Dolayısıyla o döneme kadar kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın kimliğine ait kalıp yargılar kökten sarsılmış, alt üst olmuş, yenilenmiştir. Bu meyanda, Fransız Devrimi, Batı uygarlığında kadının siyasal bir rol üstlenebileceğini keşfettiği tarihsel bir dönüm noktasıdır demek yanlış olmayacaktır.

Fransız Devrimi’nde toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden bahsetmek mümkündür. Devrim yanlısı ya da karşıtı kadınlar, eşit statüde olmak bir yana, kötü bir imaja sahiptirler. Düşünce tarihinin en önemli aydınlarından birisi olan Jean-Jacques Rousseau özgürlük ve eşitlik meselesindeki görüşleriyle çağın çok ötesinde fikirler beyan etmiştir. “İnsanlar özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur” cümlesiyle başlayan “*Toplum Sözleşmesi*” (*Du Contrat Social Ou Principes Du Droit Politique, 1816*) adlı eseri döneme ışık tutmuş, eşitliğin doğal bir zemine yerleştirilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Fakat Rousseau’nun eşitlik temsili, iki cins arasındaki eşitlik değildir. Rousseau’ya göre kadınların eğitimi; erkeğini memnun etmek, onlara faydalı olmak, onlara bakmak, yine onların sevgi ve saygısını kazanarak gönüllerini hoş etmek amaçlıdır. Bunlar tüm kadınların görevidir ve çocuk yaştan itibaren bu yönde eğitim almalılardır (Rousseau, 2007).

Erkeğin kamusal ve siyasal alanda yerini alması, kadının ise asli görevi olan özel alanında ailesiyle ilgilenmesi gerekmektedir. Devrimin tüm yurttaşlara “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” vaadi, kadınlar için geçerli değildir. Tüm bu kaosun içinde erkeklerin kadınlar üzerindeki hegemonyasına karşı çıkan ve bunun tüm eşitsizliklerin temeli olduğunu savunan Olympe de Gouges, “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” (*Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenn, 1791*)¹⁰. maddesinde “Kadının darağacına çıkma hakkı vardır. Mecliste yer alma hakkı da olmalıdır” (Göztepe, 1996: 186) diyerek insan ve yurttaşlık

haklarının her iki cins için de geçerli olduğunu, aksi takdirde sözü edilen hakların evrensellik niteliği taşımadığını iddia etmektedir. Olympe de Gouges, döneme damga vuran belgesinde kadınların özgür dünyaya geldiklerini ve erkeklerle eşit olduklarını açıkça dile getirmektedir (Walters, 2005: 54). Ne var ki Gouges'un hak ve eşitlik mücadelesiyle geçen yaşamı, giyotin sehvasında 1793'te son bulmuştur. Dolayısıyla, FransızDevrimi sürecinde birçok kadın sokaklarda, eylemlerde ve barikatlarda hak, eşitlik ve özgürlük çağrısında bulunmuş, toplumda var olduklarını göstermiş ve her türlü karşıtlığı göze alarak seslerini yükseltmiştir.

Fransa'da kadın sorunsalı böyle iken, İngiltere'de kadının toplumsal konumu devrime yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiş ve farklı bir perspektifte yaşanmıştır. Fransa'da kadınların iş hakkı, eşit işe eşit ücret politikası adına savaşmasının yanı sıra, İngiltere'de kadın hakları savunusu, kadınların oy kullanma hakkı talebi üzerinden gerçekleşmiştir. 1790 yılında kadın tarihinde başyapıt niteliği taşıyan, *A Vindication of The Rights of Women* kitabını yayımlayan Mary Wollstonecraft, iki cins arasında eşitliği savunduğu yapıtları ve eleştirileriyle ön plana çıkmıştır. Wollstonecraft, devrimin söylemleri olan özgürlük, eşitlik ve insan haklarının erkek varoluşuna ve erkek dünyasına göre şekillendiğini öne sürmektedir. Mary Wollstonecraft, 18.yüzyılda kadın olmanın ilk günden itibaren öğrenilen ve değişmez kabul edilen bir olgu olduğunu savunmaktadır (Çakır, 1996: 60). Kadınların oy kullanma hakkı, eğitimde fırsat eşitliği ve kadının mülkiyet hakkı gibi sosyal hakların öncüsü olan Wollstonecraft, İngiltere'de 19. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılda da devam eden kitlesel kadın hakları hareketinin öncülüğünü yapmıştır.

Tarih boyunca, oy kullanma hakkı mülkiyet sahibi olma ile paralellik taşımakta olup eğer kendinize ait bir toprağınız yok ise, oy kullanma hakkınız da yoktur. Dönemin İngiltere'sinde, tüm evli kadınların miras yoluyla sahip olduğu mülkiyet, yasal olarak doğrudan eşinin mülkü haline gelmektedir. Çok az sayıda bekâr ya da dul kadının toprak sahibi olması, oy kullanma hakkını tüm kadınlar için bir yasa haline getirmemektedir. Yasalara göre, evli bir kadının kendine ait herhangi bir mülkü olamamaktadır ve her şeye eşi sahiptir. Öyle ki kadınlara oy hakkı talebi kampanyalarının öncülerinden olan Millicent Fawcett, Waterloo İstasyonu'nda el çantasını çaldırması, bu durumu istasyon yetkililerine bildirdiğinde yetkililer "*Millicent Fawcett'e ait bir el çantasının çalınması*" olarak değil, "*Henry Fawcett'e (kadının eşi) ait bir el çantası hırsızlığı*" olarak kayıt altına almışlardır. Yaşanılan bu durum, Millicent Fawcett'in kendisini değişime adanmasına sebep olmuştur (Meeres, 2014: 17).

Kadınların oy hakkı istemiyle somutlaşan bu toplumsal hareket Süfraj hareket olarak adlandırılmış, kamusal alanda pasif direniş, toplantı ve gösteri yapma, açlık grevi gibi yollarla aktivist kadınlarca yürütülmüştür. The Morning Post Gazetesi 1914 yılı Haziran ayındaki bir yazısında süfraj eylemleri “*Dört militan süfrajete, dün öğleden sonra Buckingham Sarayı’nın ana kapısında görülmüştür. Aralarından birisi kendisini kapıya zincirlemiş, diğeri de bayrak açarak bağırmıştır.*” (The Morning Post, 1914) şeklinde yayımlanmıştır. Kadınların talepleri oy kullanma üzerinde yoğunlaşmış olsa dahi, süfraj hareket, temelde tam bir “vatandaş” olmayı ifade etmektedir. Eylem ve amaçları dolayısıyla tarihe bir gazetenin (Daily Mail) onlara taktığı isimle süfrajete olarak yazılmışlardır (Çardak, 2012: 44). Süfrajete liderlerden birisi olan Christabel Pankhurst, oy kullanma hakkını kadın rollerinden biri olarak görmüş ve şu sözleri dile getirmiştir: “Oy, özgürlük ve eşitliğin sembolüdür. Oy kullanması engellenen her sınıf, alt sınıf olarak kategorize edilmiştir. Kadınları haklarından mahrum etmek ve kadınlara itaatkârlık dersi vermek, erkeklere kadınların olduğu her alanda küstahlığı ve adaletsizliği öğretmektedir ” (Meeres, 2014: 11).

Dönemin kabul gören hanımefendi kadın imgesinin aksine savaşı ve agresif bir portre çizen süfrajete, toplumca yargılanmış, ağır eleştirilere ve fiziki müdahalelere maruz kalmış, hatta hapse atılmıştır. Meeres, 1906 yılında Manchester’da oy mücadelesi veren Hannah Michell’in deneyimini şu şekilde aktarmaktadır:

“... Farklı sayılarda rozetlerimiz vardı; benimki H 10’du, hücre numaram... Başgardiyandan kapı açıldığında, bir kadın, kefalet ücretimin ödendiğini ve dışarı çıkmak için hazırlanmam gerektiğini söyledi. Çok sinirlendim ve çıkmayı reddettim. Hapishanenin benim gibi kadınlar için olmadığını söyleyerek beni ikna etmeye çalıştı. Kıyafetlerim sarhoş bir serserinin eşyalarıymış gibi buruşturulup paketlenmiş. Dışarıda kocamı görünce hiç memnun olmadım. Kefalet ücretinin ödenmesini istemediğimizi biliyordu ve militan kampanyalara karşı anlayışlıydı ama erkeklerin kadınlar gibi tek amacı yoktu; onların fikirlerini söyleyebilecekleri pek çok şansı vardı...” (Meeres 2014: 13).

Britanya gazeteleri tarandığında süfrajete maruz kaldığı şartlar açıkça anlaşılmaktadır. 1906 yılında The New Star Gazetesi’nde yayımlanan bir haber yazısı durumu şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Şüphesiz ki süfrajete siyasi mahkûmlardır ve sıradan suçlular olarak değil birinci sınıf suçlu olarak muamele görmeliler. Biliyoruz ki hareketin liderleri kendilerine karşı herhangi bir sempati ya da acıma istemiyorlar. Ancak bu durum bizim, siyasi reformistlere ağır suçlu gibi vahşice ve zalimce davranılmasını protesto etmemizi engellemez” (The Star Newspaper, 1906).

Kadınların siyasi platformda varoluş çabası bir yana dursun, oy hakkı adına mücadele eden kadınların aksine İngiltere’de bir başka grup kadın temsili de mevcuttur. 19. Yüzyıl İngiltere’inde Kraliçe Victoria bedeni ve vizyonu ile özdeşleşen “hanımefendi” kadın imgesi, tüm bu çatışma ve mücadelenin dışında bir hayat sürmüştür. Süfraj kadın hareketine karşı olan bu Victoria hanımefendileri anti-süfrajyet olup, toplumsal dogmalara riayet etmiş ve iktidarın sorgusuz destekleyicisi olmuşlardır. 1837’de tahta geçişiyle birlikte politik bir döneme ismini veren Kraliçe Victoria, hem politik hem de toplumsal gücü elinde tutmuştur. İroniktir ki, siyasi otoritenin kadın temsili tarafından elde tutulmasına rağmen, İngiliz toplumu ataerkil zihniyetten vazgeçememiş ve kadınları hem sosyal hem de bedenen kontrol altında tutmuştur. Özellikle kadınlar için sıkı cinsel ahlaki kurallar geçerli olmuş, böylelikle kadın bedeni kendisine karşı kullanılmış ve baskı kurulmuştur (Mason, 2003:3). Kadın sağlığı açısından zararlı bedenini saran sıkı korseler, kabarık etekler, kalp formundaki elbise yakalar Kraliçe Victoria stili olarak bilinmekte, hanımefendiler tarafından özenle taşınmaktadır(Terlikli, 2013: 67). Kadın bedenini katı bir şablon içinde hapseden giyim tarzının sosyal yaşantı ve davranışlara da sirayet etmesi kaçınılmazdır.

19. yüzyılın başlarından itibaren kadını iyi bir eş ve anne olarak ev içine hapseden Victoria Dönemi doktrinleri, evlilik, ahlak ve iffet kavramları üzerinde odaklanmıştır. Bu dönemde kadın ve erkek birbirinin tamamlayıcısı değil, rol ve görevleri keskin hatlarla birbirinden ayrılmış iki cins konumundadır. Bu ayrım sadece kadının faaliyet alanlarını kısıtlamakla kalmaz aynı zamanda kadını erkeklerce belirlenen toplumsal rolleri tereddütsüz kabul etmeye ve ömürleri boyunca namuslu, sadık, becerikli, itaatkâr birer kız evlat ya da eş olmaya şartlandırmıştır (Taşdelen ve Koca,2015: 207). Gisela Bock, Victoria Dönemi’ndeki cinsiyetler arası ilişkiyi şu sözlerle ifade etmektedir:

“Erkek ile kadının alanları birbirinden kesin olarak ayrılmıştır; kadının özel alanı ile erkeğin kamusal alanı arasında kesin bir sınır vardır; özellikleri hem birbirine zıt olan hem de birbirini tamamlayan cinsiyet özellikleri “ontolojik temelde” kutuplaştırılmıştır. Çalışma hayatı ve “dünya” erkek işi, ev ve evcimenlik kadının işidir; bu anlayış, dönemin bir özdeyişinde de görülür: Devlet erkeğin, aile kadının” (Bock, 2004 akt. Taşdelen ve Koca, 2015: 209).

Ortaçağ’ın benzeri bir şekilde, Victoria Dönemi ahlak anlayışı genel olarak cinsel birlikteliği salık vermemektedir. Kadın için bedeni sorgusuz korunması gereken bir metadır. Çünkü bekâret erdem temsilidir. Kadının bekâretini kocasına saklaması, ancak evlendikten sonra kendisini teslim etmesini beklemekte ve esasen kendisinden ziyade kocasını memnun etmesi gerektiği dikte edilmektedir (Yalom, 2002: 182). Sosyal ortamda bulunduğu sürece

kendilerine eşlik etmek zorunda olan şaperonlar (genç kadına eşlik eden yaşlı kadın), genç kızları her türlü taşkınlıktan uzak tutmakla görevlidir. Toplumsal normlarla bastırılmış olan kadınların tek amacı kendilerine uygun bir eş bulmak ve eşi için kendi bedenine bakma yükümlülüğüdür. Victoria dönemi ahlak anlayışına göre gebelik bir tabu haline dönüşmüş, hamileliği süresince kadın mümkün olduğunca az görülsün diye evden çıkamaz duruma gelmiştir (Knibiehler, 2005: 313). Anelik kutsallaştıkça kadın daha çok ev içine hapsolmuş, sosyal hayatı tamamıyla aile merkezli bir hal almıştır. Elbette genç kızlığından itibaren günün her saatinde ve yaşamlarının her evresinde doğru davranmayı öğreten “davranış dersleri”, genç kızları edepli, iffetli, duygularına gem vurmaya bilen kalıplar haline dönüştürmüştür. Her ne kadar 19. yüzyılın sonlarında korsersiz ve jimnastik yapabilen genç hanımefendilerin sayısı artmış olsa da, amaç kadınların özgürleşmesinden ziyade onların milliyetçi bir ruhla daha dinç ve enerjik olmalarıdır (Knibiehler, 2005: 319). Hatta spor tarihinde yer almaya başlayan kadının gelişme dönemi Victoria Dönemi olarak kabul edilir. Böylelikle yeni bir yüzyıla adım atarken alışlagelmiş kadın imgesi yerini eğitimi, bağımsızlığı, gelenek dışı davranışlarıyla yeni bir kadın modeline bırakmıştır.

Kraliçe Victoria ile özdeşleşen bu dönemde, kadın giysileri son derece gösterişli ancak hareketleri kısıtlayıcıdır. Sıkı bağlanmış korseler, kafes krinolinler ve gösterişli uzun kuyruklu elbiseler dönemin sembol giysileri olarak göze çarpmaktadır (Crane 2003:14, akt. Gürcüm ve Aslan, 2016: 1308-1326). Kadın sağlığı için zararları aşikâr olan korseler ya da 18 yaşındaki Sarah Padley’in kafes üzerine giydiği elbisesinin tutuşması sonucu yanarak ölmesi gibi birçok kadının kaza sonucu hayatını kaybetmesine sebep olan krinolinler uzun bir süre gündemde kalmış, 1863 yılında Hereford Times krinolinin sebep olduğu bir dizi ölümcül kaza listesi yayımlamıştır. Michell, krinolinleri çok yönlü olarak tartıştığı araştırmasında başlangıçta kadınların liberalleşmesi olarak da algılanan bu kıyafetlerin günümüzde hegamonik, ataerkil ve kapitalist Victoria Dönemi toplumunun en kötü yönlerini temsil ettiği için, genellikle sadece olumsuz olarak algılandığını ifade etmektedir (Mitchell, 2005: 5).

1.2.2.Ortadoğu’da Kadın Olmak

19. yüzyılda Doğu’da kadının varlığından söz edebilmek, geleneksel kalıplarla şekillenmiş Doğu toplumunun temeline inmeyi gerektirir. Öncelikle Ortadoğu neresidir? Sorusuna cevap aramak ve kadın kimliğini çözümleyebilmek için kemikleşmiş toplumsal yapıyı irdelemek, bu yapının hangi etmenler altında oluştuğunu ve ne şekilde değişim gösterdiğini süzgeçten geçirmek gerekmektedir.

Ortadoğu, jeopolitik konumu kadar, dinsel ve tarihsel açıdan da son derece önemli bir coğrafyayı kapsamaktadır. Tarihin her döneminde farklı kültürleri, medeniyetleri ve dinleri içinde barındıran bölge, Batı'nın her zaman ilgisini çekmiş, sosyologlar, tarihçiler, arkeologlar, siyaset bilimciler ve pek çok araştırmacılarca ziyaret edilmiş, mercek altına alınmıştır. Üç büyük dinin farklı zaman dilimlerinde bu coğrafyada ortaya çıkması ve yayılması, bölgeyi Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar için mühim bir konuma getirmektedir. Dini yönden kutsallığının yanı sıra dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olan Ortadoğu, tüm dünya için keşfedilmesi ve elde edilmesi gereken bir bölge olmuştur. Ortadoğu'nun tartışmalara her daim konu olan ve değişkenlik gösteren sınırlarını Cemil Meriç, "*Ortadoğu kaypak bir mefhumdur. Çünkü ne zaman doğduğu, niçin doğduğu, hudutlarının ne olduğu konusunda rivayetlerin muhtelif olduğu bir kavramdır*" (Meriç, 1980: 282) sözleriyle ifade etmektedir.

Ortadoğu kavramı ilk kez Amerikan deniz tarihçisi Alfred Thayer Mahan tarafından *The Persian Gulf and International Relations* başlıklı yazısında, Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi izah etmek için kullanılmıştır. Mahan, "*eğer kabul ettirebilirim, daha önce hiç görmediğim bir terim olan Ortadoğu...*" (Mahan, 1902: 237) ifadesiyle, Ortadoğu kavramının daha önce kullanılmadığını açıkça ortaya koymuştur. Mahan'ın 19. Yüzyılın başlarında Basra Körfezi ve nüfuz mücadelelerini anlattığı çalışmasındaki tanımlaması için Dursun (2010: 1233) "*jeostratejik bir konsept dâhilinde kullandığı Ortadoğu kavramı ile, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktaydı*" demiştir.

Batı kökenli bir kavram olan Ortadoğu, Avrupa merkez alınarak mesafe ve bölge dikkat edilerek ortaya çıkmıştır. Yönünü Doğu'ya çeviren Batı, böylelikle bir başka kavram olan "Oryantalizm" terimini doğurmuştur. Thorton'a göre; "*Oryantalist, doğulu halklar, onların dilleri, tarihleri, gelenekleri, dinleri ve edebiyatı hakkın da bilgili kişilerdir*" (Thorton, 1983: 4). Günümüzde terimin negatif anlam kazanmasına en çok katkıda bulunan Edward Said, *Oryantalizm-Sömürgeciliğin Keşif Yolu (Orientalism,1978)* adlı eserinde, oryantalizmi Batı'nın emellerine ulaşmak için öne sürdüğü bir akım olarak görmekte ve şu şekilde tanımlamaktadır:

"Antropolog, sosyolog, tarihçi yahut dil bilimci olsun, özel yahut genel bir açıdan Şark'ı öğreten, yazıya döken yahut araştıran kimse Şarkiyatçıdır (Oryantalist) ve yaptığı şey Şarkiyattır (Oryantalizm) (...). Şimdi oryantalizmin üçüncü anlamına geliyorum: Bu anlamda oryantalizm, diğer ikisinden ziyade 'tarihi ve maddi'

biçimde tanımlanmıştır. On sekizinci yüzyıl sonlarını kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası kabul edersek, Oryantalizm, Şark ile uğraşan toplu müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir. Kısacası 'Doğu'ya hakim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için 'Batı'nın bulduğu bir yoldur'" (Said, 1989: 15-16).

Oryantalist çalışmaların öncülerinden Bernard Lewis, oryantalizm terimindeki bu anlam kaymasını terimin önceki anlamından yoksun olması şeklinde değerlendirmiş ve doğulu kişilere karşı düşmanca bir tavrı içeren yeni bir terime dönüştüğünü öne sürmüştür (Lewis: 1982).

Avrupa'nın Ortadoğu ideası öncelikle keşfetmek, daha sonra var olanı Batı zihniyetine uygun şekilde değiştirmek olmuştur. Bu durum sadece siyasi konjonktürü değil aynı zamanda sosyo-kültürel değişimi de içermektedir. Sanayi devrimi sonrası modernleşme sürecine geçiş yapan Avrupa'daki kültürel ve sosyal alanlardaki değişimlerin tamamı neredeyse Avrupa kökenlidir. Değişim toplumun kendi iç dinamizminden kaynaklanmaktadır. Ortadoğu ise aksine oryantalizm ve siyasi amaçlar doğrultusunda yabancı toplumların ve kültürlerin etkisine girmiş ve başkalaşmıştır. Ortadoğu Batı için her zaman keşfedilmesi ve elde edilmesi gereken bir coğrafyadır ve değişim sadece modernleşme sayesinde gerçekleşmemiştir (Lewis, 2006: 3).

Avrupa'nın kendi istekleri doğrultusunda modernleştirmeyi amaçladığı Ortadoğu, nihayetinde az gelişmiş bir bölge niteliğindedir. Tanilli "az gelişmiş ülkeyi", "İktisadi ve sosyal bakımdan "az gelişmiş ülke" deyince, "gelişmiş" kapitalist ve sosyalist ülkeler dışında kalan ülkeler anlaşılır" şeklinde tanımlamıştır. Okur-yazar sayısının nüfusa olan oranı, kadınların erkeklere nazaran geri planda tutulması, beslenmedeki yetersizlik, milli ve iktisadi zayıflık, kişi başına düşen milli gelirin düşük olması, sanayileşmedeki gerilik, tarım ağırlıklı ekonomi, ekonomik anlamda kapitalist ülkelere bağımlılık az gelişmişliğin belirtileridir (Tanilli, 2006: 283). Tanilli'nin tanımlaması ve işaret ettiği belirtiler doğrultusunda Ortadoğu, az gelişmiş ülkelerin mevcut olduğu bir bölge olarak nitelendirilebilir.

Ortadoğu olarak adlandırılan bölge hem siyasi harita, hem de temsil ettiği sosyo-kültürel gerçeklik açısından çeşitlikler barındırmaktadır. Ülkelerin yeni çizilmiş haritaları, toprak bütünlüğündeki değişiklikler, konumları ve bu değişimle birlikte geliştirdikleri toplumsal algılar Ortadoğu'ya yeni bir kimlik kazandırmıştır. İnanç sistemleri gereği dini

etki altındaki toplumsal yapı, ataerkil bir düzene sahiptir. 19. yüzyılda ön plana çıkan modernleşme süreci, kolonyal güçlerin bölgedeki tesirini yansıtmakta, Ortadoğu'yu modernleştirme adı altında kendi yönetim şekillerini empoze etme tasarısıdır. Bu sebeple 19. yüzyıl Ortadoğu'nun Batılı misyonerlerce istila edildiği bir zaman dilimidir. Avrupa'da yaşanan devrimlerin etkisiyle benzer dönüşüm Ortadoğu'da yapılmak istenmiş, özellikle evlenmemiş kadın misyonerler doktor, hemşire, öğretmen ya da seyyah olarak bölgede vazifelendirilmişlerdir (Murray, 2000:72). Dönemin bir başka karakteristik misyoner faaliyetleri ise evlilik birliği ile birbirine bağlanmış birkaç kuşaktan oluşan misyoner ailelerin varlığıdır. Böylelikle kadınlar gayri resmi bir rol oynayarak, bölgedeki hemcinsleri ile iletişim halinde olmuş ve daha geniş çaplı faaliyet göstermişlerdir. Semple, *British "Female Missionaries"* adlı eserinde 16 evlenmemiş, 20 evli, toplamda 23 erkek misyonere karşılık 36 kadın misyonerin bölgede görev yaptığını öne sürmüştür (Semple, 2003). Bu noktada kadınlar, aile ve sosyal içerikli faaliyetleri yürütürken, erkek misyonerler siyasi olarak konumlandırılmıştır. Okkenhaug ve Flaskerud(2005: 106-113) misyonerlik faaliyetlerini "*resmi ya da kamu vaazı; gayri resmi vaaz veya öğretim ("konuşma"); bölge halkının çocuklarıyla ilgilenme; eğitim; çeviri ve baskı; sağlık hizmeti*" şeklinde altı kategoriye ayırmıştır. Yöre halkının şemalaştırılmış bu görev paylaşımına göre şekillendirilmesi ve yeni bir dünya yaratılması planlanmıştır. Zira Batı'nın asıl amacı modernleştirmek ve içselleştirmek değil, siyasi stratejilere zemin hazırlamaktır.

Ortadoğu'da siyasi dönüşümle birlikte ortaya çıkan iktisadi ve sosyal değişiklikler, kadın tarihine yeni bir yön vermiştir. Avrupa'da devrimlerin akabinde yaşanan kitlesel kadın hareketleri ve kadının sosyo-ekonomik varlığı, kadın misyonerlerle birlikte Ortadoğu'ya yansımıştır. Kuşkusuz Avrupa'ya nazaran çok daha katı toplumsal kurallarla çevrili kadının, erkekle eşit hale gelmesi ve bireysel özgürlüğüne kavuşması kısa süre içinde olmayacaktır. Çünkü Ortadoğu kadını için aile bir tapınaktır ve yıkıcı dış dünyadan korumak için kalın surlarla çevrilmelidir. Kadın, dünyevi hayattan uzaklaşarak mahremiyetine gizlendiği, erkeğin tüm hegemonyasıyla hüküm sürebileceği bir dayatmanın içindedir. Toplumsal yapının aile merkezli olması ve kadının hane içinde yer alması ağırlıklı olarak dinin etkisidir. Zira dinlerin ahireti işaret eden yansımalarının ailede şekillendiği söylenmektedir. Toplumsal alanda ve dini boyutlarda değersizlik ile eşleştirilen kadının, aile söz konusu olduğunda önem arz etmesi pragmatik bir yaklaşımdır. Bu anlamda Ortadoğu'da kadının ruhi manada geri plana atılması ve dünyevi hayatın devamı için elzem olması, kadının dinsel sömürüsüne işaret etmektedir (Keskin, 2014: 8-17). Din, Ortadoğu'nun hem geçmiş

öğretisinde hem de şekillenmesinde kadının konumunu etkilemenin yanı sıra statü değişikliğinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın ve Din* adlı eserinde, dini kimi zaman toplumsal evrimleşmenin motor gücü, kimi zaman da değişimi engelleyen bir faktör olarak tanımlamaktadır (Coşkun, 2011: 11-19).

19. yüzyılın ortasından itibaren bütün coğrafyayı etkileyen ekonomik ve toplumsal reform hareketler, dini kuralların belirleyici olduğu Ortadoğu’da özellikle evlilik, boşanma ve miras gibi medeni hukuk talepleri ile kadın eğitimi ve istihdam hakkı üzerinde odaklanmaktadır. Modernleşme ve batılılaşma bağlamında İran’da 1906’da gerçekleşen anayasal reformlar kadınların ilk kez kamusal alanda seslerini duyurmasını, siyasal gösterilere katılmasını, basında görüş bildirmesini sağlamıştır (Bora, 2008: 58–59). Ancak ailenin temel unsuru olan kadının yeni imajı, ulusun bütünlüğünü tehdit etmekte, dini yargıların dışına çıkmakta ve sömürgeciye itaat eden bir toplum ortaya çıkmaktadır ki Ortadoğu’nun değişime ayak diremesinin en önemli sebebi olarak görülebilir.

Najmabadi, “*Crafting an Educated Housewife in Iran*” isimli yazısında,Ortadoğu’da kadın konusunu İran örneği üzerinden ele almıştır. Yapmış olduğu analizde namus ve milliyetçilik sarmalından bahsetmiş, ulusu erkek, vatani kadın olarak simgelemiş ve bu sarmalın “namus” kavramında birleştiğini öne sürmüştür. İslam dininin namus kavramına dayalı olması sebebiyle milletin dinsel bir yapıdan milli bir yapıya evrimle içerisinde olduğunu, kadının iffetinin erkeğin korumasına tabi olmasıyla beraber, kadın-erkek temsili vatan-ulus iç içe geçmiştir (Najmabadi, 1998: 92–115). Öyleyse 19. yüzyılda modernleşme sürecine giren Ortadoğu toplumu, namus, aile ve kadın kavramlarını yeniden gözden geçirmiş ancak dini yorumlamalar ve toplumsal normlar sebebiyle kadın hane dışına çıkamamış, gerek İslami şartlara uygun kıyafetleri, gerekse katı toplumsal cinsiyet rolleri kadın aktivistlerin ortaya çıkarak özgürleşmesine engel olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GERTRUDE MARGARET LOWTHIAN BELL

2.1 İlkYıllar

Gertrude Lowthian Bell, 14 Temmuz 1868 yılında İngiltere'nin Durham şehrinde varlıklı İngiliz kolonyal bir ailede dünyaya gelmiştir.

Görsel 2 1 Gertrude Bell'in doğduğu ev, 1868

1844 yılında, büyükbabası Isaac Lowthian Bell iki erkek arkadaşı ile birlikte Kuzeydoğu İngiltere'nin en önemli demir işletmesini kurmuştur. Yaklaşık 50.000 kişiyi istihdam etmekte ve İngiltere'nin kullandığı kömür miktarının üçte birini tedarik etmektedir. Lowthian Bell, zeki bir sanayici olmasının yanı sıra güzel sanatlar ve doğa bilimleri alanlarında oldukça iyi bir eğitim almıştır. Yaşadığı dönem içerisinde farklı alanlarda iyi eğitim almış girişimcilere pek nadir rastlanmasına rağmen Bell, Kuzeydoğu Demiryolları'nın yöneticiliği ve kimya ve maden mühendisliği ile ilgili beş farklı sivil kurumun başkanlığını yapmıştır. Ayrıca seçkin bilim adamlarının da aralarında bulunduğu Kraliyet Derneği üyeliğinin yanı sıra ilk Bessemer altın madalyası da dâhil olmak üzere pek çok ödülün de sahibi olmuştur (Howell, 2010: 4). Devonshire Dükü'ne ithafen 1884 yılında yazdığı demir çelik üretimi ile ilgili ayrıntılı kitabı *Principles of The Manufacture of Iron and Steel* (Demir ve Çelik Üretiminin İlkeleri) (Bell, 1884) ile demiri kimyasal açıdan incelediği *Chemical Phenomena of Iron Smelting* (Kimyasal Bir Fenomen: Demir tasfiyesi) (Bell, 1872) isimli kitabı dönemin sanayiciliğine ışık tutmuştur. Tam anlamıyla bir dünya adamı olan Lowthian Bell, iki kez Newcastle Belediye Başkanlığı, Durham Polis Şefliği ve beş yıl

boyunca parlamentoda icra ettiği milletvekilliği ile birlikte dış dünyaya ve Amerika'daki gelişmelere olan yakın takibi vesilesiyle Amerika Felsefe Kurumu'nun onursal üyeliğini yapmıştır (Brown,1908:665–672). Yaşadığı dünyaya karşı her daim yoğun ilgi ve merak beslemiş olan Lowthian Bell, tüm bu bilgi birikimini, tecrübesini, keskin zekâsı ve araştırmacı ruhunu, Britanya'nın en büyük demircisi olmasının yarattığı görkemli servetinin elbette ki bir kısmı ile birlikte torunu Gertrude Bell'e miras bırakmıştır (Wallach, 2016: 31).

Isaac Lowthian Bell ve bir kimya üreticisinin kızı olan Margaret Pattison'dan 1844'te dünyaya gelen Thomas Hugh Bell en az babası kadar çalışkan ve meraklıdır. Hugh Bell, Fransa'da Sorbonne University'de gördüğü kimya, Almanya'da aldığı matematik ve kimya eğitimlerinin ardından İngiltere'ye dönmüş, gerek demir çelik alanında, gerekse sivil kurumlarda son derece önemli görevlerde bulunmuştur. Eğitime oldukça önem veren bir ailede yetişen Hugh Bell, Middlesbrough Lisesi'ni kurmuş, farklı alanlarda ülke çapında konferanslar vermiştir. Parlak zekalı, zarif bir Victoria beyefendisi olan Bell, 1867 yılında, Newcastle'ın önemli gıda tüccarlarından birinin kızı olan Miss Mary Shield ile evlenmiştir (Wallach, 2016: 25–31). *Pall Mall Gazette* ve *Newcastle Journal* gibi gazeteler tarafından doğum haberi verilen Gertrude Lowthian Bell, Britanya'nın dünyadaki konumunu önemseyen ve ülkesi için önemli çalışmalar ve katkılarda bulunan son derece entelektüel bir aile ve sosyal çevre içerisinde büyümüştür.

Görsel 2 2 Newcastle Journal doğum haberi, 17 Temmuz 1868

BIRTHS, MARRIAGES, AND DEATHS.

BIRTHS.

BELL—On the 14th inst., at The Hall, Washington, the wife of T. Hugh Bell, of Rounton Grange, Northallerton, of a daughter.

HOME—On the 17th inst., at 8, Sumner-place, Onslow-square, the wife of David Milne Home, Esq., Lieut. Royal Horse Guards, of a daughter.

HOWARD—On the 16th inst., at 32, Gloucester-place, Portman-square, the wife of Cosmo R. Howard, Esq., of a son.

MACGOWAN—On the 16th inst., at Mooreland House, Martock, Somerset, the wife of Alexander Thorburn Macgowan, Esq., formerly Assistant-Surgeon 52nd Light Infantry, of a daughter.

MILLARD—On the 16th inst., the wife of the Rev. Dr. Millard, Vicar of Basingstoke, of a son.

SCOTT—On the 15th inst., at No. 3, Tilney-street, Park-lane, the Lady Henry Scott, of a daughter.

Görsel 2 3 Pall Mall Gazette doğum haberi, 18 Temmuz 1868

“Çöl Kraliçesi”nde Wallach, geleneklerine ve Kraliçe Victoria’ya derinden bağlı bir aile olmasına rağmen Gertrude Bell’in aynı zamanda oldukça ileri görüşlü bir aileye sahip olduğunu belirtmiştir. Kısa zaman içerisinde aile trajik bir olayla sarsılmış, “Annesinin yası için siyah bir elbise giydirildiğinde Gertrude, henüz üç yaşına bile basmamıştı” (Wallach, 2016: 37).

Görsel 2 4 Gertrude Bell 3 yaşında, Harrogate/ İngiltere, 1871

Eşinin ölümünün ardından Hugh Bell uzun bir süre cemiyet hayatından uzak durmuş, hemen hemen tüm zamanını kızıyla geçirmiş, baba-kız arasındaki kuvvetli bağ Gertrude Bell'in hayatının başında inşa edilmeye başlamıştır. Hugh Bell, 1874 yılında bir gezide tanışmış olduğu son derece kültürlü, nazik bir kadın olan Florence Olliffe ile 1876'da evlenmiştir. Florence Bell, bir yazar olarak sahip olduğu yeteneği ve bu vesileyle elde ettiği edebiyatçı çevresi içerisinde şıklığı ve ince zevkiyle de ayrıca dikkat çekmektedir. Ancak mükemmeliyetçi ve muhafazakâr Victoria kadını tavrı Gertrude Bell ile arasında anlaşılması güç bir ilişki ağı yaratmıştır (Howell, 2010: 33-40). Bell ailesine ardı ardına katılan yeni aile bireyleri bu ilişkiyi daha da güçleştirmiş, kardeşi Maurice ile birlikte üvey kardeşleri Hugo, Elsa ve Molly, Gertrude Bell için komplike hane içi ilişkiler bütünü oluşturmuştur (Richmond, 1937: 5). Aile içi ilişkilerinin temelini oluşturan üvey anne ve kızı arasındaki karmaşık ilişki üçüncü bölümde değerlendirilecektir.

Görsel 2 5 Gertrude Bell ve kardeşi Maurice, 1875

Yaşadıkları dönem içinde her ne kadar üst sınıfa mensup aileler entelektüel bir tavır sergileseler de kız çocuklarını eğitim amacıyla nadiren okula göndermektedirler (Wallach, 2016: 15). Ancak hem ilişki bağlamında yaşanan sıkıntılar, hem de sahip olduğu zekânın aynı sosyal sınıfa tabi diğer kızlar gibi evde eğitilemeyeceğine karar veren ebeveynleri, Bell'i varlıklı aile kızlarının eğitim gördüğü Londra'daki Queen's Koleji'ne göndermeye karar vermişlerdir. 1884 Şubat ayında üvey annesi Florence Bell'in isteğiyle okula kaydı yapılmıştır. 1848'de genç kızları eğitmek amacıyla kurulmuş olan (British History Online,

2017) bu seçkin okulda gerek akademik, gerekse sportif alanlarda üstün başarı gösteren Bell, bu süre zarfında derinden bağlı olduğu babasından uzak kalmanın üzüntüsünü yaşamıştır. Yattığı yataktan, korkunç odasından, her gün uyandığı soğuk sabahlardan hayıflanması bir süre devam etmiş, ancak sonunda uyum sağlamayı başarmıştır. (Kamm, 1956: 25-35). Ayrıca bulunduğu ortamın kısıtlamalarından son derece rahatsızlık duymaktadır (Wallach, 2016: 43). Queen's Koleji'nde kızlar şaperonları olmaksızın hareket edememektedirler (British History Online, 2017). Bell için bu durum evinde alışkın olduğu hayatın çok uzağındadır. Sık sık eve yazdığı mektuplarında cinsiyeti yüzünden uygulanan sınırlandırmalardan, erkek olmuş olsaydı istediği gibi müzeye gidebileceğinden ancak kız olduğu için çok nadir durumların dışında dünya güzelliklerinden mahrum bırakıldığından bahsetmektedir (Wallach, 2016: 44). Günümüzde saçma bulunsa dahi kızlar, 1880'lerde dans etmek ve şarkı söylemek gibi meziyetleri olmadığı takdirde yetenekli olarak algılanmamaktadır. Oysaki Bell için Tarih, zaman kaybı olarak nitelendirilen bu eğitimlerden çok daha fazla önem arz etmektedir (Kamm, 1956: 29). Eğitim aldığı kız arkadaşlarının hayata bakış açısı sebebiyle Queen's Koleji'nde tohumları atılan, zamanla kadın ve kadınsal ideallerle ilgili geliştireceği küçümseyici tavrın temelinde, kendisinin yüksek entelektüel kapasitesine nazaran çevresindeki kızları yetersiz bulması yatmaktadır. Queen's Koleji'nde Bell'in zekâsından ve bakış açısından oldukça etkilenen tarih dersi öğretmeni Mr. Cramb'ın da ısrarları üzerine çok radikal bir kararla ailesi tarafından Oxford Üniversitesi'ne gönderilmiştir (Bell,1927:10). 19. yüzyılın sonlarına rastlayan pek alışkın olunmayan bu kararla birlikte, 1886 yılının Mayıs ayında üstün başarılarla dolu üniversite hayatına başlamıştır (Cotterman, 2013:167). Oxford'daki eğitimine devam ettiği süre içinde Elizabeth Wordsworth yönetimindeki Lady Margaret Hall'da ikamet etmiştir. Eğitim hayatı boyunca keskin zekâsıyla dikkat çeken Bell'i, o dönemki arkadaşlarından W.L.Courtney "Lady Margeret Hall'a gelen en parlak öğrenci" olarak betimlemektedir (Bell,1927: 11). Ancak Oxford Üniversitesi'nin akademik eğitimin aksine Lady Margaret Hall, tamamen kızların evliliğe hazırlanması, zarafet ve el işi becerilerinin mutlak suretle öğrenilmesi gerektiğini savunmaktadır. Okulundaki ilk gününde arkadaşı Mary Talbot ile sınıfa girdiğinde karşısında iki yüz erkeği bulmuş ve kendileri için yer ayrılmadığını fark etmişlerdir. İki genç kadın, profesörün kürsüsünün bulunduğu yükseltide, erkeklerden tamamen ayrı ve sırtları dönük vaziyette derslere katılmışlar ve erkek egemen Oxford Üniversitesi'nde eğitimlerinin sürdürmüşlerdir (Wallach, 2016: 48). Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, 1880'lerde bir kız öğrencinin Oxford'da yalnız ya da bir erkekle birlikte yürümesi mümkün değildir. Hatta kız öğrenciler derslere şaperonları

eşliğinde katılmak zorundadırlar (Kamm, 1956: 37–38). Tüm kısıtlamalara rağmen Bell, aldığı eğitimi bilimsel açıdan çok daha tatmin edici bulmakta, üstün zekâsını kanıtlama fırsatı elde ettiği için ev ödevlerini itina ile yapmakta ve kendisini erkeklerle eşit görmektedir. 1887’de Oxford’da Modern Tarih alanında birincilik ödülünü alan ilk kadın olmayı başarmıştır (D. G. H.1926: 364). Keskin zekâsı ve muhakeme kabiliyeti ile bir yetişkin iken, ailesine olan bağlılığı çocuksu tarafını ortaya çıkarmaktadır. Dâhil olduğu bu yeni hayatta, zihinsel becerisinden kaynaklanan yüksek özgüveni sayesinde öğretmenleriyle tartışmaya girmekten kaçınmamaktadır ki bu tavır o dönem kadınlarından hiç beklendik bir davranış biçimi değildir. Her ne kadar Victoria dönemi toplumsal normlara tabi olsa da Bell, bu kuralları amacına hizmet edecek şekilde kırmakta tereddüt etmemiştir (Lukitz, 2006: 16). Sosyal sınırlar ve geleneklere bağlılık hususundaki bu yaklaşımı tüm hayatı boyunca devam etmiş ve kurallar söz konusu iken her zaman farklılığıyla ön planda olmuştur (Lukitz, 2006:45).

Ancak Bell’in açık sözlülüğü ile birlikte ukalalık olarak algılanan özgüveni, çevresini rahatsız etmektedir ve edindiği “Oxford tavrından kurtulması için” Bükreş’e gitmesine karar verilmiştir (Goodman, 1985: 13). Dolayısıyla Oxford’dan mezun olduktan sonra ilk ziyaretini Avrupa’ya yapmış, diplomasi dünyasına ilk adımlarını atmıştır. Bükreş’te İngiltere Büyükelçisi olarak görev yapmakta olan, Sir Frank Lascelles ve ailesi ile birlikte kalmıştır. Sir Frank Lascelles’in eşi, Bell’in üvey annesi Florence Bell’in kız kardeşidir (Lukitz,2006: 17). Geçirdiği on beş ay boyunca birçok diplomatla tanışmış, Ortadoğu’daki kariyerinden, *The Times* gazetesi ile ilgili kurduğu iyi ilişkilere kadar pek çok noktada etkin olacak istişarelerde bulunmuştur (Goodman, 1985: 13). Özellikle *The Times* gazetesi Dış Haberler Muhabiri Valentine Chirol, birçok dil bilen, Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu sorunu ile ilgili yazılar kaleme alan oldukça kültürlü birisidir. Chirol’un Ortadoğu uzmanı olması ve Osmanlı İmparatorluğu ve Türklerin sohbetlere konu olması Bell’in oldukça ilgisini çekmiştir (Richmond, 1937: 185–192). Dolayısıyla Bükreş, Bell’in toplumsal hayatla ilk gerçek temas kurduğu ve “Doğu”ya olan ilgisini ilk keşfettiği yerdir. Tüm evlenme çağına gelmiş Victoria dönemi genç kızları gibi sosyeteye takdim edildiği Bükreş’te 1889 Nisan ayının sonunda kuzeni Billy Lascelles ve onlara rehberlik edecek Valentine Chirol ile birlikte İstanbul’a geçmişlerdir (Karaca, 2018: 59–60). Bu yeni dünyada karşılaştığı farklı yaşam tarzları ve kültür karşısında adeta büyülenmiştir. Bu ziyaret bir yandan İngiltere’nin dünyadaki yerini idrak etmesini sağlarken, bir yandan da kendi dünya görüşünü şekillendirmesine yol açmıştır.

Bükreş ve ardından kısa bir İstanbul gezisi, dünyayı tanınması ve yaşı gereği sınıfına uygun bir eş bulması beklenmektedir. Ailesi Bell'in tüm yolculuğunda kendisine eşlik eden Billy Lascelles ile evlenmesini istemektedir. Ancak Bell, diğer arkadaşları gibi Lascelles'i de entelektüel birikimi açısından yetersiz bulmaktadır. İngiliz sosyetesine takdim edilen kızlardan üç yaş büyük olduğu için sosyeteye tanıtımı daha fazla geç kalmamalıdır. Ona göre erkeklerin pek azı onun kadar zeki ve parlak olduğu için, zor bir dönem başlamıştır (Wallach,2016:61). 1889 Haziran ayı Londra'ya dönüşü ve sonrasındaki üç yıl dil eğitimi, sosyal sorumluluk faaliyetleri ve kendisine uygun bir eş bulabilmek amacıyla toplantılar ve davetlerle geçmiştir.

2.2.Doğu' ya İlk Adımlar

Yüksek sosyete içerisinde geçirdiği üç dönem başarısız eş bulma sürecinden sonra, seyahat onun için tek çözüm yolu olmuştur. Wallach, İngiltere'de "evde kalmış kız" olarak yaşama devam etmenin Bell'e göre olmadığını ifade etmiştir (Wallach, 2016: 63). Bu sebeple İngiltere büyükelçisi olarak Şah Nasireddin'e atanan Frank Lascelles ve ailesini ziyaret etmek üzere Tahran'a doğru yola çıkmıştır. Üvey annesine yazdığı mektubunda da olduğu gibi "her zaman İran'ı görmek istemiştir" (Mektup, 22 Temmuz 1892). Doğu'ya olan ilgisi sebebiyle tüm enerjisini dil öğrenmeye vermiş, bu konuda eğitim alabileceği kişileri tespit etmeye çalışmış ve annesine detaylı bir şekilde bilgi aktarmıştır (Mektup, 22 Şubat 1892). 23 yaşının tüm kısmını Farsça öğrenerek geçirdikten sonra Arapça'ya olan ilgisini Tahran'da keşfetmiştir. Doğu edebiyatı ve diline olan ilgisi onu Ömer Hayyam, Hafiz gibi edebiyatçılara ve filozoflara yöneltmiştir. Bu dönemde, Doğu'ya açılan yeni dünyada kültür ve dil konusunda cesaret veren diplomat ve Doğu bilim uzmanı Friedisch Rosen ile tanışır.

Tahran'ın bir başka önemi ise Bell'in son derece zeki ve iyi eğitilmiş genç bir diplomat olan ilk aşkı Henry Cadogan ile karşılaşmasıdır. Henry Cadogan onu boşluğunun gücünden, enginliğinden ve yemyeşil vahalarından etkilendiği çöle götüren ilk kişi olmuştur ki Bell Tahran'da yaşadığı bu ambiyansın etkisini yıllarca üzerinden atamamıştır (Wallach,2016: 64). Benzer terbiye ve bakış açılarına sahip olmaları Doğu'nun mistik havasıyla birleşince Bell de Cadogan'a karşı hisler beslemiş, konuyu ailesine şöyle aktarmıştır: "*25'inde anneme yazdığım Bay Cadogan ile nişanlandığımı söylediğim mektubu alamadığınız için panik içindeyim, - eğer almadıysanız, bu büyük şok olacak!*". Ancak Bell ailesi duruma derhal

itiraz etmiş, Cadogan'ın evlenebilecek bir gelirinin olmadığını ve ailelerine uygun bir aday olmadığını öne sürmüş ve bu evliliğe onay vermemiştir (Goodman, 1985: 18).

İngiltere'nin önde gelen ailelerinden birine mensup, Victoria dönemi muhafazakârlığı ile yetişmiş bir genç kadın olarak Bell, babasının kararına rıza göstermek zorundadır. Yaşadığı büyük hayal kırıklığına rağmen, Cadogan'ın kariyerinde elde edeceği yükselme ile babasının fikrinin değişeceğini umarak yaklaşık bir yılını geçirmiştir. Fakat yakalandığı kısa süreli zatürrenin ardından vefat eden Cadogan'ın bu acı haberi, Bell'in hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Kamm, 1956:71).

1874 yılından ölümüne kadar ailesine düzenli olarak yazılmış mektuplar ve günlüklerin arasında, Florence Bell'in de belirttiği üzere İran'dan 1892 yılında yazmış olduğu Henry Cadogan ile ilgili mektuplara ulaşamamaktadır. Arşivde yer alan kuzeni Horace Marshall'a yazmış olduğu tek mektupta uzun betimlemelerde bulunmuş, birlikte vakit geçirdiği erkeği “büyüleyici prens” olarak nitelendirmiştir. “Doğu'nun üzerinde bıraktığı tesiri, sabahları okuduğu “Hafız gazellerini”, “peçeli kadınları” ayrıntılarıyla aktarmıştır. 1894 yılında yayımlanmış olduğu *Persian Pictures* adlı kitabında, İran'la ilgili tüm ayrıntıları gözlem ve deneyimlerinden yola çıkarak anlatmıştır (Bell,1927: 25–32).

Görsel 2 6 Gertrude Bell, 1895

1897 yılında henüz 29 yaşındayken, İranlı şair Hafız'a ait *Divan-ı Hafız*'ı İngilizceye tercüme etmiştir ve eleştirilenlerden olumlu dönüşler almıştır (Lukitz, 2006: 36). Kitabının yayımlanmasını takip eden süreçte tüm zamanını Avrupa seyahatlerine ayırmış ve Avrupa'nın üst düzey kişilerle vakit geçirmiştir. Berlin Büyükelçisi Frank Lascelles'i ziyareti esnasında, Alman hükümdarlarıyla büyükelçi arasında geçen yoğun görüşmelerden Avrupa'nın savaşın eşiğinde olduğunu anlamıştır. Ruslar, Fransızlar ve Almanların, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını beklediğini, savaş çıkarsa Britanya ve Almanya'nın karşı cephelerde yer alacağını idrak etmiştir. Bu, savaş kavramının Bell'e ilk tesir ettiği andır. Teyzesi Mary Lascelles'in ve en yakın arkadaşı Mary Talbot'un ölümlerinin ardından, kardeşi Maurice ile birlikte dünya turuna çıkmıştır (Bell,1927:46). Bu gezi aynı zamanda 1899'da yaklaşık 4000 metrelik Meje'ye tırmanışı ile başlayan, 1902 yılında "ipin ucunda 48 saat geçirmek zorunda kaldığı" başarısızlıkla sonuçlanan tırmanışından sonra Alpler'deki o tepeye "Gertrude Zirvesi" adını bıraktığı dağcılık serüveninin de başlangıcı niteliğindedir (Berry, 2013:40-41).

Görsel 2 7 Gerturde Bell'in yardımcısı, Grindelwald/ İsviçre, 1901

Yaklaşık altı ay süren dünya turu, sadece dinlenme amaçlı değil, Bell'in kişisel gelişim için kitap okuduğu, Arapça, Japonca ve İspanyolca çalıştığı, farklı kültürleri derinlemesine öğrenmek için çaba sarf ettiği bir gezi olmuştur. Bu seyahatler Bell'in olgunlaşmasına ve Britanya İmparatorluğu deniz aşırı politikalarını daha iyi idrak etmesine olanak sağlamıştır (Karaca, 2018: 77).

Kendini çalışmaya, seyahatlere, farklı deneyimlere adanmış bu dönemin sonunda Henry Cadogan'ın hatıralarına rağmen, Doğu'ya dönmeye, Arapça öğrenmeye ve Arap dünyasına adım atmaya karar vermiştir (Wallach,2016: 79). Başlangıç noktası olarak Doğu'ya açılan kapı, Kudüs'ü seçmiştir.

Görsel 2 8 Gertrude Bell'in objektifinden Ömer Camii, Kudüs, Aralık 1899

1900'ün yeni yılında Kudüs'e gelerek önceden Alman Konsolosu olarak görev yapmış Fritiz Rosen ve ailesiyle birlikte yaşamaya başlamıştır. Kudüs, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı, tüm dinlerin merkezi statüsünde ve son derece değerli bir kenttir. Bell, bu şehirle ilgili ilk izlenimlerini babasına şu sözlerle aktarmıştır: *“Kudüs son derece ilginç ama kesinlikle memnuniyet verici bir yer değil. Duvarlar muhteşem ama kutsal yerler üst üste inşa edilmiş kiliselerle berbat edilmiş”*(Mektup, 13 Aralık 1899).

Zamanının çoğunu dini ve tarihi yerleri ziyaret ederek geçiren Bell, arkeolojiye olan ilgisini pekiştirmiş, Ortadoğu'yu hem fiziksel hem de kültürel açıdan ilk kez tanıma fırsatını bulmuştur. Dil öğrenimi ile ilgili ailesine sık sık bilgi vermiş, Arapçanın zor bir dil olduğundan bahsetmiştir. Günlüğüne Khalil Dughan ile yaptığı ilk Arapça dersini not etmiş (Günlük, 16 Aralık 1899) ve mektubunda üvey annesine *“Bu sabah ilk dersimi yaptım. Öğretmenimin adı Khalil Dughan ve gerçekten tam istediğim gibi. Telaffuzla ilgili şu ana kadar öğrendiğimden çok daha fazlasını öğrendim.”*diyerek ayrıntılardan bahsetmiştir(Günlük,16 Aralık 1899). Ancak kısa bir süre sonra bu dilin oldukça zor olduğundan ve bu konudaki sıkıntılarından bahsederken, yeni bir yöntem deneyeceğini ifade ederek haftada üç ya da dört kez birer gün evine gelip kendisiyle Arapça konuşabilecek Suriyeli bir kız bulacağını anlatmıştır (Mektup, 28 Aralık, 1899). Henry Cadogan'ın kaybını

derindenyaşayan Bell, bu noktada kaçışı dil öğrenmek ve kendini keşfetmeye adamakta bulmuştur. Doğu'nun mistik yapısı, karmaşık dili, egzotik insanları onun için şifa olmuştur.

Bölgede seyahat ederken Türk yetkililerden izin alması gerekmekte ve yanlarında refakatçi asker bulundurmaları zorundadır. Ancak Türklerin, Ortadoğu'yu ilhak edeceklerini düşündükleri için İngilizlere şüphe ile baktıklarını bu sebeple Alman olduğu intibamı verdiğinden ailesine bahsetmiştir (Bell, 1927: 73). Çünkü Türklere göre her İngiliz seyyah, Ortadoğu'ya bir casus olarak gelmekte, Arap aşiretlerle müttefik olarak bir Arap ayaklanması organize etmek amacındadırlar (Goodman, 1985: 27). Bu noktada Türk yetkililerden izin almak amacıyla küçük diplomasi oyunlarından bir zafermiş gibi bahsetmektedir (Bell, 1927: 70) .

Görsel 2 9 Gertrude Bell ve Rosen ailesi, Suriye, 1900

1900 yılının bahar aylarında birçoğu Rosen ailesiyle olmakla beraber çöle seyahatlerine devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu tarafından gözetim altında tutulan ve şüpheyle bakılan Dürzîlerin bölgesine girmeye karardır. Günümüz İsrail-Filistin bölgesinde olan bir Dürzî köyüne geldiğinde, oldukça samimi karşılanmış, Alman olup olmadığı sorulduğunda, İngiliz olduğunu söylemiştir. Köylülerin sevincini "*İngiliz olduğumu söylediğimde neredeyse boynuma atladılar-burada bunun dışında bir girizgâha gerek yok!*" (Bell, 1927: 90) şeklinde günlüğüne not etmiştir. Bell, kısa zamanda Dürzîlerle iyi ilişkiler kurmuş ve bölge halkının lideri Yahya Bey ile tanışmayı başarmıştır. İkili ilişkileri sayesinde günümüz Suriye sınırları dâhilinde olan Dürzîlerin bölgesini gezmekle kalmamış, aynı zamanda Şam seyahati için de şartlarını oluşturmuştur.

Wallach (2016: 84), Bell'in çöl yolculuğunu bir dayanıklılık sınavına benzetmiş, tırmandığı dağlardan ya da Oxford'daki üniversite eğitiminden farksız olduğunu söylemiş

ve “fiziksel gücünün, duygusal dengesinin, dil öğrenme yetisinin, merakının, zekâsının, en önemlisi de cesaretinin sınanmasıydı” olarak tanımlamıştır.

Kudüs’ten sonra Şam’da devam eden seyahati, ona yeni aşiret çadırlarının perdesini açmış, Arap şeyhlerinin sofralarına misafir olmuş, yetiştiği Victoria dönemi İngiliz kurallarına değil, çöl şartlarına göre hareket etmeyi öğrenmiştir. Arapların dünyasında son derece rahat hareket etmesi ve hâkimiyeti, Arapların onu “Çöllerin kızı” olarak adlandırmasını sağlamıştır (Wallach, 2016: 94). Aşiret reisleriyle kurduğu iyi ilişkiler gelecekteki İmparatorluk bünyesinde elde edeceği bürokratik konumuna temel hazırlama niteliğindedir.

Bell için çöl seyahati bitmiş ve 1900 yılının yazında Yorkshire’a ailesinin yanına dönmüştür. Ancak Ortadoğu’ya olan ilgisini ve tekrar geri döneceğini babasına “*Eve döneceğim için endişeliyim. Ama biliyorsun, sevgili babacığım, çok geçmeden buraya geri döneceğim. İnsan bu kadar içine girince, Doğu’dan uzak kalamıyor*” (Mektup, 10 Haziran 1900) şeklinde aktarmıştır.

Doğu’da geçirdiği altı ay boyunca Lübnan ve Suriye çöllerini gezen, aşiret reislerinin çadırlarında hürmetle ağırlanan, bedevilerin hayatlarına şahit olan Bell’in Londra’da inzivaya çekilmesi elbette ki sıra dışıdır. Ertesi yıl Fransa’nın Rhone-Alpes bölgesinde yer alan ve özellikle kış sporları merkezi Chamonix bölgesinde birkaç gün geçiren Bell, Ulrich Fuhrer ve Ernest Simond rehberleriyle Grand’dan Petit Dru’ya geçişi başarmıştır. 1901 yılı yaz sonunda Grindelwald’e geçmiş, Bern Alper’indeki Schreckhorn dağı ile başlayan tırmanışından kötü anılarına rağmen, oldukça zevk almıştır. Engelhorn’da büyük sıkıntılar yaşamış ancak iki haftalık dağcılık serüveninin sonunda yedi yeni tepe tırmanışı gerçekleştirmiştir (William, 1973: 103). 12 Eylül 1901 tarihli mektubunda üvey annesiyle duygularını şu şekilde paylaşmıştır:

“Çok kıskırtıcı, eğer insan gerçekten hissederse, iyi tırmanışlar yapabilir! Yeni bir Engelhorn zirvesi yapmayı umuyoruz ve henüz yüksek seviyelerden birini umut etmekten vazgeçemedik. Onlardan birinin adıma sahip olmasını istiyorum! Aptalca bir hırs, değil mi? Yine de insan hak ettiği saygıyı görmek istiyor” (Mektup, 12 Eylül 1901).

Bir sonraki yıl, 1902 yılı 31 Temmuz’unda başlayan yeni macerasından 2 Ağustos’a kadar dönememiştir. Ulrich Fuhrer ile birlikte gerçekleştirdiği tırmanış esnasında Pavillon Dolfuss’u terk ettikten sadece birkaç saat sonra hava bozulmuş, dehşet verici bir kar

fırtınasına yakalanmışlar ve tırmanışta geçirdikleri 54 saatin 48'ini ipte harcamışlardır. Büyük tehlike atlattıkları tırmanışın sonunda Meiringen'e döndüğünde kendisinden övgüyle söz ettirmiştir (William, 1973: 103) .

Aktif tırmanma kariyeri altı yıldan biraz daha uzun sürse de, zamanının en iyi kadın dağcılarında biri olarak hatırlanmaktadır. Engelhorn'un tüm zirvelerine tırmanan ve bunlardan biri olan İsviçre Alpler'inde bir tepeye "Gertrude Zirvesi" adı verilen ilk kadın dağcı olmayı başarmıştır (Wallach, 2016: 101). Bell'in tırmanışı gerçekleştirdiği tepeler *Letters of Gertrude Bell*'de şu şekilde sıralanmıştır: "Similistock, 30 Ağustos 1901; Kral Zirvesi, Gerard Zirvesi, Vorderspitze, Gertrude Zirvesi, Ulrich Zirvesi, Mittelspitze, 3 Eylül 1901; Küçük Engelhorn, Gemsenspitze, Urbachthaler Engelhorn, 7 Eylül 1901; Küçük Similistock, 8 Haziran 1902" (Bell, 1927: 149).

1902 yılının sonunda Bell ve erkek kardeşi Hugo Bell bir yıllık uzun bir dünya turuna çıkmıştır. Bell, VII. Edward'ın İngiltere kralı ve Hindistan hükümdarı olarak tahta çıkış kutlamaları ve devlet törenine katılabilmek için seyahatlerinin büyük bir kısmını Hindistan'a ayırmıştır. Burada o dönem Britanya'nın Maskat Konsolosu, daha sonra Doğu Sekreteri olacak olan Percy Cox ile tanışmıştır.

Görsel 2 10 Gertrude Bell, Sir Percy Cox ve Ibn Saud

Bell'in, Cox ile tanışması uzun ve değerli bir ilişkinin başlangıcı, yeni Ortadoğu seyahatinin ise planlanmasına vesile olmuştur (Wallach, 2016: 109). Ailesine Delhi'deki törenle ve rotalarıyla ilgili son derece ayrıntılı mektuplar yazmış ve memnuniyet verici seyahatlerinden sadece birkaç anı paylaşmıştır (Bell, 1927: 152).

1903 yılı Haziran ayında dünya turundan dönüş, onu bir kez daha Victoria dönemi toplumsal cinsiyet kurallarıyla karşı karşıya getirmiş, “evde kalmışlığın soğuk gerçekliği” (Wallach, 2016: 109) onun Doğu’ya kaçışını tetiklemiştir. Doğu yolculuğu için yapmış olduğu plana mimari ve arkeolojiyi de dâhil ederek, medeniyetin Doğu’da başladığını ve en büyük fikirlerin Doğu’dan beslendiğini iddia eden ünlü bilim adamı Salomon Reinach’tan özel ders almıştır (Wallach, 2016:111). Kız kardeşleri evlenip, çocuk dünyaya getirip, camiada çay davetlerinde vakit geçirirken, Bell, çölde develeri ve hizmetçileriyle şeyhleri ziyaret etmiş, Doğu’nun derinlikleri hakkında uzun sohbetler yapmıştır. 1905 yılında en önemli çöl ziyaretini gerçekleştirmiş, iki yıl sonra tüm çöl seyahatlerini anlattığı *Syria: Desert and The Sown*’u yayımlamıştır (Goodman, 1985: 31). Wallach, Bell’in yazarlık için attığı bu adımı “*Kitabın onu hem bir yazar hem de bir bilimci olarak kanıtlamasını daha önemlisi, onu “biri”, bir “kişi” olarak kabul ettirmesini umuyordu. Bu deneyimi İsviçre’de kısa bir süreliğine de olsa tatmıştı; şimdi belki de, kendi ülkesinde “biri” olabilirdi*” (Wallach, 2016: 112) şeklinde değerlendirmiş, Bell’in tüm çabasını kadın olarak var olma içgüdüsüne bağlamıştır. Bell’in büyük yankı uyandıran eseri, David Hogarth tarafından “Doğu yolculuğuna ilişkin, en iyi on kitaptan biri” olarak kabul edilmiştir (Wallach, 2016: 125).

3 Şubat 1905 yılında başlamış olduğu seyahatinin rotası Suriye’de görmediği yerleri ziyaret etmek, Cebel-i Dürzî’ye yeniden uğramak, Moab dağları üzerinden Şam’a ve devamında Halep ve Urfa’ya uğradıktan sonra Konya’ya gelmiştir.

Görsel 2 11 Gertrude Bell’in Mevlana Türbesi ziyareti, Konya, 1905

Yolculuğu boyunca yeni dostluklar kazanmaya çalışan ve ilişkilerini sağlamlaştıran Bell, annesine Beni Sahr aşireti ile ilgili; “*Bu öğleden sonra buraların en büyük aşireti olan*

Beni Sahr aşiretinden yarım düzine ya da daha fazla Bedevi geldi... Beni Sahr ve ben çok iyi arkadaş olduk. 'Maşallah! Arap kızı' dediler: Tanrının istediği gibi! Çölün kızı.' ifadelerini kullanmıştır (Mektup, 9 Şubat 1905).

1900 ve 1905 yılları arasında gerçekleştirdiği Suriye ve Türkiye gezileri birkaç yıl sonra yapacağı seyahatin temellerini oluşturmuştur. Arkeolojiye olan ilgisinin artması, 16 Mayıs günü ünlü arkeolog William Ramsay ile tanışması ve Türk topraklarının tarihi zenginliği bir araya geldiğinde, büyük arkeoloji seyahati kaçınılmaz olmuştur. Annesine yazdığı mektubunda: *"Konsolos ve eşi beni istasyonda karşıladı ve birlikte otelde akşam yemeği yedik. Yanlarında bu ülke hakkında herkesten daha çok şey bilen Profersör Ramsay de vardı. Birbirimizin eline düştük ve çok iyi dost olduk"* (Mektup, 16 Mayıs 1905) ifadeleriyle gelecekte Ramsay ile birlikte yapacakları arkeolojik çalışmaların sinyalinin vermiştir.

2.3. Büyük Anadolu Seyahati

Bell, 2 Nisan 1907 tarihinde günümüz Türkiye topraklarına bir kez daha İzmir üzerinden giriş yapmıştır (Hocaoğlu,2013: 58).

Görsel 2 12 Gertrude Bell'in objektifinden Kadifekale, İzmir, 1907

Britanya İmparatorluğu'nda bulunan nüfuzlu çevresi sayesinde seyahatini kolaylıkla ve başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir, günlüğüne şöyle not etmiştir: “*Smyrna 'ya (İzmir) saat 11'de girdik... Gümrükten sorunsuz geçtik*” (Günlük, 2 Temmuz 1907).Seyahati boyunca sosyo-ekonomik, arkeolojik ya da siyasi gelişmelerle ilgili notlar almış, bilgilerini ailesine aktarmıştır. Kamil Paşa olayı ile ilgili aldığı notlar, önemli gelişmeleri içermekte ve iç politika ile bilgilerin dışarıya aktarıldığının göstermektedir. Bell olayı şu şekilde not etmiştir:

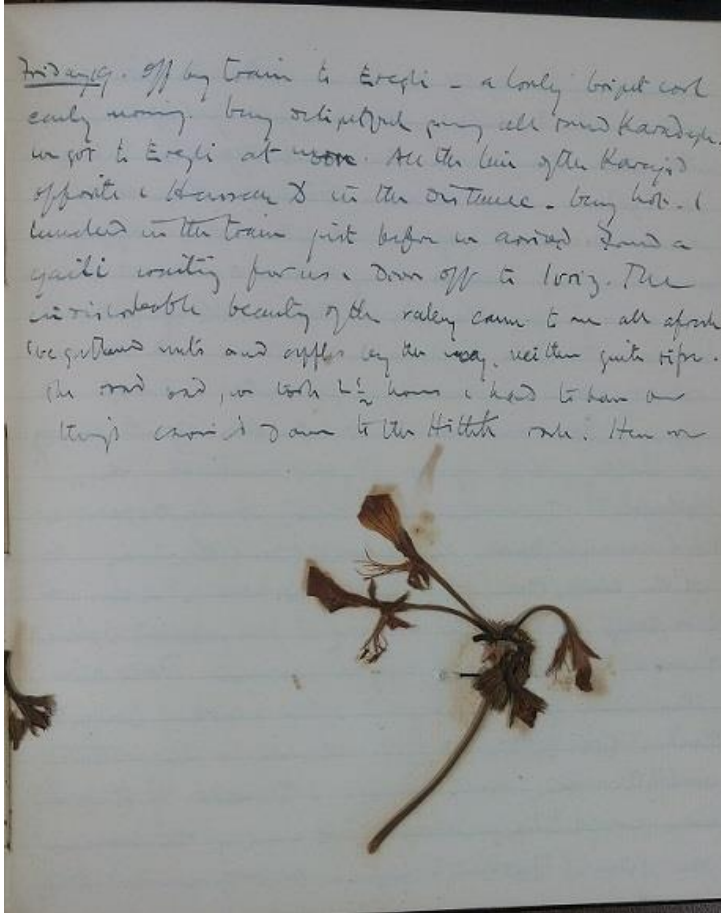
“Kamil'in bir oğlu var, Said Paşa... Bu genç adam, kötü niyetli, zayıf ve kötü ellerde; Saray tarafından babasına karşı casus olarak kullanıldı. Ardından, eşkıyalığın bastırılması sorunu ortaya çıktı ve Kamil, yakalanmalarını önlemek için eşkıyalardan rüşvet almakla suçlandı. Rüşvet, gerçekten de alınmıştı, ancak başka ellerle, bir dizi saray görevlileri tarafından. Ancak bu suçlama Kamil'in itibarını sarsmak için bahane olarak kullanıldı. Bir akşam polis şefi, Kamil'i tutuklamasını söyleyen şifreli bir telgraf aldı. Vali, darbenin geleceğini biliyordu ve konsolosluga gelip gelmeyeceğini sordu... Kamil küçük bir çanta aldı, arabasına bindi ve Konsolosluga gitti. Oraya gelindiğinde, kuşun uçtuğunu gördüler. İlk başta bir İngiliz gemisine kaçırıldığından şüpheleniliyordu - biri o sabah gelmişti ve tesadüfen konsolosluğun hemen karşısındaki limana demirlemişti. Kamil'in bizimle olduğunu bildikleri için, C'ple [İstanbul (Konstantinopolis)] 'in telgrafların tonu değişti...”(Günlük, 2 Temmuz 1907).

İç işlerinde gerek olaylar gerekse kişiler ile bu derece ilişki içinde olması Bell'in her türlü bilgiye ulaşmasını ve ailesi vasıtasıyla Britanya İmparatorluğu'na aktarmasını kolaylaştırmıştır. Türkleri “*Sonsuz nazik insanlar ve eğer birisi bir zorluk yaşarsa, derhal çözüm bulurlar*” (Mektup, 2 Temmuz 1907) olarak tanımlayan Bell, Küçük Asya ve Türkler hakkında günlüklerinde detaylara yer vermiştir. Çerkezlerin, Türkler tarafından sevilmemesine rağmen Balkanlardan birçok kişinin Anadolu'ya göç ettiğini, göçmenlerin tarımı da beraberinde getirdiklerini, böylelikle toprakların Efes'e kadar bataklıktan kurtulduğunu, önceden beş çocuklu bir Türk ailenin çocuklarından dördünü ateş ve sıtmadan kaybederken, artık sadece iki kayıp yaşadıklarını not etmiş, böylelikle sosyo-ekonomik durumla değerlendirme yapmıştır(Günlük, 3 Nisan 1907).

Bell, yolculukları sırasında dikkat çekmeyi başarmaktadır (Goodman, 1985:35). Feminen duruşunun yanı sıra, keskin zekâsı, dil öğrenme becerisi, gözlem yeteneği onun yöre halkıyla iletişimini kolaylaştırmış, sohbetleri esnasında Türkçe kullanmaya özen göstermiştir. Tüm bu yetileri göz önüne alındığında sadece Anadolu'da değil, Ortadoğu çöllerinde aşiretlerle olan iletişiminin kuvvetli olması yadırganmamalıdır.

7 Nisan günü yapmış olduğu Bornova gezisi Bell'in İzmir ve Türk ekonomisi ile ilgili gözlem yapmasına fırsat vermiştir. Türk ekonomisinin gün geçtikçe kötüye gittiğini, sarayda bulunan casuslar sebebiyle merkezi bütçe giderlerinin arttığını, vergi sorunlarının baş gösterdiğini aktarmıştır. Levantenlerin ticarete ağırlığını koydukları bu dönemde, İzmir-Aydın demir yolu hattı önemini arttırmıştır (Hocaoğlu,2013: 60).

Bell'in Anadolu seyahati Konya ziyareti ile devam etmiş (İpçioğlu,2009:251), 19 Temmuz 1907 tarihinde günlüğüne Karaman'ın güzelliğinden bahsetmiştir.

Görsel 2 13 Gerturde Bell'in günlüğünden, 19.07.1907

1905 yılında planladığı bu arkeolojik gezi ile ilgili tüm notlarını "*Notes on a Journey Through Cilicia and Lycaonia*" ismiyle Revue Archeoölogique'de yayımlanmıştır. Karadağ bölgesinde arkeolog William Ramsay ile birlikte yapmış olduğu "*Binbir Kilise*" kazılarına ait tüm planları, notları, ölçüleri, önemli kiliseleri ve arkeolojik eserleri "*The Thousand and One Churches*" isimli kitabında 1909 yılında yayımlamıştır. Bu eser Ramsay ile

Bell'in ortak çalışmasıdır (Bell, 1927:226). Elde edilen veriler “Küçük Asya'nın en önemli kilise kalıntıları...” olarak değerlendirilmektedir (Ramsay and Bell, 1909:12).

Görsel 2 14 Binbir Kilise kazı çalışmaları, Madenşehir, 1907

Osmanlı Devleti, dağılma ve yıkılma sürecinde Britanya İmparatorluğu başta olmak üzere pek çok batılı devlet tarafından gözlem altında tutulmuştur. “Bilimsel geziler ve araştırmalar” adı altında yapılan tüm yolculuklar, olası bir durumda bölgeye dair detaylı haritalar elde etmek, yeraltı kaynaklarını tespit etmek, tarihi eserleri kayda geçirmek, sosyo-ekonomik gidişatı izlemek adına gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple pek çok arkeolog, seyyah, diplomat ve misyoner casus olarak bölgeye gönderilmiştir. “*Bell ve Ramsay'in yapmış oldukları arkeolojik çalışmaların da bu nitelikte olduğu varsayılmaktadır*” (Karasulu, 2019: 260).

Türkiye yolculuğunun bir diğer önemi ise Bell'in hayatına damga vuracak kişilerden biri olan Binbaşı Charles (Richard) Doughty-Wylie ile tanışmasıdır. Bell, Mayıs 1907 yılında Konya'ya geçişi sırasında tanıştığı genç adam ve eşi ile ilgili yakın arkadaşı Domnul'a şu sözleri aktarmıştır: “*Biliyorsun ki burada genç bir İngiliz konsolos vekili var, oldukça tatlı küçük bir karısı olan etkileyici, genç bir asker. Karısından daha ilginç, iyi bir İngiliz erkeği örneği, oldukça uyanık, görmeye ve öğrenmeye istekli*” (Goodman, 1985: 54). Goodman'a göre Bell, tüm hayatı boyunca her ne yaptıysa tam bir arzu ve tutkuyla yapmıştır. Doğu seyahatleri esnasında bir erkekle ilişkisi olduğunda, aşkı tutkuya dönüşmektedir (Goodman, 1985: 54). Ancak sonraki dört yıl boyunca çok az sayıda

yazışmalarına ulaşılmaktadır. *“Balkanlarda Doughty-Wylie'nin kariyerindeki dramatik gelişmeye kadar ilişkileri gün yüzüne çıkmamıştır”* (Goodman, 1985: 55). Wallach bu aşkı *“Kırk beş yaşındaydı; bir kocanın, çocukların özlemini çeken bir kız kurusuydu. Dick ise varlıklı, toplumda yeri olan bir kadınla evliydi. Durum olanaksız görünüyordu; hayallerle ve suçluluk duygusuyla kuşatılmıştı”* (Wallach,2016: 148) olarak tanımlamıştır.

Görsel 2 15 Binbaşı Charles(Richard) Doughty- Wylie ve eşi, Konya, 1907

Bell, pek çok kez ziyaret ettiği günümüz Türkiye topraklarında, İstanbul'dan Ege Bölgesi'ne, İç Anadolu'dan Doğu Anadolu'ya kadar oldukça geniş bir ağda çalışmalar ve gözlemler yapmıştır. 1909 yılındaki taş yazıtların bulunduğu Kargamış seyahati Diyarbakır ve sonrasında tekrar Konya'ya doğru uzanmıştır. Ergani ziyaretinde annesine yazdığı mektup oldukça dikkat çekicidir ve yörenin yeraltı kaynakları ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

“Penceremden, vadinin karşı tarafındaki dumanların üzerindeki Maden köyüne baktım. ...Burası Türkiye'nin en büyük ve en eski bakır madenlerinden birine sahiptir. Bakır, dağın tepesinde çıkarılıyor ve kısmen orada eritiliyor (dolayısıyla dumanlı) ve daha sonra kömür ile işlemi tamamlıyor ve Dicle'nin kenarındaki bazı fırınlara indiriyorlar... Bakır yuvarlak disklere dökülür ve develer tarafından taşınır - bugün onların tellerini bulduk” (Mektup, 6 Haziran 1909).

2.4. Doğu'ya dönüş

Anadolu seyahatinden döndükten sonra Bell, zamanının büyük bir kısmını elde ettiği bilgileri toplamak ve düzenlemekle geçirmektedir. İngiltere'de bulunduğu 1910 yılında Mezopotamya gezisini, tanıştığı insanları, aldığı notları, ören yerlerini ve tüm gözlemlerini bir araya getirerek, 1911 yılında “*Amurath To Amurath*” kitabında yayımlamıştır (Wallach, 2016: 139). Karaca, kitabın isminin siyasi bir anlam taşıdığını, *Amurath* sözcüğünün Murad'dan türese dahi esasen totaliter rejimde sultanı simgelediğini ve kitabın taht kavgalarına gönderme yaptığına işaret etmiştir (Karaca, 2018: 139). Halep'ten Konya'ya uzanan yolculuğunu ayrıntılarıyla anlatan Bell, kitapta seyahati boyunca çekmiş olduğu fotoğraflara yer vermiş, eser tarih ve arkeoloji temelli olmasına rağmen Türk ve Arap kültürünü yansıtacak bilgileri de kaleme almıştır (Karasulu, 2019: 263).

Görsel 2 16 Gertrude Bell, Irak, 1909

1909 yılının başlarında Ukhaydır kalesine en önemli seyahatlerinden birini yapan Bell'in, 1911 yılında tekrar “*Sasani sanatının en kusuruz eseri*” olarak nitelendirdiği (Wallach, 2016:140) Ukhaydır gezisini Florance Bell şöyle değerlendirmiştir: “*Bu büyük*

kalenin restorasyon planları ve ölçümlerini içeren hiçbir mektup gönderilmemiştir. Sonuç, Clarendon Press tarafından 1914 yılında kitap halinde basılmıştır. ... Ayrıca, bu kayıtların toplu halde ortadan kalkması oldukça önemlidir ” (Bell, 1927: 254). Bu noktada Bell’in arşivlediği tüm kayıtlara ulaşamadığı, bazı önemli noktalarda eksiklikler yaşandığı söylenebilir. *Palace and Mosque at Ukhaider* isimli kitabı elde edilebilen tüm bilgileri temel alarak yayımlanmıştır.

1911 yılında Halep’ten yola çıkıp Suriye Çölü’nü aşarak Fırat kıyısından tekrar Kargamış’a gelmiştir. Bu seyahat, Bell’in hayatında sonraki yıllarda da ortak çalışmalar yapacağı günümüzde Arabistanlı Lawrence olarak bilinen Thomas Edward Lawrence ile tanışmasına vesile olmuştur. Ortaçağ çömlekçiliğine meraklı, 23 yaşında genç bir delikanlı olan Lawrence (Wallach, 2016: 141) için *“Orada Thompson ve Lawrence (gezgin olacaktı) isminde iki genç adam buldum... Bana kazılarını ve bulduklarını gösterdiler. Güzel bir gün geçirdim ”* (Bell, 1927: 306) demiştir. Arkeolojik kazı yöntemleri hakkında tartıştıkları ilk karşılaşmalarından sonra Lawrence annesine, Thomson ile birlikte onu genel kültür bombardımanına tuttuklarını aktarmış, Bell’i çok tatlı bir kadın olarak betimlemiş ancak çok güzel olmadığını, belki peçeyle olabileceğini ifade etmiştir (Wallach,1927:143).

Görsel 2 17 Gertrude Bell ve T.E. Lawrence

Kısa süreli Almanya gezisi dışında 1912 ve 1913 yılı sonbaharına kadar İngiltere’de siyasi görüşmelere, bilimsel ve anti-süfraj toplantılarına katılan Bell, bir yandan devam eden Doughty-Wylie ile ilişkisi sebebiyle zor zamanlar geçirmiş ancak buna rağmen yazışmaları devam etmiştir. 24 Mart 1914 tarihli mektubunda aşkını ve çektiği acıyı oldukça derin ifadelerle anlatmıştır:

“Kalbimin içi, mektupların, buradaki mektupların - sekiz tanesi ve her kelimesi kalbimde kendi yerini buluyor. Böyle yazmamam gerektiğini biliyorum, sadece senin için bir kelime söylemeliyim. Bütün mektuplarını iki kere okudum ve her gün onları okuyacağım. Dünya başladığından bu yana, daha önce hiç böyle bir kadına mektup yazılmış mıdır? Tatlım, canım benim. Gözyaşlarım için durmak zorunda kaldım, bu yük çok ağır; yine de taşımalyım ve senin için taşıyacağım” (Mektup, 24 Mart 1914).

Ancak bir Türkiye seyahatinin sebep olduğu, imkânsızlığın verdiği serzenişlerle devam eden ve Bell’in hayatına damga vuran bu büyük aşk, yine Türkiye sınırları içinde Doughty-Wylie’nin Çanakkale cephesinde savaşta başına aldığı bir mermi ile 26 Nisan 1914 yılında sona erecektir (Goodman, 1985: 67).

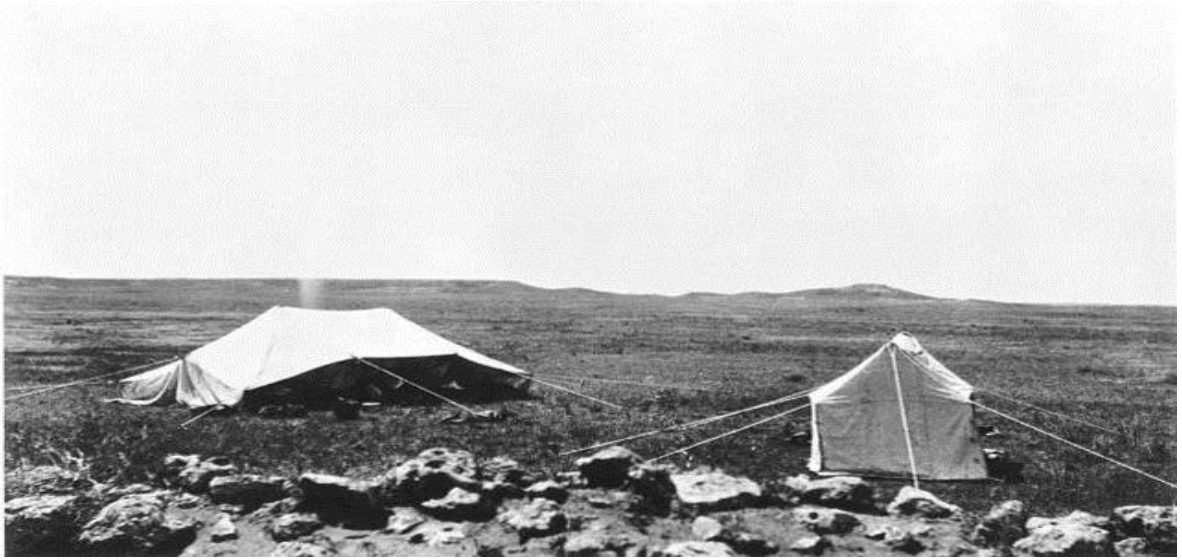
1913 yılında artık Bell tecrübeli bir gezgin ve arkeolog olarak tanınmıştır. Giderek artan yolculuk ve Doğu tutkusu onu, sadece birkaç erkek seyyah ve kocasının refakatinde seyahat eden Anne Blunt dışında ziyaret edilmemiş Orta Arabistan’a yöneltmiştir. İngiliz ve Osmanlı yetkililerince uyarılmasına rağmen bu seyahati yapmaya kararlıdır. Eşyalarını taşıyan 20 devesi, deve sürücüleri, aşçısı, rehberi ve refakatçisiyle birlikte yola koyulmuş ve günlüğüne; *“Kendimi bir Arap şeyhi gibi hissediyorum”* diye not etmiştir (Wallach, 2016: 161).

Görsel 2 18 Gertrude Bell’in kervanı, Suriye, Aralık 1913

Son derece zor şartlar altında sürdürdüğü seyahatinde, Raşid ailesi egemenliğindeki Hail'e geldiğinde tutsak alınmıştır (Cohen, 2006:172). 24 Şubat 1914'te her ne kadar misafir gibi hürmet görse dahi esasen bir tutsaktır. Burada 10 gün boyunca güney bölgesi ile ilgili bilgi edinmeye çalışmış, ancak Necid'e gitmek için izin alamayacağını anlamış ve teşebbüste bulunmayıp Bağdat'a döneceğine dair söz vermiştir (Kamm, 1956: 123).

Üç hafta sonra Mayıs 1914'te Bağdat'tan Şam'a geçiş yapmıştır. Seyyahların birçoğunun cesaret edemeyeceği çöl yolculukları, ona Bedevileri tanıma, aşiret reislerinin otağına misafir olma, kültürel çeşitliliği gözlemlemenin yanı sıra kentlerdeki siyasi durumu tartışma ve Türk- Arap ilişkilerinin en gizli bilgilerini elde etme imkânı sağlamaktadır. Bu görüşmeler bir zamanlar Asya'dan Afrika'ya kadar uzanan, 700 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne karşı İngiliz dostu Arap müttefiklerin kazanılmasına zemin hazırlamaktadır. Çöl seyahati boyunca çadırda kalmıştır ve gezisi sırasında yazılan günlükleri ve mektupları, I. Dünya Savaşı arifesinde şehir yaşamını ve Orta Arabistan'daki gelenek ve uygulamalarını anlatan detaylı bir inceleme niteliğindedir. elde ettiği tüm bilgiler ve iyi ilişkileri kısa bir zaman sonra atlak verecek savaş sırasında ülkesi adına kullanacaktır (Kamm, 1956: 124).

Görsel 2 19 Gertrude Bell'in çöl seyahatinde kaldığı çadır, 1914

Görsel 2 20 Gertrude Bell'in misafir olduğu bir aşiret çadırı, 1914

Ortadoğu gezisini 9 Mayıs 1914'te sona erdirip, Equateur adlı gemiyle İstanbul'a doğru yola çıkmıştır (Günlük, 9 Mayıs 1914). Bu yıla ait günlüklerden en son 13 Mayıs 1914 tarihinde yazmış olduklarına ulaşılabilen, Anadolu'da geçirmiş olduğu zaman dilimi ile ilgili kişisel notları elde edilememektedir. Mayıs 1914 tarihli üvey annesine yazmış olduğu mektuplar ise yolculuk detaylarını içermekte, siyasi durum hakkında bilgi vermemektedir. Ancak İstanbul'da bulunan Britanya elçiliğine yapmış olduğu ziyaret, bu durumu aydınlatmaktadır. Wallach, Bell'in İstanbul ziyareti ile ilgili elçilik görüşmesinde Sir Lois Mallet'in dikkatle dinlediğini ve derhal dönemin Britanya Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e Bell'in yolculuğundan, aşiret reislerinden ve Türklerin yönetim zafiyetlerinden, Ortadoğu'da otorite kalmadığından bahseden bir telgraf çekmiştir ve telgrafi şu şekilde aktarmıştır: *"Osmanlı'nın emrindeki aşiretler başıboş kalmış. Miss Bell'inher bakımdan dikkate değer bir keşif yolculuğu, doğal olarak, burada çok büyük yankı uyandırdı"* (Wallach, 2016: 195). Böylelikle I.Dünya Savaşı öncesi Bell'in, Britanya İmparatorluğu adına Ortadoğu'da casusluk faaliyetleri yürüttüğü görülmektedir. 24 Mayıs 1914'te İngiltere'ye döndüğünde, Kraliyet Coğrafya Kurumu'nun saygın altın madalyasıyla ödüllendirilmesi, bu faaliyetleri ne denli başarılı icra ettiğini ortaya koymaktadır.

2.5. I.Dünya Savaşı ve Arap Büro Görevi

24 Haziran 1914'te, Avusturya- Macaristan veliahdı Arşidük Ferdinand'ın Sırbistan'ın başkenti Saray-Bosna'da suikast sonucu öldürülmesi I. Dünya Savaşı'nın ilk

kıvılcımıdır. “Saraybosna suikastından tam bir ay sonra 28 Temmuz 1914 tarihinde başlayan ve 11 Kasım 1918’de sona eren, dört yıl süren bir savaş başlamıştır” (Günaydın, 2014: 2). Bu vahim olayın haberi tüm dünyayı sarstığı esnada Bell, Ortadoğu seyahatinden henüz İngiltere’ye dönmüştür. 26 Nisan 1915’te Doughty-Wylie’nin Çanakkale cephesinde yaşamını yitirmesinin ardından gelişen bu olay Bell’i yeni bir kaçışa ve hayatının geri kalanını Ortadoğu siyasetine adanmasına sebep olmuştur.

I. Dünya Savaşı’nın ilk aylarında Bell, kayıp ve yaralı askerlere hizmet eden bir Kızıl Haç subayı olarak görev yapmış, bir süre Fransa’da çalışmalarını sürdürmüştür.

No. to be left Blank		On Date of Discharge		NAME	Date of Discharge	REMARKS (a) If non-effective—Cause, etc. (b) If transferred—Present Regt. No., Rank and Unit. (c) If forfeited—Cause.	Record of disposal of decoration (a) Presented (b) Dispatched by Post (c) Taken into Stock	To be left Blank for use in War Office
Regt. No.	Rank	Regt. No.	Rank					
	Searcher			ACWORTH, William Mitchell,	23.9.15(1)			
	"			ALLISON, John Neve,	1.6.15(1)			
	Setty.			ALLISON (Mrs) Mary Teresa,	24.8.15(1)			
	Chauffeur			BELTH, Gilbert,	29.6.15(1)			
	Setty.			BELL, Gertrude Lowthian,	30.3.15(1)			
	Searcher			BENTING, Frederick Oswald,	31.8.15(1)			
	"			BLACBURN, Robert Leslie, (K.C.)	31.3.16(1)			
	"			BOYD, Charles,	20.7.15(1)			
	"			BUSSELL, Juanita Gertrude (Mrs)	20.7.15(1)			
	Typist			BUSSE, Ellen Mary,	30.3.15(1)			
	Searcher			CHARLES, Ernest Bruce, (K.C.)	5.15(1)			

Görsel 2 21 Kızıl Haç görev belgesi, Fransa

Ancak Londra’daki genel merkezi yeniden düzenlemek için Şubat 1915’te geri çağırılmıştır. Ekim ayında, Kahire’de Araplarla iletişimi sağlayacak Gizli Servis Ofisi’ni kurmaya çalışan David Hogarth’tan bir mektup almıştır. Hogarth, Bell’in kuzeyde bulunan aşiretlerle ilgili bilgileri ışığında kendisine katılmasını talep etmektedir. Bu istek üzerine Bell, Hogarth’ın hiç kimsenin bu görevi yapamayacağını, sadece kendisinin Arabistan’ın doğu sınırını çizebileceğini söylediğini aktarmış ve Doğu’ya gitmeye karar vermiş ve 30 Kasım 1915 yılında yola çıkmıştır (Goodman, 1985: 68). Wallach, Britanya hükümetinin Hindistan’a uzanan değerli yolları ele geçirmek ve İran’da bulunan petrol sahalarını kontrol altında tutabilmek için Ortadoğu ile ilgili her şeyi rapor ederek yetkililere sunacak olan Bell’in eşsiz bir bilgi kaynağı olduğunu ifade etmektedir (Wallach, 2016:197).

Ertesi yıl, kuruluş İngiltere’nin bölgedeki politikasını yeniden değerlendirmek üzere genel merkez istihbarat teşkilatlarına ek olarak Ocak 1916’dan itibaren Arap Bürosu

olarak resmen tanınmıştır. Başlangıçta Hogarth yönetimindeki büronun çalışanları arasında Bell'in yanı sıra bölgedeki diğer İngiliz uzmanları Ronald Storrs, Kinahan Cornwallis, G. P. Dawnay ve T. E. Lawrence da mevcuttur. Teşkilatın temel amacı, Türklerin bölgeden ayrılmasını hızlandırmak ve savaş bittikten sonra Araplarla bağlantı kurarak İngiltere'nin Ortadoğu'da egemenliğini sağlamaktır (Cohen, 2006: 170). Bell, Basra konusunda yaklaşımı Hindistan ofisinden farklı olan Arap Büro'nun etkilerini ve planlarını değerlendirmek üzere elçi olarak resmi davetle Hindistan'a çağrılmıştır. Arap Büro, İngiltere'nin bölgedeki varlığını sürdürebilmek için yükselen Arap milliyetçiliğinden elde edilecek avantajları göz önünde bulundurarak çok daha pragmatik bir strateji ile ilerlemekte, bu sebeple kimi zaman esnek davranmaktadır. Bell, Mezopotamya Seferi Kuvvetleri'nin merkezindeki askeri istihbarat departmanına bağlı olarak, Orta Arabistan'daki ve Sina Yarımadası'ndaki Bedevi kabilelerinin hareketleri hakkında bilgi toplamakla görevlendirilmiştir. Kahire ve Delhi arasındaki bu fikir ayrılığını ve kendisine teklif edilen elçilik görevi ile ilgili değerlendirmesini babasına şu sözlerle aktarmıştır:

“Bunu kesinlikle yapmalıyım ve bunun birçok yönden çok yararlı olacağını düşünüyorum. Öfke dolu telgraflar dışında aramızda hiçbir iletişim yok! Ve eğer daha doğrudan ve dostane ilişkiler kurabilseydik her iki taraf da diğerinin çoğunlukla hilekârlardan oluştuğunu düşünmesini sağlayabilirdi. Çok saçma. Nasıl böyle bir fikir olabilir. Bunu gerçekleştirecek kişi olmak konusunda biraz gergindim, ancak o kadar gayri resmi bir konum başarılmazsa, bundan daha kötü bir duruma gitmez” (Mektup, 16 Ocak 1916).

24 Ocak 1916'da çıktığı seyahatin sonunda, kendisinden beklendiği üzere iki ofis arasındaki ilişkileri kısmen düzeltmiş, tüm fikirlerini ve diplomatik görüşlerini rapor halinde sunmuştur. Hindistan Haber Alma Servisi, Bell'e hazırlanmakta olan Arabistan Atlası'nın editörlük görevini teklif etmiştir. Böylelikle Bell, tahıl stoklarıyla ordularını beslemeyi, petrolle donanmayı yüzdürmeyi, Hindistan'a giden yollara hakim olmayı hedefleyen Britanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu politikasına yön verecek olan, aşiretlerle iletişimi kuracak, Britanya ile iş birliği içinde olmalarını sağlayacak ve böylelikle Ortadoğu haritasını Britanya İmparatorluğu doğrultusunda şekillendirecek kişi olmuştur (Wallach, 2016: 224-225). Haziran 1916'da Basra'da Seferi Kuvvetler Genel Müdür Yardımcısı Sir Percy Cox'un kadrosuna katılmış ve seferi kuvvetlerde resmi rütbe sahibi tek kadın olarak siyasi başkan yardımcısı görevine atanmıştır.

Bell, Arap Büro'daki nüfuzunu artırmak için çalışmalara devam ederken, İngiliz ordusunun Kut'taki konumu çıkmaza girmiş, Savaş Bakanlığı, Mezopotamya'daki söz

konusu yenilginin sorumluları hususunda soruşturma başlatmıştır (Hardinge, 1948: 134-135 akt. Karaca, 2018: 234). Bu sıcak gelişme esnasında yazışmalara yoğun sansür uygulanmakta, bu sebeple Bell'in dönem mektuplarında Kut-ül-Amare ile ayrıntılara pek rastlanmamaktadır. Howell'in belirttiğine göre Lawrence ve Herbert, Türkleri satın almak ve Kut'taki garnizonu rahatlatmak için 2.000.000 pound teklif vermeye yetkilendirilmiş ancak bu küçük düşürücü rüşvet Halil Paşa tarafından reddedilmiştir. Nihayet 29 Nisan 1916'da, 147 gün sonra, Türkler Kut'a girmeyi başarmış, bölgedeki askerleri esir almış, 4.000 kişilik İngiliz taburu açlıktan ve bu zorlu mücadelenin sonucunda hayatını kaybetmiştir (Howell, 2010: 263). Bell, 4 Mayıs 1916 tarihli babasına yazdığı mektubunda durumu şöyle değerlendirmiştir:

“Olay gerçekleşmeden birkaç gün önce Kut [Kut, Al (Kut al Imara)]'un düşeceği açıktı. 8 Mart'ta, aslında Sinn'deki Türk siperlerindeyken kaybettik, ama gitmek yerine 4 saat bekledik, zorunlu olarak Türklerin takviye almasına izin verdik. Baştan beri köstebek gibi kazıyorlardı ve sanırım bu pozisyonu artık hiçbir askeri birlik kurtaramaz. Sonucu ertelemek için erzak yüklü bir gemi çıkararak son çabamızı da gösterdik. Çok cesur bir girişim yapıldı... Kut'un ilanından bir sonraki gündü ve Basra bu durumdan hiç memnun kalmadı”(Mektup, 4 Mayıs 1916).

Bu durum Ortadoğu'daki gündemin yoğun temaslar ve çalışmalarla bir süre daha sıcak kalacağını göstermektedir. Kesin olan tek bir şey vardır ki Irak'ın Hindistan bağlantılı değil Mısır bağlantılı yönetilmesi gerektiğini düşünen Bell, Mezopotamya'da planladığından çok daha uzun kalacaktır. Aşiretlerin ileri gelenleriyle görüşmelerini yoğunlaştıran Bell *“Hepimiz, şu anda burada kalmanın çok daha iyi olacağına karar verdik ve bunu yapmaktan mutluluk duyuyorum”* (Mektup, 8 Mayıs 1916).

Görsel 2 22 Ibn Saud, Sir Percy Cox, Gertrude Bell, Arap yetkilileri ve İngiliz askerleri, Basra, 1916

2.6. Irak Doğu Sekreterliği Görevi

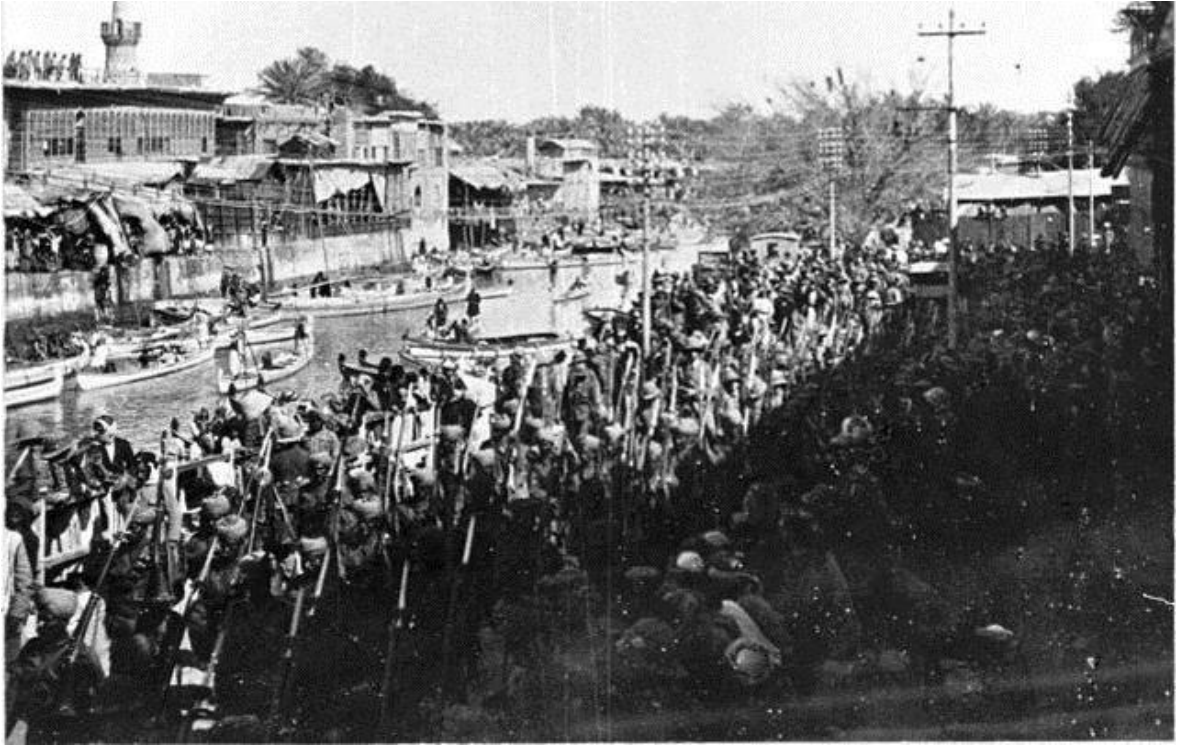
Bell'in Ortadoğu'daki konumu resmileşmiş, Sir Percy Cox'a bağlı Hindistan Keşif Gücü'nün bir elemanı haline gelmiştir (Wallach, 2016: 254). Bu noktada, savaş öncesi Doğu'ya yaptığı seyahatler ve kurduğu iyi ilişkiler çok daha değerli hal almıştır. Kamm'a göre Britanya İmparatorluğu'nun destekleri konusunda şüphe ve endişe içinde olan Araplar, tanımadıkları üst düzey kimselerle görüşmektense, kendi dillerini konuşan, onlarla birlikte çadırlarında yemek yiyen, "dostları" Bell ile görüşmeyi tercih etmektedir. Bell, İngilizlerin Arap dostu olduklarını ve onları özgürleştirmek istediklerini söylediğinde ona inanan Araplar arasında bu durum kulaktan kulağa yayılmaktadır (Kamm, 1956: 131). Bell, ailesiyle özellikle babasıyla olan yazışmalarında Ortadoğu'nun politik durumunu aktarmaya devam etmiş ve 25 Haziran 1916 tarihli mektubunda şunları aktarmıştır:

"Bu haftaki Mekke [Makkah] ve şu an tamamen bağlı olduğum Mısır ve sevgili şeflerimden biri ile ilgili olan haberler son derece ilgi çekici. Anlık sonuçların çok büyük olmayacağını düşünüyorum - çok çarpıcı bir şey olmadan önce Türk ordusunu yenmeliyiz - ama Kutsal Yerlerin isyanı muazzam bir moral ve politik önem taşıyor. Yoğun bir hafta geçirdim ve yeni işime başladığımda daha yoğun olmayı bekliyorum" (Mektup, 25 Haziran 1916).

Ortadoğu'da Türklere karşı bir Arap ayaklanmasını desteklediğini açıkça belirttiği mektubunda, yakın bir zaman sonra hastalanmasına sebep olacak çöl sıcaklarından ve yoğun iş temposundan dem vurmuş, nitekim sıtma ve tifo salgının baş göstermesiyle birlikte Temmuz ve Ağustos aylarında Bell, sık sık ateşlenmiş, Eylül ayında da sarılığa yakalanmıştır (Wallach, 2016: 258). Gerek savaşın ve Ortadoğu'nun stresi gerekse uzun süren hastalığı nedeniyle 1917 bahar aylarında saçları beyazlamaya başlamış ve avuç avuç dökülmüş babasına "Pek yakında senden bir peruk istemek zorunda kalacağım. Şapkamı iğneleyecek saçım bile kalmadı" (Mektup, 16 Şubat 1917) diyerek durumun vahametini aktarmıştır. Birkaç ay sonra ise Bell hayatının geri kalanında yaşamını devam ettireceği kendine ait ilk ve son evine taşınmıştır (Goodman, 1985: 83). Yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen moralini biraz da olsa düzeltmişken Hindistan Bürosu'ndan aldığı takdir yazısı şöyledir:

"Kendisine Hindistan Resmi Sırlar Yönetmeliği hakkında bilgi verildi ve mektupları sansürden geçirildi. Onun konumundaki bir kadın için son derece sıkıcı bir durum olmalı, ama uyum sağlamayı başardığını, Basra'nın Kahire'ye ve Britanya hükümetine olan politik tavrındaki gelişmeyi onun çabalarına borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz" (Wallach, 2016: 266).

Arap Büro'daki göreviyle ilgili bazı makaleleri *Arabian Bulletin*'da yayımlanmış, Bell'in şöhretini artırmış ve onu resmen Ortadoğu'nun en öne çıkan İngiliz kimliği haline getirmiştir (Kamm, 1956: 271). 1917 Şubat ortalarına gelindiğinde ise, Ortadoğu ve aşiretlerle ilgili askeri ve politik çevreler için takdire şayan bilgiler içeren *The Arab of Mesopotamia* (Mezopotamya Arapları) adlı kitabı yayıma hazır konuma gelmiş ve Basra'da basılmıştır. Aynı dönemde askeri durum hakkında yaşanan önemli gelişmeleri ailesine aktarmış ve Kut'un yeniden İngilizlerin eline geçtiği bilgisini vermiştir (Goodman, 1985: 83).

Görsel 2 23 İngiliz askerleri eşliğinde Türkler, Basra, 1917

Bağdat'ın ele geçirilmesi hem Britanya'nın Ortadoğu'daki ilk büyük zaferi, hem de Almanya'nın bu bölgede egemenlik kurma hayalinin sonuydu (Wallach, 2016: 268). Bağdat'ın Türker'in elinden alınmasından sonra Bell, Arap halkıyla günlük temaslarından sorumlu, istihbaratın kilit görevi olan "Doğu Sekreteri" unvanını kazanmış olarak Mezopotamya sivil idaresinde Cox'un sağ kolu olmaya devam etmiştir. Florance Bell, *The Letters of Gertrude Bell* isimli Bell'in mektuplarını bir araya getirdiği kitabında, dönemin detayları hakkında Sir Percy Cox'tan bilgi istemiş ve Büyük Britanya güvencesinde Irak'ta ulusal bir devlet oluşturma görevi ve Gertrude Bell ile çalışma hayatlarını yazmasını talep etmiştir (Bell, 1927: 504). Sir Percy Cox, tüm görevi boyunca Bell'in hem kendisine hem de

yardımcısı Yarbay Arnold Wilson'a karşı kendisini adadığını ve özveriyle çalıştığını dile getirmiştir (Bell, 1927: 509). Ancak Goodman, Bell ile Wilson arasında sadece bireysel değil aynı zamanda Irak'ın geleceği ile ilgili derin fikir ayrılıkları olduğunu, Bell'in bu konuda ailesine serzenişte bulunduğunu ileri sürmektedir (Goodman, 1985: 90–91). Önceleri Arapların kendi yönetimi altında bir hükümet modelini destekleyen Bell, daha sonra Mısır'da ele geçirilen Osmanlı topraklarının savaş sonrası yönetiminde olduğu gibi, Irak için de Mısır'daki İngiliz yönetim modelini tercih etmektedir. Bu arada bir zamanlar arkeolojik eğitimler verdiği Lawrence, Şerif Hüseyin'in üçüncü oğlu Faysal'ın politik danışmanlığını yapmaya başlamış, 1917–1918 Arap seferberliklerini, Bell'in raporlarına dayanarak örgütlemiş, Arap coğrafyasında şöhretini arttırmıştır.

Görsel 2 24 Faysal Bin Hüseyin

Bell, Ekim ayında Britanya İmparatorluğu'nun deniz binbaşısı rütbesiyle onurlandırıldığını ailesinden aldığı mektupla öğrenmiştir (Kamm, 1985: 285). 1918 yılının baharında Savaş Bakanlığı, Ortadoğu'da sınırların belirlenmesi talimatını verince Gertrude Bell, Mezopotamya ve İran haritaları üzerinde haftalarca çalışarak tüm dünyayı ilgilendiren sınırları oluşturmuştur. Kendisinin “cetvelle Irak sınırını çizen kadın” ya da “pasta keser

gibi ülke bölen kadın” olarak tanınmasını sağlayan bu münferit olay Gertrude Bell ismini tüm dünyaya duyuran vakadır. Oluşturmuş olduğu sınırlar dâhilinde Faysal’ın Irak tahtına en uygun aday olduğunu ileri sürmektedir. Nihayet Arap meşrutiyet yönetimi kurulmuş ve 4 Ekim’de Amerikan 28. Başkanı Thomas Woodrow Wilson batı kanadının askeri başarısı üzerine bölgeye gelmiş, iki hafta öncesi Türklerle imzalanan ateşkesin üzerine, 11 Ekim 1918’de Almanlarla ateşkes imzalanmıştır. Böylelikle I. Dünya Savaşı sona ermiştir (Goodman, 1985: 91).

Savaşın sona ermesi ve sınırların çizilmiş olması Ortadoğu’daki karışıklığın sona erdiği anlamına gelmemektedir. Sünni milliyetçiler bir Arap krallığı istemekte, Şii’ler ise İslami bir şeriat devleti arzusundadır. Kuzey’deki Kürtler bağımsız bir Kürt devleti özlemindedir, zenginleşen tüccarlar Türklerin geri dönmesini istemektedir. Görülüyor ki Bell’in görevi savaş sonrası henüz bitmemiş, sınırların yanı sıra ülkeyi kimin yöneteceği, yönetim şekli, yasalar dâhil tüm siyasi bileşenleri belirlemek üzere çalışmalarına devam etmiştir (Wallach, 2016: 298- 299). Bu sebeple Londra’ya dönerek yetkililerle istişarede bulunmaya ve politika yapıcılara bölgeyle ilgili rehberlik yapmaya karar vermiştir.

Ancak süregelen olaylar sebebiyle İngiltere’ye ailesinin yanına gitmeden, I. Dünya Savaşı sonrası Avrupalıların ganimetleri bölüşeceği Paris Barış Konferansı’na katılmak üzere Fransa’nın başkenti Paris’e gitmiştir. Paris’ten ailesine yazdığı mektuptaki “*Beni burada kalmaya mecbur bıraktılar ve sanırım şu anki işim bu. Tüm vaktimi Fransızlarla görüşerek ve onların bakış açısını öğrenmeye çalışarak geçiriyorum*” (Mektup, 7 Mart 1919) ifadelericulusluk faaliyetlerine devam ettiğini göstermektedir. Bu noktada Ortadoğu bilgisi ve tecrübesi Bell’i Paris Barış Konferansı’na katılan tek kadın delege haline getirmiştir (Collins, 2014: 25). Konferans esnasında İngiliz danışmanların yönlendirmesine rağmen Bell, Arapların yönetiminde bir hükümet fikrini savunur hale gelmiştir. Hindistan Ofisi’nin idari yöntemlerine inanan A.T. Wilson, Bell’in, İngiltere’nin Irak’taki varlığını korumasının en iyi ve en ucuz yolu olarak Arap hükümetinin kurulması konusundaki daha liberal yaklaşımına karşı çıkmış ve bir kez daha görüş ayrılığı yaşamışlardır.

Konferans sonunda petrol anlaşmaları yapılmış, Milletler Cemiyeti kurulmuş, Osmanlı toprakları üzerindeki manda rejimini belirleyen sözleşmeler yapılmış ve Arap sorunu giderek büyüyecek bir soru işareti olarak bırakılmıştır (Wallach,2016: 318). Bell ise konferans sonrası Belçika’da babasıyla buluşarak dinlenmek amacıyla ülkesine dönmüş ve uzun yıllardır görüşemediği arkadaşlarıyla vakit geçirmiştir. Yaz boyunca İngiltere’de bulunan Bell, 1919 Temmuz ayında Doğu’ya gitmek üzere tekrar yola çıkmıştır (Bell,

1927: 469). Bell ve Wilson arasındaki görüş ayrılıkları, Wilson'ın Bell'in görevden alınmasını istemesine kadar uzanmış ancak Sir Percy Cox'un geri dönerek görevine tekrar başlamasıyla Bell yerini bir kez daha sağlamlaştırmıştır. Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda İngiltere, Irak'taki Milletler Birliği'ni kurmuş, bir ay sonra Irak'ta İngiliz mandasını ilan etmesi, Araplar arasında kaosa yol açmış ve Bell'in görevi çok daha güç hale gelmiştir (Goodman, 1985: 99). Bell, Britanyalı danışmanların elbette elzem olduğunu düşünmekte ancak devletin başında bir Arap liderin olması gerektiğini ve Arap bakanların yardımıyla yönetimin gerçekleşmesinin en uygun yöntem olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple Araplar tarafından giderek daha çok takdir edilmekte ve kabul görmektedir. 4 Haziran'da yerel halkı Arap milliyetçilerle işbirliğine sürükleyen ve İngiliz mandasına isyan niteliğindeki Arap ayaklanması sonucu, Bell siyasi subaylarca Arap hayranı olmakla suçlanmış ve Wilson'ın sert politikasını haklı bulmuşlardır (Wallach, 21016: 3659-3663). Bell'in 1920 yılında yayımlanan *"Review of the Civil Administration of Mesopotamia"* adlı "Mezopotamya Raporu"nda belirttiği üzere 11 Mart 1920'de Şam'da toplanan Suriye Meclisi, Faysal'ı Suriye kralı ilan etmiş, kardeşi Abdullah'ı da Irak kralı olarak atamışlardır. Arap halkına kendilerini yönetecekleri bir devlet sözü verilmesine rağmen San Remo Konferansı sonucunda çıkan "manda" kararı ayaklanmaların temelini oluşturmaktadır ve Araplar artık Britanya'nın Ortadoğu yaklaşımını samimi bulmamakta, kandırıldıklarını düşünmektedirler (Bell, 1920: 126-138). Ekim 1920'de İngiliz yüksek komiserliği yapan ve bölge halkıyla iyi ilişkiler içinde olan Sir Percy Cox ayaklanmalar karşısında bölgeye geri dönmüş ve Wilson ile çatışma halindeki Bell'in Doğu Sekreterliği görevini sürdürmesine karar vermiştir. Bell bu görevi hayatının sonuna kadar sürdürecektir. Britanya'ya büyük maddi zararın yanı sıra yüzlerce can kaybına sebep olan ayaklanmalar sonunda geçici bir Arap hükümeti kurulacaktır. Cox'un dönüşü ile birlikte görüşmeler hızlanmış, kurulacak olan Arap hükümeti için Irak halkı ile beraber çalışılacağını bildirmiş, böylelikle 11 Ekim 1920'de "Irak" sözcüğü ilk kez Britanya tarafından resmen kullanılmıştır. Dönüşünün hemen ardından yetkisini Bell ve ekibinin geri kalanıyla birlikte kullanarak Mezopotamya Devlet Konsülü oluşturmaya karar vermiş, böylelikle Irak'taki idari yapı değişmiştir. *"1917-1920 yılları arasındaki işgal dönemi Mezopotamya Askeri Yönetimi olarak adlandırılırken, 1920 yılından 1921 Faysal'ın Irak Kralı olmasına kadar geçen dönem Mezopotamya Sivil Yönetimi olarak adlandırılmıştır"* (Karaca, 2018: 315).

Görsel 2 25 Gertrude Bell 53 yaşında, 1921

Tüm bu yaşanan gelişmeler ve İngiltere'nin savaştan sonraki mali sıkıntıları sebebiyle sömürgelerden sorumlu devlet bakanı Winston Churchill, başlangıçta İngilizlerin Irak'tan çekilmesini desteklemektedir. Ancak, Mart 1921'de İngiliz Ortadoğu yetkililerinin Kahire konferansında, Churchill, İngiliz subaylarınca tavsiye edilen bir Arap rejimi kurarak Cox'un ve Bell'in Irak'taki varlığını sürdürme konusundaki tutumunu kabul etmiştir.

Görsel 2 26 Kahire Konferansı'na katılan tek kadın, 1921

Bu dolaylı yönetim sistemi genç devletin hazinesine ağır bir yük olmuştur ve daha sonra Iraklı milliyetçiler tarafından ülkenin bağımsızlık yolunda bir engel olarak görülmüştür. Şüphesiz kurulan bu yeni yönetimde Bell oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bölgede huzur ve devamlılığı sağlayacak her türlü çözümü kabul eden ve gerçeklerle yüzleşen Bell, babasına yazdığı 18 Aralık 1920 tarihli yaklaşık 3000 kelimelik uzun mektupta siyasi çerçeveyi şu şekilde çizmiştir:

“Birlikleri Basra'ya [Basra, Al (Basra)] geri çekemez ve manda görevi yerine getiremezsiniz. Bu ülkede hiçbir yönetim, İngiliz veya Arap yönetimi olsun, arkasında güç olmadan devam edemez. Arap Yönetiminin ordusu örgütlenene kadar gücü yoktur, bu yüzden askerlerimizi ödünç vermedikçe var olamazlar. Bence (ancak konuyla ilgili profesyonel bilgim yok) Arap Hükümeti askerlerimiz için para ödemeyi istese bile karşılayamayacaklarını düşünüyorum... Mezopotamya medeni bir yer değildir. Çoğunlukla vatandaşlık yükünü ve masrafını omuzlamak istemeyen vahşi kabilelerden oluşur. Bir Arap devleti kurarken, kentsel ve köy nüfusunun çıkarlarına göre hareket ediyoruz... Dış savunmaya gelince, şu anda kuzey sınırımızda kendisini “Irak Ordusu” olarak nitelendiren ve Mezopotamya'yı Türk imparatorluğu ile yeniden birleştirmeyi amaçlayan bir Türk ordusu (Bolşevik parası tarafından finanse ediliyor) olduğunu biliyoruz. Arap Milliyetçileri, Türkiye ile bir araya gelmek istemiyorlar, ancak Basra'dan elimizi çekersek bunu engelleyecek güçte değiller... Fakat açıkça söyleyebileceğimiz ve söylememiz gereken şey bu durumda görevi bırakmamız gerektiğidir ve bence yapılacak tek dürüst şeyin Türklerden geri dönmelerini istemek olduğunu düşünüyorum. Araplar tek başlarına ayakta kalamazlar ve Türklerin de geri dönmesini engelleyemeyiz (Arap milliyetçileri de onları engelleyemez); neden gerçeklerle yüzleşmiyorsun?”(Mektup, 18 Aralık 1920).

Ancak kuşkusuz bu sadece çözüm sürecinin yoğun baskısı ve uzun yıllardır Arap halkıyla iç içe olmasından kaynaklı kısmen duygusal bir mektuptur. Nitekim sadece bir hafta sonra babasına yazdığı bir diğer mektupta *“Onlara her zaman kurmak istedikleri herhangi bir Arap otoritesinin bizim için kabul edilebilir olacağını söylerim, ancak ne olduğunu bilmek istiyorlar ve cevap almaları şu an zor. Kendi kafamda Şerifin oğlu Faysal bir seçenek, çok iyi bir seçenek...”*(Mektup, 25 Aralık 1920) şeklindeki ifadeleriyle Ortadoğu'da kendi seçtikleri bir kral idaresinde Arap yönetimi kurma isteğinden vazgeçmediğini açıkça belirtmiştir.

Tüm yaşanan gelişmeler esnasında Winston Churchill'in Arap sorunları hususunda danışman olarak Lawrence'ı seçmesi, onun dünya çapında bir şöhret kazanmasına ve Gertrude Bell'den daha fazla tanınır hale gelmesine sebep olmuştur (Howell, 2010: 365–366).

Görsel 2 27 Winston Churchill, Gertrude Bell, T.E. Lawrence, Kahire, 1921

Oysaki gerek savaş öncesi Doğu seyahatleri ve Arap halkı ile iyi ilişkiler kurması, gerekse savaş sonrası kurulacak Arap yönetimi sürecinde Arap halkının güveni ve aşiretlerle olan teması sayesinde Ortadoğu'nun şekillenmesinin perde arkasındaki asıl kişi Gertrude Bell'dir. 24 Ocak 1916'da Ortadoğu'nun haritasını çizen ve Ağustos 1921'de Faysal'ın Irak kralı olarak tahta geçmesine ön ayak olan Gertrude Bell, bu sürecin her aşamasında anahtar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yarattığı bu dünyaya sadece profesyonel değil duygusal anlamda bağlı olduğunu, 28 Ağustos 1921'de babasına Kral Faysal'ın tahta geçiş seremonisini anlatan mektuptaki şu sözleri ortaya koymaktadır:

“Faysal çok onurlu görünüyordu, ama çok gergindi – karma karışık bir andı. Ön sıraya baktı ve göz göze geldik ve hafifçe başımı eğerek selamladım. Daha sonra Sayid Hüseyin ayağa kalktı ve Sir Percy'nin Mezopotamya'daki halkın% 96'sı Faysal'ın seçildiğini ilan ettiği ilanını okudu, Kral çok yaşa! Hemen yanında bayrak göndere çekildi ve bando Tanrı Kralı Korusun'u çaldı- henüz ulusal bir marşları yok. 21 el atış yapıldı... Irak'ın kuzeyden güneye bir araya geldiğini görmek muhteşem bir şeydi. Tarihte ilk defa oldu”(Mektup, 28 Ağustos 1921).

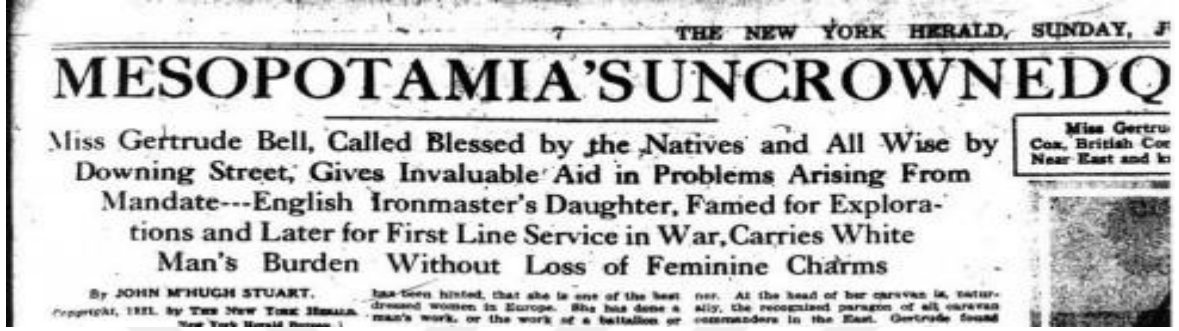

Görsel 2 28 Irak Kralı I.Faysal'ın tahta çıkış töreni

Görsel 2 29 Sir Percy Cox, Kinahan Cornwallis ve Kral I. Faysal, 1920

Kral Faysal'ın tahta çıkışının akabinde Bell, Irak'ta yeni devletin oluşumunun her aşamasında yer almaya devam etmiştir. Anayasa Meclisi seçimlerinin düzenlenmesinde ve siyasi temsil için gerekli mekanizmaları oluşturma yetkisi veren seçim yasasını hazırlamada yer almıştır. New York Herald Gazetesi'nin 24 Temmuz 1921 tarihli sayısında Bell, siyasi olarak Doğu Sekreteri, Ortadoğu için yapmış olduğu tüm gayretleri ve çalışmaları için ise "Taçsız Kraliçe" olarak adlandırılmıştır (Karaca, 2018: 358).

Görsel 2 30 The New Herald Gazetesi, Mezopotamya'nın Taçsız Kraliçesi haberi

Bell ayrıca, anlaşmaların mali, adli ve askeri şartları, yetkililerin ve kararnamelerin atanması gibi resmi görevleri ifa etmiştir. 11 Eylül 1921'de babasına yeni oluşum ile ilgili durumu şöyle aktarmıştır:

"Faysal'ın ilk Kabinesi kuruldu. Genel olarak biz memnunuz. 9 Bakandan 6'sı, oldukça yetenekli adamlar ve görevlerine uygunlar. Kabineye mükemmel bir ekleme, Sağlık Bakanı olarak son derece enerjik ve iyi eğitilmiş Xian Musul [Mawsil, Al]. Gizli bir bilgi vereyim, o benim atamam. Sir Percy'e teklif ettim ve bir Sağlık Bakanlığı yapmasını önerdim - herkes memnun ama elbette bunu yapan ben olduğumu bilmiyorlar" (Mektup, 11 Eylül 1921).

Faysal, tüm milliyetçi söylemleri ve direnmelerine karşın 10 Ekim 1922'de İngiliz himayesini kabul ettiğini gösteren Irak Manda Antlaşması'nı imzalamıştır (Hurewitz, 1958). Bell, Irak İçişleri Bakanlığı'na ve aynı zamanda krala kişisel danışmanlık yapan Kinahan Cornwallis ile birlikte 1923 protokolünün imzalanmasına yol açan siyasi düzenlemelere müdahil olmuştur. O dönemde evli olan ve eşiyle çalkantılı bir boşanma süreci geçiren "Ken" (Kinahan Cronwallis), Bell'in hayatının son aşkı olarak görülmekte, bu umutsuz aşkın Bell'in mutsuzluğuna sebep olan faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir (Karaca, 2018: 390-405). 1923 yılı yazını İngiltere'de ailesinin yanında geçirdikten sonra tekrar Irak'a dönmüş, emekli olan Sir Percy Cox yerine Sir Henry Dobb komutasında Doğu Sekreterliği görevine devam etmiştir (Goodman, 1985: 109). Bunun yanı sıra, Irak'ın Ürdün

ve Suudi Arabistan'la ve daha da önemlisi Türkiye ile sınırlarını içeren protokolü düzenlemiştir ancak Musul meselesi çözümsüz kalmıştır. Bunun yanı sıra Irak'ta yaratılacak eğitim sisteminin metotları ve amaçları üzerine icraatlar yapmış, toplumsal gelişime katkıda bulunmuş, Bağdat'ta Müslüman kadınlara yardım etmeye çalışmış, onlar için çay partileri düzenlemiş ve konferanslar düzenlemiştir. 1924 yılına gelindiğinde, Irak ile ilgili raporlarına ve makalelerine devam etmesine rağmen artık gelişmelerin merkezinde değildir. Diğer taraftan Irak müzesinin açılışı için çalışmalarına hız vermiş, geçici müzenin 1923 yılında açılmasını sağlamış ve Ur kazılarında ortaya çıkan eserleri burada sergilemiştirAncak müze asıl yerine 1926 yılında Bell'in ölümünün ardından taşınabilmiştir (Karaca,2018:395).

Görsel 2 31 Gertrude Bell ve Ur kazıları, Irak, 1923

Görsel 2 32 Gertrude Bell, Leonard Wooley ve diğer arkeologlar, Ur kazı çalışmaları, Irak, 1923

Görsel 2 33 Gertrude Bell plaketi, Bağdat Müzesi girişi, Bağdat

Görsel 2 34 Bağdat Müzesi, 1926

2.7. Hayata Veda

4 Aralık 1922 yılında babasına yazdığı mektupta siyaset sahnesinden çekilmek zorunda kalacağına işaretini vermiş ve bu konudaki üzüntüsünü ve hayal kırıklığını babasıyla şöyle paylaşmıştır: *“Biliyor musun - elde var sıfır - yaptığım değerli ve eşsiz hizmetlerime karşılık gönderilecekler listesinde ismimden dört kez bahsedildiğini öğrendim! Sömürge Bakanlığı formu doldurmak için belgeleri sayarken karşılaşmak benim için şaşkınlık verici oldu - gerçekten de inanılmaz saçma bir şey...”* (Mektup, 4 Aralık 1922). Yaşamı boyunca iktidarı takip eden, gücünü iktidardan alan, Britanya hükümeti politikalarının daimi takipçisi olan Bell, Ortadoğu’da Arap hükümetinin yönetimde söz sahibi olmasıyla birlikte tıpkı Britanya hükümeti gibi önemini yitirmeye başlamış, otoritesi azalmıştır (Wallach, 2016: 464). Ortadoğu’nun yeni yüzü oluşmaya başlamış ve Irak’ın

hazırlanan yeni anayasasının ardından Bell'in danışmanlık hizmetine gereksinim kalmamış, aktif siyasetin gerisine düşmüştür. Irak'taki yaşamına damga vurmuş, en büyük desteği Sir Percy Cox'un emekliliğinden sonra halefi Sir Henry Dobbs ile fikir ayrılıkları yaşadığı söylenmektedir. Wallach'a göre Cox'un aksine Dobbs, Bell'in inisiyatif almasına izin vermeyip, yalnız hareket etmesine müsaade etmemektedir (Wallach, 2016:270). Ancak Karaca (2018: 390), bazı biyografi yazarlarının Bell'in psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olan bu durumun pek de gerçeği yansıtmadığını, esasen Dobbs'un başlangıçtan itibaren Bell'e özenli davrandığını öne sürmektedir. Dobbs'un 1925 yılında Sömürge Bakanlığı'na yazmış olduğu raporda Dobbs ; *"Bayan Bell'in yetenekleri ve yaklaşımı daha fazla kanıt gerektirmez. Bu durumun geçen yıldan çok daha fazla farkındayım ve yaşadığımız kritik dönemde yapmış olduğu her şey için müteşekkirim"* (Bell, 1927:717) ifadeleri pozitif bir yaklaşım sergilemektedir. Bell, 28 Şubat 1924 tarihli üvey annesine yazdığı mektupta Dobbs tarafından yine Sömürge Bakanlığı'na Bell ve çalışmalarıyla rapor edilmiş gizli bir belgeden bahsetmekte ve şunları aktarmaktadır:

"Gizli

Sir Henry'nin memurlarla ilgili yıllık raporunda benimle ilgili olarak Sömürge Bakanlığı'na yazdıkları:

Bayan Bell'in hem İngiliz hem de Irak Hükümetleri için yapmış olduğu hizmetlerini abartmış gibi görünmeden yazmak zor. Bu ülke ve halkı hakkındaki dikkat çekici bilgisi ve onlara olan yakınlığı, akıllarına girmesini sağlarken, müthiş inancı, bazen karşılaştığı olaylarda hayal kırıklığına uğramasını engeller. Aşiretlerle ve şeyhlerle olan uzun süreli tanışıklığı, aşiretle ilgili krizlerdeki tavsiyesini paha biçilmez kılıyor. Canlılığı ve kültürel zenginliği, yaşadığı evini hem Avrupalı hem de Bağdat'taki Arap toplumunun odak noktası haline getirir. Aslında, İngiliz ve Araplar arasında, halkın içinde ve özel durumlarda tam bir bağlantı noktasıdır" (Mektup, 28 Şubat 1924).

Tüm yaşadığı sıkıntı ve yorgunluğunu atmak üzere İngiltere'ye döndüğünde karşılaştığı durum ise Ortadoğu'daki sorunlarına yenisini eklemiştir. Mayıs ayı boyunca İngiltere'deki genel grev sanayici Bell ailesinin servetini ciddi bir şekilde sarsmış, hatta 1926 yılında Rounton'daki malikânenin bir kısmını giderleri sebebiyle kapatmak zorunda kalmışlardır (Goodman, 1985: 114).

Görsel 2 35 Bell ailesinin Roughton Grange'daki malikanesi

Finansal kriz Bell'in hâlihazırdaki bozulmuş psikolojisini daha da etkilemiş, sorunlarından kaçmak için Bağdat'taki müze çalışmalarına geri dönmüştür. Müze ve arkeolojik çalışmalara yoğunlaştığı 1926 yılının sonlarında akciğer iltihabına yakalanmış, iyileşmesinin üzerine ailesine *“mezarın kıyısında sendeliyorum, şunu söylemeliyim ki eğer iyi bir tedavi uygulanmasaydı, pnömoniye yakalanmış olabilirdim”* şeklinde yazmıştır (Kamm, 1956: 187). Yaşanan tüm bu sarsıntıların akabinde, 1926 yılının Şubat ayında küçük kardeşi Hugo Bell'in tifoya yakalanarak ölmesi Bell'de büyük bir şok ve acı yaratmıştır. Aylar geçmesine rağmen, tıpkı yaşamı boyunca acıdan kaçmak için kurtuluş olarak gördüğü iş yükünün altında kendini kaybetmiş, ailesinin tüm ısrarlarına rağmen Bağdat'tan ayrılmamıştır. 2 Temmuz 1926 yılında babasına yazdığı mektupta şunları kaleme almıştır:

“Benden başka hiç kimse onlar hakkında bu kadar şey bilemez. Bu sadece Irak için değil, arkeolojiye karşı bir sorumluluk. Çok büyük bir sebep olmadıkça buradan ayrılamam. Yapabildiğim kadar çok çalışacağım ama bu devasa bir iş – Doğu Sekreterliğimden istifa edemem. Birkaç ay içinde müzede gün ışığı görebilirim. Bana biraz zaman ver, sonucun nasıl olacağını görmüyor musun ya da düşünmüyor musun?... Tüm planlar Hugo hastalanmadan önce yapılmıştı ve şu anda meyve vermeye başlıyor... Müze çalışmaları dışında, hayat sıkıcı” (Bell, 1927: 773).

2 Temmuz 1926 ve ardından yazmış olduğu 7 Temmuz 1926 tarihli mektuplar, Bell'in yazmış olduğu son iki mektuptur ve ölümünden sonra İngiltere'ye

ulaşmıştır. 11 Temmuz 1926 akşamı yatmadan önce uzun zamandır yanında çalışan hizmetlisi Marie'ye kendisini her zamanki gibi saat altıda uyandırmasını istemiş ve odasına çekilmiştir. Tuhaf bir durum sezen hizmetli gece kontrol amaçlı Bell'in odasına gelmiş, uyuduğunu görerek odayı terk etmiştir. Ancak Bell'in bir gece önce dilediği gibi sabah uyandırmak için tekrar odaya geldiğinde, Bell'in ölmüş bedeniyle karşılaşmıştır (Kamm, 1926: 188). Howell, Bell'in ölümüyle ilgili yanı başındaki uyku ilacına dikkat çekmiş ancak intihar olup olmadığını, şişenin boş olup olmadığını ya da hizmetlinin hastaneyi arayıp alınmadığının bilinmediğini, bilinen tek şeyin bir gün önce Ken Cornwallis'e "ona bir şey olursa" köpeğine bakmasını isteyen bir not gönderdiğini ifade etmektedir. Howell ayrıca Bağdat Kraliyet Hastanesi müdürü Dr.Dunlop tarafından açıklanan ölüm raporunda "Dial zehirlenmesi" yazdığını, Dial'in diyalilbarbitürük asit ya da allobarbitol içeren bir tür sakinleştirici olduğunu, sonraları sık sık intihar amaçlı kullanıldığı için tedavülden kalktığını belirtmiştir. Dr. Dunlop'un ifadesine göre ölüm zamanı 12 Temmuz 1926 sabaha karşıdır (Howell, 2010: 414). Bell, 58.doğum gününden birkaç gün önce hayata veda etmiştir.

Gertrude Bell'in hazin ölümünün ardından üvey annesi Florace Bell *The Letters of Gertrude Bell*'de "ölümünün tüm dünyada büyük bir üzüntü ve ilgi yarattığını, adının tüm kıtalarda bilindiğini ve hikâyesinin denizleri aştığını fark ettiklerini" belirtmiştir. Tüm dünyadan yayımlanan üzüntü mesajlarını paylaşan Bell, hem Britanya Kralı V.George hem de Irak Kralı Kral Faysal'ın taziye mesajlarına yer vermiş, Kral Faysal'ın Gertrude Bell'in adının Irak Müzesi'ne verileceğini duyurmasından son derece gururlandıklarını belirtmiştir. Bell, 12 Temmuz 1926'da öğleden sonra askeri cenaze töreni ile yaşamını adadığı Irak'ta, Arap ve İngiliz halkının yanı sıra yakın dostları ve çalışma arkadaşları tarafından toprağa verilmiştir.

Görsel 2 36 Gertrude Bell'in İngiliz bayrağına sarılı cenazesi, 12 Temmuz 1926

Görsel 2 37 Gertrude Bell'in cenaze töreni, Bağdat, 12 Temmuz 1926

Bu noktada, Bell'in yaşamının son yıllarında yaşamış olduğu fiziksel ya da psikolojik sıkıntıları tek bir kişi ya da olaya bağlamak yanlış olur. Bell'in "biri" olarak hissettiği Ortadoğu siyasetinde yaşanan kırılma noktası, Bell'in kişisel hayatına da yansımış ve Bell, elde etmek için tüm yaşamını verdiği gücü elinden kaybetmeye başlamıştır. Wallach, Bell'in 25 Haziran 1926 yılında katıldığı ve Kral Faysal'ın tüm katkıları için teşekkür ettiği son resmi ziyareti için "*zafer dolu, parıltılı günler bitmişti*" şeklinde yorumlamış, Bell'in hayatındaki çöküşü "*Gücü, kardan çizdiği o imge gibi eriyip gitmişti*" (Wallach, 2016: 492–493) şeklinde tanımlamıştır. Bu noktada, tüm yaşamı göz önünde bulundurulduğunda çok sevdiği kardeşini aniden kaybeden, aile serveti yok olan Bell, hayatını adadığı Ortadoğu'daki siyasi kariyerinin sona geldiğini fark ettiği ve misyonunu tamamladığını düşünerek yaşamına son verdiği muhtemeldir. Bell'in mezarı halen yaşamını adadığı Irak'ta bulunmaktadır.

Görsel 2 38 Gertrude Bell'in Bağdat'ta bulunan mezarı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Gertrude Bell ve Kadın Kimliği

Irak'ın taşsız kraliçesi olarak tarihe geçen Gertrude Bell'in kadın kimliğini analiz etmek için yetişmiş olduğu dönemin toplumsal cinsiyet rollerini ve bu roller ışığında Bell'in "kadın" olarak kendini nasıl gerçekleştirdiğini irdelemek gerekmektedir. Bu sebeple birinci bölümde dönemin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın kimliği incelenmiştir. Bell'in yaşam öyküsünün kronolojik olarak anlatıldığı ikinci bölümde ise hayatında önem arz eden kişi ve olaylara yer verilmiştir. Bu bölümde, Gertrude Bell'in yaşamı, toplumsal cinsiyet penceresinden irdelenecek ve kadın kimliği analizi yapılacaktır.

3.1. Üvey Anne Sorunsalı

Erken çocukluk döneminde oluşan ve gelecekteki fiziksel, ahlaki ve entelektüel gelişiminin çekirdeğini oluşturan kazanımların, benlik olgusunu pekiştirdiği bir gerçektir (Yalçın, 2010). Benlik, çocuğun yaşantısının başından itibaren yaşadığı olaylar ve çevresinde bulunan kişilerin etkisiyle oluşmaktadır. Dolayısıyla, Gertrude Bell'in yaşamının ilk yıllarında yaşadığı anne kaybı, bu kritik gelişme karşısında göstermiş olduğu duyarlılık ve problem çözme yeteneği, çıkacağı yolun ilk işareti, oluşturacağı hayat stratejisinin başlangıç noktası sayılabilir.

Henüz üç yaşındayken annesini kaybeden Bell, beş yıl sonra evin yeni hanımı olan Florence Bell'in hükümdarlığını kabul etmesi gerektiğini, kendi yolunu çizebilmek için gücün ve iktidarın yanında yer almasının şart olduğunu erken yaşta idrak etmiştir. Çocukluk döneminde sahip olduğu bu iç görü ve analiz yetisi Bell'in yaşlılarına nazaran gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. Cutt'ın "*Üstün yetenekli çocuklar, hem fiziksel, hem mental gelişimini erken tamamlayan çocuklardır*" (Cutts, 2001: 8) tanımlamasına istinaden Bell, üstün yetenekli çocuk olarak değerlendirilebilir. Silvermann'a göre (1994: 110–116.) üstün yetenekli çocukların diğer özelliklerinin yanı sıra duyarlılık, mükemmeliyetçilik, içedönüklük ve yoğunluk gibi özellikleri de üst düzeydedir. Üstün yetenekli olarak nitelendirilebilecek Bell'in küçük yaşta kurgulamak durumunda kaldığı bu politik duruş, onun gelecekteki davranış ve kararlarının da temelini oluşturmuştur.

Yaşlılarının aileye yeni dâhil olan üvey anneyi tehdit olarak algılamasına karşın Bell, henüz sekiz yaşında Florence Bell'e karşı herhangi bir düşmanlık göstermemiştir. Babası ile evliliğinin öncesinde yazdığı mektupta Florence Bell'e "*Sevgili Bayan Ollife, bu mektubu*

düğün gününüzde babam ve size sevgilerimi ve öpücüklerimi göndermek için yazıyorum. Göndermiş olduğunuz elbise için çok teşekkür ederim, çok güzel oldu. Bayan Huges size saygılarını sunuyor. Sizi seven Gertrude'' (Mektup, 9 Ağustos 1876) şeklinde seslenmiştir. Ancak Florence Bell'e "Bayan Olliffe" şeklindeki hitabı, babası ile evliliğinden sadece beş gün sonra "*Sevgili Anneciğim*"e dönüşmüş ve ev halkı ile ilgili detayları şu şekilde yazmıştır:

"Sevgili anneciğim, son dönemlerde hava oldukça sıcaktı. Hava serinleyince Tilki ve Tavuk isimli güzel bir oyun oynadık. Grace Dağına henüz gitmedik. Her gün dersimiz var. Güzel madalyon için çok teşekkür ederim. Önceden yazamadım, çünkü adresi bilmiyordum. Maurice ve ben, babama ve sana sevgilerimizi ve öpücüklerimizi gönderiyoruz. Seni seven çocuğun Gertrude"(Mektup, 15 Ağustos 1876).

İlişkinin başlangıç noktasındaki Bell'in bu duruşu, sonraki yıllarda da devam etmiştir. Çocukluğuna ait mektupları ve günlükleri incelendiğinde, "*Sabah dışarıya çıktık ve bahçede oynadık. Öğleden sonra evdeydik ve annem benim için kâğıttan bebekler yaptı. Şekerlemeler yaptık. Akşam annem kitap okudu*" (Günlük, 2 Aralık 1877) ifadesi mutlu bir aile profili sergilemektedir. Aynı yıla ait günlük notlarından Bell'in "*Bu yıl güzel bir yıl oldu. Birçok şey gerçekleşti. Birçok yeni kuzenim oldu. Billy, Gerald, küçük Arthur Godman ...*" (Günlük, 31 Aralık 1877) sözleri yeni ailesini benimsediğini göstermektedir.

Ancak her ne kadar mutlu bir aile ve çocukluk resmi çizilmiş olsa da, 1886'da Lady Margeret Hall'da öğrenim gördüğü sırada, Bell'in üvey annesine yazmış olduğu şu sözler oldukça dikkat çekicidir: "Yaşıyor musun yoksa öldün mü? Ya da Bayan Green ve Bayan Riche'den bir türlü kopamıyor musun? (Richmond, 1937: 113). Bu noktada, 1886–1889 yılları arasında Oxford'da geçirmiş olduğu döneme ait özellikle günlüklerin kısıtlı ölçüde mevcut olması, Bell'in genç kızlığına kadar yaşanan ilişkilerin derinlemesine incelenmesini engellemektedir. Yine aynı yıllara ait az sayıda mektubun incelenbilmesi sebebiyle çocukluğa dair duygu ve düşüncelerde netlik elde edilememektedir. Gertrude Bell'e ait mektup ve günlüklerin ölümünden sonra üvey annesi Florence Bell tarafından arşivlenmesi ve basılması, fakat arşivde üvey anne-kız ilişkilerine ışık tutacak mektup ve günlüklerin mevcut olmaması, bu hususta soru işareti bırakmaktadır.

Genç kızlık dönemine gelindiğinde, gelişimsel bakımdan yaşlılarıyla eş zamanlı yetişmemesi sebebiyle idrak ve değerlendirme yetisi üst düzeyde olan Gertrude Bell'in, Florence Bell'e göndermiş olduğu mektuplarda nazik ancak dolaylı bir kıskırtıcı ton

sezilmektedir. Zaman içinde yerleşmiş karakterinde pragmatik eğilimler olduğu gözlemlenen Bell'in üvey annesi ile ilişkisi de faydacılık ilkesi temelinde ilerlemiştir. Bell, mutluluğu tıpkı 19. yüzyıl İngiltere'sinin en etkin aydınları arasında gösterilen John Stuart Mill'in 1861 yılında yayımladığı *Utilitarianism*(Faydacılık)adlı ünlü eserinde “*eylemleri haz sağladıkları oranda doğru-iyi, acıya neden oldukları oranda yanlış-kötü olarak kabul eden ilke*” (Mill, 1986: 11) bağlamında yaşamaktadır. Dolayısıyla temeli faydaya dayanan bir ilişkiler örgüsü ve ahlak anlayışını benimsemiştir. Her ne kadar üvey annesi ile ilişkisini sarsmamaya çalışsa da, zaman zaman ailesine karşı sergilediği gibi itaatkâr bir kadın olmadığını söylemek yanlış olmaz. Ancak Victoria dönemi normlarına uygun, muhafazakâr bir kız yetiştirmek isteyen üvey annesi için bu durum son derece zorlu olmuştur. Florence Bell, Gertrude Bell'in cesur ve yöneten bir karakter olduğunu notlarında şu sözlerle ifade etmiştir: “*Son derece cesurca, küçük yaşlarda yeterli beceriye sahip olmayan kardeşini birçok girişime dâhil eder, tehlikeli maceralara sürükler, kendini örnek alarak yerden yaklaşık üç metre yükseklikteki bahçe duvarından atlaması için yönlendirirdi*” (Bell, 1927: 8). Florence Bell ayrıca hırs ve becerisini “*O ayaklarının üzerinde dururdu, ama Maurice çok nadiren becerebilirdi. Ya da seranın en üstüne bir keşif turu organize eder, Maurice kesinlikle camdan geçmeyi tercih ederken, O dışarıdan zorlukla tırmanıp güvenli bir şekilde en aşağıya inebilirdi*” şeklinde vurgulamıştır (Bell, 1927: 8).

Gertrude Bell'in tüm bu maceraperest ve gözü pek yapısının aksine Florence Bell, kızların ileri düzeyde eğitim almalarından ziyade, birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde tartışılan Victoria dönemi toplumsal cinsiyet rollerine riayet eden, iyi bir eş ve anne olmaları gerektiğini savunan tipik muhafazakâr bir kadındır. Bu sebeple her ne kadar iki kızını da Queen's College'a gönderse de, verilen eğitim konusunu çok ciddiye almamıştır. Bell'in üvey kardeşi Molly Trevelyan bir mektubunda bu konuya işaret eden şu ifadeleri kullanmıştır; “*... Annemin bizim hakkımızda yapmış olduğu planlar içinde eğitim önemli bir yer teşkil etmiyor. Fen, Matematik, Politika... Bunların hiç birisine ihtiyaç yok*” (Howell, 2010: 25). Çünkü önemli olan dönemin değer yargılarına uygun aile içi eğitim almış, gelecekte iyi bir eş ve anne olabilecek bir hanımefendi yetiştirmektir ki Florence Bell'e göre kızların bu anlamda muhafazakâr eğitim alması, bilimsel nitelikte gelişmesinden çok daha önceliklidir.

Ancak Gertrude Bell, önceleri Queens College'da daha sonra Lady Morgaret Hall'da geçirdiği okul günlerinde, bu muhafazakâr eğitim anlayışına ve sosyal baskılara karşı memnuniyetsizliğinin işaretlerini vermiştir. Kimi zaman üvey annesine, yanında refakatçi

ile gezme zorunluluğundan hoşlanmadığını ifade etmiş, kimi zaman da üvey annesi onaylamasa dahi, refakatçisinden kaçarak gezintiye çıkmıştır (Howell, 2010: 49). Bell, toplum geleneklerine itaat etme konusundaki gönülsüzlüğünü “*Keşke Ulusal Sanat Galerisine gidebilseydim, ama görüyorsun ki beni götürecek kimse yok. Eğer erkek olsaydım her hafta gidebilirdim*” (Howell, 2010: 29) ifadesiyle açıkça ortaya koymaktadır. Ancak Florence Bell görev bilincini aşılama ve adaba uygun hareket etmesi hususunda kararlı davranmıştır. Toplumsal normların hayatın bir parçası olduğunu düşündüğü için bu konularda tartışma ya da açıklama girişiminde bulunmamıştır. Çünkü Florence Bell’e göre toplumun ahlaki değer yargıları ve kuralları tartışmasız kabul edilmesi gerekenlerdir. Örneğin Bell’in şaperon eşliğinde gezme konusundaki şikâyetini göz ardı edip yazındaki kısaltmaları düzenlemesi ve “Ulusal değil “Ulusal Galeri” şeklinde ifade etmesi üzerinde ısrarcı olmuştur (Howell, 2010: 29). Bu tavır karşısında Bell, üvey annesinin mektuplarının baskıcı yapısından şikâyet etmekte ve tavsiyelerini dinleme niyetinde olmadığını şu sözlerle ifade eder; “*Yoğun kişisel disiplin içeren mektubunu güçlükle tamamladım, derhal yakarak acısını çıkardım. Hayatım, her şeyin hakkını tam anlamıyla verecek kadar uzun değil*” (Howell, 2010: 30).

Queens College döneminde arkadaşlarıyla olan ilişkilerini geliştirmeye çalışan Bell, ailesinin yoğun denetimi ile karşılaşmıştır. Ziyaret edeceği evin uygun olup olmadığı ailesi tarafından detaylıca kontrol edilir, uygun görülmediği sürece Bell’in bir daveti kabul etmesi mümkün değildir (Howell, 2010: 31). Kız arkadaşlarıyla olan iletişimine ailesi tarafından yapılan bu sürekli müdahale bir iç çatışmaya sebep olmuş, hatta sosyal normlara ve en sonunda Florence Bell’in tartışma götürmez kurallarına karşı dile getirilemeyen derin bir isyan yaratmıştır.

Bell gibi güçlü karakterde bir kız için, kabul etmiş olduğu daveti ailesi sebebiyle reddetmek duygusal bir gerginliğe ve öfkeye yol açmaktadır. Üvey annesi genellikle hiçbir sebep göstermeksizin yasaklar koymakta ve Bell’in bu durumu sorgulaması da uygun görülmemektedir (Birkett, 1991:11). Ancak Howell’ın açıkladığı üzere Florence Bell’in, kızının gitmesini yasakladığı evler, genellikle kızlara katı kuralların uygulanmadığı ve alkol tüketilen yerlerdir (Howell, 2010: 30). Bu noktada, ev davetleri kadar piyano derslerine katılmama talebi de Florence Bell tarafından kabul edilir bir davranış değildir ve herhangi bir sebep ya da açıklama yapmaksızın reddedilir. “*Korkunç derecede sıkıcı bir piyano derslerine devam etmemin doğru olduğunu düşünüyorsan kendimi kaderime teslim*

edeceğim” sözleri Bell’in ne derece bıkkınlık ve sıkıntı yaşadığını ortaya koymaktadır (Richmond: 1937,39).

Bell, sadece toplumsal cinsiyete bağlı kadın rolleri konusunda yaşadığı sıkıntıları ve ikilemleri değil aynı zamanda annesine karşı var olan karmaşık duygularını da bastırmaya çalışmıştır. Ancak görülüyor ki hem Bell, hem de üvey annesi ilişkilerini düzeyli tutabilmek için çaba göstermiştir. Ahlaki kurallara ve adabı muaşerete oldukça önem veren Florence Bell, aile içi ilişkiler ile ilgili tavrını Montly Review’da tam olarak “*Düzgün bir aile içi ilişki ancak kesintisiz, dikkat ve sürekli ağır bir çaba ile mümkün olur*” (Bell, Monthly Review, Temmuz 1901, 100–101) şeklinde alenen beyan etmiştir. Bu sebeptir ki Gertrude Bell, üvey annesinin psikolojik baskısı altında duygularında git-geller yaşamış, karmaşık iç hayatı nedeniyle sağlıklı ilişkiler kuramamış, “gerçekte var olan” ile “olması beklenen” kadın kimliği arasında ikilem yaşamıştır. Duygusal yoğunluğunun yanı sıra ahlaki ve varoluşsal farkındalığı yüksek olan Bell, üvey annesinin üzerinde kurgulamış olduğu Victoria dönemi kadın kimliği kavramını sorgulamış, kimi zaman fevri çıkışlar yapmıştır. Üvey kız kardeşi Molly Trevelyan’ın annesi ve Gertude Bell arasındaki ilişki hakkındaki “Gentrude oldukça sıkıntılı ve zorlu biri olduğu için yakında onunla bir başka manzarayla daha karşılaşabilirim. Annemin tüm söyledikleriyle çatışıyor ve kendi itaatsiz ve küçümser tavrına devam ediyor (Howell, 2010: 27) ifadeleri, üvey anne-kız ilişkisindeki gerginliği açıkça ortaya koymaktadır.

Tüm bu duygusal çatışmalara rağmen, Florance Bell ile yazışmaları dikkatle incelendiğinde, Bell’in çoğunlukla üvey annesi ile olumlu bir ilişki içinde olduğu görülmekte ancak yazışma ifadelerindeki abartılı sevgi gösterisi, bunun manipülatif ya da faydacı bir yaklaşım olduğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Çoğunlukla mektuplarını “seni özellikle çok seven kızın Gertrude (Mektup, 11 Nisan 1899) şeklinde bitirmesi bu abartı sevgi gösterisine örnektir. Mektuplarında kullandığı ifadeler sahte bir tarz intibayı uyandırmakta, ironik mi yoksa gerçek mi olduğu anlaşılamamaktadır. 1889’da Bükreş’ten üvey annesine hiç kimsenin onun kadar nazik olmayacağını ifade etmesi, gerçek duygularının süslü sözlerle gizlendiğini göstermektedir. Bir daha asla evinden ayrılmayı düşünmediğini belirttiği yazısı, seyahatinin harika geçtiğini anlatan önceki duygularıyla çelişen cümlelerle devam etmiştir. Mektubunda üvey annesine karşı kullandığı abartılı sözler dikkat çekmektedir: “*Ne kadar nazik olursa olsun, hiç kimsenin annesi senin gibi olamaz... Bir daha asla evden uzak olmak ve başkalarını görmek istemiyorum... Yine de seyahatimden son derece memnunum... Sanırım yeni yerler ve insanları görmek iyi bir*

plan” (Richmond, 1937: 202). Yine abartılı ifadelerle dolu bir mektubunda, üvey annesine karşı çok nazik ve hürmetkâr bir tavrıyla; “Çok, çok sevgili anneciğim, seninle olmayı ve sıkıntılarını paylaşmayı çok isterdim. Beni istediğin anda sakın tereddüt etme, telgraf gönder ve ben derhal gelirim” şeklinde seslenmiştir (Mektup,5 Ocak 1900).

Ancak Gertrude Bell, zaman içerisinde politik olma gereğini benimsemiş ve duygularını gizlemeyi öğrenmiştir. Bu tavrı öyle içselleştirmiştir ki fikir çatışmalarından mümkün olduğunca uzak durmuş, pragmatik ve oportünist yaklaşımını başarı odaklı bir şekilde devam ettirmiştir. 19. yüzyıl kadın profili göz önünde bulundurulduğunda, Bell gibi güç ve politik nüfuza sahip olan elitist kadınların, kayda değer sebepleri olmadığı sürece isyanlarını açıkça göstermekten kaçındıkları görülmektedir. Bell, Victoria dönemi yetiştirilme tarzı ve muhafazakâr üvey annesinin öğretileriyle, itaatkârlığın kadınlar için inatçılık ve dik başlıktan çok daha faydalı olacağını tecrübe etmiştir. Gorsky ve Averbach’ın bakış açılarına göre, toplum tarafından kabul görmüş kadınların, hem kendilerinden hem de toplumdaki kişisel hırslarını saklamaları gerekmektedir (Gorsky, 1973: 68–69; Averbach, 1978: 24). Gertrude Bell bu noktada, isyankâr tavır ve davranışlar sebebiyle baskının hedefi haline gelmeden, itaatkârlık maskesiyle toplumun kadınlara biçmiş olduğu cinsiyet rollerinin dışına çıkmayı ve kendi öz benliğini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu yolda güce ve iktidara karşı gelmeyi değil, onların yanında olarak amacına ulaşma yolunu seçmiş, üvey annesi ile olan ilişkisini de dengede tutmuştur.

Evden ayrıldığı yetişkinlik dönemi süresince, Bell’in oldukça uzun ve ayrıntılı mektupları devam etmektedir. Yetişkinlik döneminde yazmış olduğu mektuplar sadece mesleki konumunu korumak için üvey annesinin desteğine ihtiyaç duyması amacını değil, aynı zamanda aile içi iyi evlat pozisyonunu kaybetmeme çabasını da yansıtmaktadır. Öyle ki ailesinden uzakta geçen hayatının her ayrıntısını aktarmış ve ailesinden de benzer karşılık bulmayı beklemiştir. Finansal konulardan, Irak’ta yaşayan arkadaşlarına almak istediği hediyelere kadar her türlü ihtiyacını dile getirmiştir. Yazışmaları ve üvey-anne kız ilişkisi detaylıca incelendiğinde temelinin faydacılık prensibi üzerine kurulduğu ortadadır.

3.2. Hemcins Düşmanlığı

Hayatının ilk dönemlerinden itibaren yaşamış olduğu üvey anne sorunsalı, Gertrude Bell’in hemcinsleriyle olan ilişkilerindeki dilemmaların başlangıcıdır. Ergenlik dönemine gelindiğinde Bell, sadece uyum sağlamakta güçlük yaşadığı katı toplumsal kurallara değil, Queens College’deki hem cinslerine karşı da öfke duymaktadır. Gelişimsel açıdan

eşzamanlı olmaması sebebiyle sosyal uyum, üstün yetenekli bir çocuk olarak nitelendirilebilen Bell için özellikle çocukluk ve ilk ergenlik dönemi oldukça güçtür. Üstün yetenekli çocukların duygusal yoğunluğu ve varoluşsal ilgileri ayırt edicidir ve hayat boyu devam eder (Hollingworth, 1942; Roeper, 1991; Silverman, 1989 akt. Kearney, 1996: 4). Bu sebeple yaşlılarına nazaran erken olgunlaşan Bell'in hayatının bu dönemi, aslında hemcinslerine yönelik düşmanlık ve küçümser tavrının başlangıç noktasıdır. Gelişimsel aykırılık ve duyarlılık, bilimsel literatürde yer alan; anomi, yabancılaşma, yaşamdan haz alamama, köksüzlük, değer patolojisi, varoluş bunalımı, manevi açlık, başarı nevrozları, amaçsızlık... (Maslow,1996: 27) gibi sonuçlar doğurabileceği gibi Bell'in dünyasında yaşlılarını küçümseme, aşağılama ve ilginç olmadıkları yönünde eleştirme şeklinde görülmektedir. Hatta onları alelade, vasat kişilikler olarak tanımlamakta ve hiç hoşlanmadığını dile getirmektedir (Howell, 2010: 30).

Çocukluğundan itibaren hemcinsleri ile arasında oluşmaya başlayan bariyer, yetişkinlik döneminde Bell'i farklı kaçış noktalarına itmiş, ancak gittikçe açılan fikir ayrılıkları yalnızlığını artırmıştır. Tecrit hissiyatını ise üstünlük gösterileri ve profesyonellik ile gizlemeye çalışmıştır. Kendini üst sınıf çalışan erkeklerle özdeşleştirerek şu şekilde eleştiride bulunmuştur: *"Bu işe yaramaz kadınların bütün gün yapacak bir şeyleri yok ve dışarıya çıktığım, hiçbir şey düşünmediğim zamanlarda onları aramamı ya da beni aramayı umuyorlar. Benim hakkımda ne isterlerse onu düşünsünler, ama artık canımı sıkmayacağım"* (Mektup, 4 Şubat 1920).

Kadınlara olan yargılayıcı ve agresif tutumu sebebiyle içinde bulunduğu ruh hali ve yalnızlığı arkadaşı Aurelia Tod hakkında dile getirdiği şu cümlelerden anlaşılmaktadır: *"Buradaki tek cana yakın arkadaşım. Onun kadar iyi anlaşabildiğim ve samimi bir başka kadın daha yok. Her şeyi paylaşabileceğim birinin olması gerçekten çok rahatlık verici bir şey! Üstelik bizim için neşeye ve aynı fikirde buluşabileceğimiz bir merkez oluşturarak yaşama zevkime de büyük katkı sağlıyor"* (Mektup, 8 Mayıs 1921).

Bell'in kadınlara karşı önemsemez tavrı, hemcinslerini küçümseyen ifadelerinde açıktır. Ona göre kadınlar daha az zeki, sıradan ve huysuzdurlar. Hayatı boyunca onlara karşı keskin ve iğneleyici olmuştur ve sadece kendisiyle yarışma kapasitesi olmayan, edilgen kadınlara karşı şefkat göstermiştir. 9 Ekim 1921 tarihli babasına yazdığı mektupta *"Bu arada Marie, Araplardan çok bıktı. Görgüsüz küçük fingirdek bir kız gibi onlarla tartışmaktan başka bir şey yapmıyor... Eğer başka birisini bulabilirsem, onu tekrar*

getireceğimi sanmıyorum. Yine de kişisel olarak bana çok faydalı” (Mektup, 9 Ekim 1921) sözleri, hemcinsine karşı aşağılamanın yanı sıra faydacı davranışını da vurgulamaktadır. Aynı mektubunun devam eden satırlarında ise bir başka kadın için *“Rosalind Lady Carlisle'nin ölümüyle ilgili hiçbir şey söylemedin. Keşke 20 yıl önce ölseydi! Vasiyetinin nasıl olduğunu çok merak ediyorum-kendisi kadar kötü mü?”*(Mektup, 9 Ekim 1921) sözlerini kullanmış ve bir başka hemcinsine karşı olan öfkesini dile getirmiştir.

Bağdat'ta bulunan Britanya yetkililerinin eşleri hakkında sarf ettiği *“Bir arada bulunduğum en sinir edici kadın topluluğu”* (Mektup, 5 Ocak 1922) sözleri küçümser tavrına çok belirgin bir örnektir. Hatta bu tabirlerine *“Bağdat sosyetesini oluşturan tüyler ürpertici ikinci sınıf kadıncağızlar”* betimlemesini eklemesi, kibirli ve aşağılayıcı tavrını ortaya koymuştur (Mektup, 5 Ocak 1922). Bununla birlikte Bell, genellikle onur kırıcı olduğunu, bu sebeple de yalnız kaldığını kabul etmektedir ve şöyle ifade eder: *“... Biliyorum esnek değilim, ama bu tür insanlara katlanamıyorum ve bir yerlerde birlikte olabileceğim birilerinin varlığını umut ederek ayakta kalıyorum”* (Mektup, 5 Ocak 1922).Toplum içerisindeki rahatsızlık verici pozisyonu ve kişiliğinin farkında olan Bell, babasına yazdığı bir mektubunda Irak'ta katılmış olduğu bir akşam yemeği davetinin detaylarından bahsederkenise *“Şu ana kadar yeterince kötü davrandım, artık daha fazla kadın dünyasının aleyhinde davranmak istemiyorum. Ben kahrolası bütün kadınlardan daha harikayım!”* (Mektup, 1 Kasım 1921) ifadelerine yer vermiştir.

Bell, her ne kadar kadınlara karşı düşmanca ve aşağılayıcı tavır ve davranışlarda bulunsa dahi, tamamen kadın arkadaşlarından uzaklaşmış değildir. Ona göre zaman geçirmeye değer kadınlar sadece bilgi ve beceri sahibi olan nazik kadınlardır ki bu sebeple sadece zekâsına saygı duyabileceği kadınları takdir etmekte ve önemsemektedir. Bell'in takdirini kazanacak meziyetlere sahip olmayan kadınlar, Bell tarafından yetersiz ya da aptal olarak nitelendirilmektedir. Nadir örneklerden biri olan Bayan Croner ile ilgili fikirlerini şu sözlerle dile getirmiştir: *“Bayan Croner dün ziyaretimize geldi ve göz alıcıydı. Sıra dışı bir çekiciliği var. Harika birisi ve sanırım oldukça zeki”* (Mektup, 15 Ocak 1907). Aynı mektupta Sir PercyCox'un eşi Bayan Cox'u, yetersizliği ve olumsuz özellikleri sebebiyle acımasızca eleştirmiştir. Mektubunda ona katlanmasının tek sebebi olarak Bayan Cox'un dostane tutumunu öne sürmektedir. Ancak *“Yaptığı tek şey tüm sandalyeleri insanların oturamayacakları güneşin altına yerleştirilmek,parti başlamadan yarım saat önce hepsini geriye çektim. Hiçbir işe yaramadığı gibi birçok olumsuz yönü var. Tek olumlu yanı bana karşı çok cana yakın olması”* (Mektup, 8 Mayıs 1921) ifadelerini kullanan Bell'in

BayanCox hakkında yorumlarını değerlendirirken, kendisinin patronu Sir Percy Cox'un eşi olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Her ne kadar Bayan Cox,1923 yılında Kral'ın doğumu şerefine Britanya İmparatorluğu Nişanı ile ödüllendirilse de Bell'in onunla ilgili düşüncesi yıllar içinde pek de değişikliğe uğramamış hatta Florence Bell'e kaleme aldığı bir mektubunda Bayan Cox'u "*Sinir bozucu bir kadın*" (Mektup, 25 Şubat 1925) olarak nitelendirmiştir.

Bell, muhtemelen kendisine rakip olarak görmediği ve herhangi bir çaba göstermesi gerekmediği için zeki olmayan kadınlara sevecen davranmaktadır ve üstün zekasını ortaya çıkarmak için kadınları kullanmaktadır: "*Bayan Wellesley ile birlikte fotoğraflara baktık... O aptal bir kadın ama yine de seviyorum...*" (Mektup, 12 Haziran 1899). Zeki olmayan ya da vasat kadınları tanımlarken gösterdiği acıyan tavrı bu durumu desteklemektedir.

Kadınları tasvir etmek için seçmiş olduğu "yaratık" en iyi ihtimalle "insan" ancak çoğunlukla "sıradan", "küçük", "sıkıcı" ya da "renksiz" (Mektup, 30 Haziran 1903) sözcüklerinin aksine erkekler için övgü dolu sözlerde bulunması ilginçtir. "*Birlikte yolculuk ettiğim kişiler Prof. Macalister, eşi ve kızı... Baba çok zeki bir adam, tam bir İskoç. Anne ve kızı sıkıcı ve çok sıradan*" (Mektup, 2 Aralık 1899) ifadeleri kadın ve erkeklere karşı ayrımcı tavrını ortaya koymaktadır.

3.3. Anti Süfrajat Çelişkisi

Gertrude Bell, belli bir doğruya, felsefeye, ideolojiye, prensibe bağlı kalmadan, kendi menfaatine uygun şekilde esnek ve değişken davranabilmeyi çok erken dönemde hayata geçirmiştir. Sadece üvey annesi ya da hemcinsleriyle ilgili kurduğu ilişkilerde değil aynı zamanda babası veya aile eşrafındaki nüfuz sahibi erkeklerle de ilişkilerinde benzer bir stratejiyi benimsemiştir. Bell, kendini gerçekleştirmek ve gücü elde etmek için prensiplere değil olaylara göre hareket etmektedir. Çünkü güç kişiye "yapabilme" erki verir, kişiyi muktedir kılar. "*Güçte esas olarak doğru ya da yanlış kavramı yoktur ve onu kazanmadaki en önemli becerilerden biri, iyi ya da kötüden çok, şartları görebilme yeteneğidir. Güç bir oyundur ve oyunlarda rakiplerinizi niyetlerine göre değil, eylemlerinin etkilerine göre değerlendirirsiniz*" (Greene and Elffers, 2006: 13). Dolayısıyla Bell, dönemin normlarına karşı çıkan bir kadın olarak kendisinden beklendiği gibi kadınların oy hakkı elde etme mücadelesiyle elindeki gücü kaybetmek ve geçici bir tatmin elde etmek yerine, çok daha fazlasını hedef almıştır. Goodman'a göre (1985: 44) ilk bakışta Gertrude Bell birinci

bölümde detaylı olarak aktarılmış anti süfraj hareketi için alışılmadık, hatta bir feminizm öncüsü gibi görünmektedir. Ancak özgür ifade ve isyankâr davranışlar, sosyal olanaksızlıkları beraberinde getirecektir. Dönemin toplumsal kurallarını özgürlüklerine tecavüz olarak gören, sosyal haklarını kanıtlamaya ve kazanmaya çalışan kadınlarla birlikte iktidarın karşısında yer almak, Bell için hali hazırdaki gücünü kaybetmesine, babasının ve üst düzey eşrafının desteğini yitirmesine ve devamındaki yaşam planına engel olacaktır. Nitekim kadınlara oy hakkı tartışması Bell'in politikaya adım atmasını sağlamış ve daha sonra Ortadoğu siyasetinde etkin bir rol oynamasına neden olmuştur.

Sanayi Devrimi sonrası Britanya İmparatorluğu'nda, dönüşen toplumsal statülerden hareketle “Yeni Kadın” ya da “Süfrajist Aktivist” olarak kendini ifade etmiş olması, onun toplum tarafından ya da İmparatorluk yönetimince onaylanmasını kuşkusuz ki bir soru işareti haline getirecektir. Bu koşullarda Bell, İmparatorluk politikası paralelinde anti süfraj akımına dâhil olmuş, kadınların oy kullanabilecek yetiye ve eğitime sahip olmadıklarını savunmuştur. Babasının ve camiadaki nüfuzlu erkeklerin güvenini ve desteğini kazanmak adına onların fikir ve düşüncelerini destekleyen bir politika izlemiştir. Eğitimi ve ayrıcalıklı geçmişi ile birlikte sürdürdüğü bu strateji, ona 1908 yılında, Ulusal Kadın Anti Süfrajist Derneği Yürütme Komitesi (Women's National Anti Suffraget League Executive Committee) fahri sekreterlik unvanını getirmiştir. anti-süfraj kadın hareketi Londra sosyetesinde bir grup nüfuzlu kadın tarafından oluşmaktadır ve Gertrude Bell, bu çemberin tam ortasındadır (Goodman, 1985:46).

Bell'in toplum içerisinde sergilemiş olduğu anti süfrajist kimliği, onun geleneksel olmayan özgürlükçü ve maceracı doğasıyla tamamiyle çatışmaktadır. Bu tutarsızlık, Bell'in anti süfraj akımını, sadece şahsi menfaatlerini elde edebilmek için desteklediğini göstermektedir. Çünkü Queen's College'daki eğitiminden sonra, 1889 yılında Oxford eğitimini tamamlamış aydın bir genç hanım olarak Bell'in kadın özgürleşme hareketine karşı olmaktan çok, meyilli olması beklenmektedir. Purvis, 1800-1914 yılları arasında işçi sınıfı ve orta sınıf kızlarının eğitimini irdelediği *A History Of Women's Education In England* adlı yayınındaki kadın eğitim reformunu; “Sonuç olarak eğitim, kadın aktivistlerin, hem günlük yaşamlarının anlamsızlığını gidermek hem de ücretli istihdamı hak edebilmek adına eğitim almak için kampanya yaptıkları kilit alanlardan biri haline gelmiştir” (Purvis, 1991: 73-75) şeklinde yorumlamıştır. Oysaki Bell, her hangi bir mücadeleye dâhil olmaksızın hemcinslerinin elde edemediği eğitim imtiyazını, İmparatorluk destekçisi üst

düzy ailesi sebebiyle kolaylıkla edinmiştir. Bu sebeple Bell için öncelik ulaştığı kazanımları ve ayrıcalıkları kaybetmemek olmuştur.

1908 yılı Aralık ayında “Kadın Süfraj Muhalif Erkek Derneği” kurulmuştur ve ilk üyeleri arasında Lord Curzon, Lord Cromer, Sir Alfred Lyall ve Gertrude Bell’in babası Sir Hugh Bell bulunmaktadır. Her iki politik görüşten de üyeler mevcut olmasına rağmen, üyelerin birçoğu Oxford Üniversitesi seçkinler kulübüne mensuptur (Goodman,1985: 48). Ancak Sir Hugh Bell’in, “Kadın Süfrajına Muhalif Erkek Derneği” (Men’s League of Opposing Women Suffrage) (1908–1910) ve Ulusal Kadın Süfraj Muhalif Birliği” (National League of Opposing Women Suffrage) (1910–1918) aktif üyesi olmasına, rağmen, Gertrude Bell aktif bir savunucu olmamıştır. Bu durum, her ne kadar dönemin politik eğilimlerine uyum sağlamak amacıyla anti süfraj tavrı sergilediyse de esasen bu fikri benimsemediğini işaret etmektedir.

I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde, sınıfı ne olursa olsun kadınların gösterdiği olağanüstü çabaları sebebiyle birçok anti süfraj, kadınların oy hakkı ile ilgili görüşlerini yeniden değerlendirmek zorunda hissetmiştir. Hatta 1916’da Violet Markham, Süfrajletlere katılmak istediğini açıklamıştır. Markham, Bell’in ölümünden sonra yazdığı otobiyografisinde, verdiği sözden geri dönmesinin ne mutlu ki Gertrude Bell’le olan bağında hiçbir değişiklik yapmadığını belirtmiştir. Onun her zaman kadınların oy hakkı kampanyalarına önemsiz gözüyle baktığını dile getirmiştir (Goodman, 1985:53).

Bell’in anti süfraj akımla gerçekten ilgili olmadığını bir diğer kanıtı, mektuplarında ya da günlüklerinde, feminist hareketlere eleştiri yöneltmemesidir. Üvey annesine yazdığı 5 Ekim 1909 tarihli mektubunda süfraj bir kadın ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: *“Doğrudan ofise gittim ve önceden Süfrajlet topluluklardan birinin örgüt sekreterliğini yapan ve daha sonra yöntem hatalarını fark edip bizimle çalışmak isteyen çok donanımlı bir kadınla görüştim. Harika ve çok mantıklı bir konuşmacı olacağı için mutluyum ve durumu takip etmeye niyetliyim”* (Bell, 1927: 257). Mektupta sarf ettiği sözcükler ve hitap şekli, süfraj harekete karşı düşmanca ve eleştirel nitelik taşımamaktadır. Hatta Florence Bell, mektubun devamında kendine ait şu yorumu eklemiştir: *“Bu yıl boyunca kadın süfraj hareketi gerginliği daha büyük boyutlara ulaştı. Gertrude, gerginliğe son derce karşıydı. Bu konu ile ilgili ondan hiç mektup almadım...”* (Bell, 1927: 258). Üvey annesine aynı yıl içinde yazdığı, Ekim 1908 tarihli mektubunda ise, anti süfraj komitede resmi bir konumda görev alması hususundaki mutsuzluğunu *“Bu sabah ilk Komite toplantımızı yaptık ve her*

şey yolunda gitti. Lady Lersey başkan seçildi. Fahri sekreterliğe mecbur bırakıldım ki bu gerçekten çok korkunç bir şey” (Mektup, Ekim 1908) şeklinde dile getirmektedir.

Öte yandan Bell, önemli bir tarihçi ve finansçı olan Dr. Thomas Hodgkin’e yazdığı mektupta, büyüyen kadın hakları hareketinin tehlikesini şöyle vurgulamıştır: *“Bildiğim kadarıyla Kadın Hakları Karşıtı Komite’nin çalışmalarına ilgi duyuyorsunuz. Kaybedecek zamanımız olmadığını düşünüyorum. Eğer Kadın Hakları Savunucularına şu an özgür bir alan bırakırsak, sonunda bizim için çok sıkıntı verici olabilirler...”* (Mektup, 7 Eylül 1908).

Hem aile içi iktidarı elinde tutan hem de toplumda önemli bir statüye sahip babasının yanı sıra yine nüfuzlu bir kimse olan Dr. Thomas Hodgkin’e karşı öne sürdüğü fikir ile üvey annesine beyan ettiği tutum tamamen birbirinin zıttıdır. Bu noktada, Gertrude Bell güce karşı mücadele etmek, tartışmak, sızlanmak ve suçluluk hissetmek yerine güçte üstün olanın yanında yer almış ve konumunu güçlendirmiştir. Kadın olarak var olma hedefi adına anti süfraj akımı destekleyen bu tutumu, dikkat dağıtıcı olarak algılanabilir. Çünkü dikkat dağıtıcı kullanmak, çoğu kez etkili olan bir taktiktir ve gerçekte sizin duygularınıza ters olan bir fikir ya da davayı desteklediğinizi göstermektedir (Greene and Elffers, 2006: 45). Bu noktada Bell, hem ailesinin hem de eşrafının desteğini alarak kurgulamış olduğu hayatı elde edecektir. Nitekim elde ettiği güçle Victoria dönemi değer yargılarına rağmen, saygınlık kazanmış ve Ortadoğu’ya kadar uzanan bir özgürlüğün temellerini atmıştır.

Bell, 1908 yılında aktif olarak dâhil olduğu anti süfraj kimliğini 1912 yılına kadar sürdürmüştür (Goodman, 1985: 53). Kişisel imtiyaz elde etmek için sömürgecilere itaat etmiş ve anti-süfraj faaliyetler sürdürdüğü, sömürgecilerle menfaatleri uğruna iş birliği yaptığı zaman aralığında ideolojisini şekillendirmiştir. Bu aynı zamanda kurban rolünden kurtulmak için yapılmış bir hayatta kalma teşebbüsü olarak da değerlendirilebilir. Margaret Atwood bu durumun, ayrıcalıklarını kaybetmekten korkan ve kurban olduğu gerçeğini inkâr eden bireylerde ortaya çıktığını ifade etmekle beraber, dış dünyaya sergilenen bu maskenin sürdürülebilirliğinin önemli ölçüde enerji gerektirdiğini belirtmektedir (Atwood; 1972).

Atwood, kurban profilinde olan bireylerin, grubun diğer kısmının yaşamış olduğu zorlukları küçümser davranışlarla, problemin varlığına ikna yoluna gittiklerini öne sürmektedir. Bu kurbanlar elde ettikleri başarıları, diğerlerinin tembelliği ya da aptallığının bir göstergesi olarak algılandılar (Atwood, 1972). Kadınlara ve sosyal sınırlandırmalara karşı olan tavır ve davranışları dikkate alındığında bu durum, Bell’in değerlendirilmesine uygun bir yaklaşım olacaktır.

1909 yılında hukuk profesörü Albert Venn Dicey, Anti Süfrajelerin görüşünü ifade eden uzun bir yazı kaleme almıştır. Dicey, kadınların sosyal haklarından memnun olmaları gerektiğini ancak siyasi haklar söz konusu olduğunda tartışmasız bir şekilde “*Devlet erkekler tarafından inşa edilir; devletin refahı eril niteliklerin teşvik edilmesiyle mümkündür*” ifadesini kullanmıştır. Hatta devletin ve parti sisteminin tehlikede olduğu, böyle bir durumda tecrübesiz ve yetisi olmayan kadınlarla daha da karanlığa sürüklenmemesi gerektiği savunulmuştur (Goodman, 1985: 48). Bell’in kadınların ulus yönetiminde yer almadan önce, zihinsel ve entelektüel kapasitelerini geliştirme gerekliliğini dile getirmesi, parlamento üyeleri tarafından öne sürülen geleneksel görüşün adeta tekrarı niteliğindedir. Bu nedenle birçok kadını yeterli olmamaları gerekçesiyle küçümseyen Bell, seçme hakkı elde etmelerine de karşı çıkmıştır.

Görülüyor ki Bell’in anti-süfrajat tavrı, onun kişisel inancı değil, ailesinin ve Britanya İmparatorluğu’nun politikasıdır. Toplum içinde sergilemek zorunda olduğu duruşu, kendi sınıfının sosyal ve politik görüşü gereği yerine getirdiği bir tavır olup, bu durumu kendi bağımlılığından kaçmak için kullandığı açıktır. 19. yüzyılda sömürülen cinsiyetin bir üyesi olmasına rağmen, kadınların oy kullanma hakkına karşı duruşu, güce biat ederek güç elde etme, bir başka deyişle “sömürülenden” “sömürene” evrilme çabası olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, kadınların oy hakkı kazandıktan sonra Bell’in göstermiş olduğu tavır ise anti-süfraj harekete karşı olan gayretinin ve daha sonra Iraklı kadınların özgürleşmesine olan tutkusunun kendi öncelikli savunusu değil, bağımlı bir değişken olduğunu ortaya çıkarmıştır. Uzun süre imparatorluk hizmetinde çalışmış olması bir çeşit isyan ya da sık sık tekrarladığı gibi dünyadan kaçışının bir göstergesi olsa da, adaletsiz toplumsal kuralların bir kurbanı oluşunun inkârıdır. Bu durum onu sömüren grup içerisinde sahte özgürlük bulma yoluna itmiştir. Özlem duyduğu bağımsızlığa ulaşmak amacıyla kendisini karşı cinsle özdeşleştirmiş ve hayatta kalabilmek adına onların politikalarını benimsemiştir.

3.4. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Baskısı

Kraliçe Victoria’nın 1837’de doğumundan 1901’e kadar olan ahlak, değerler, statü, tutum ve davranışlar bağlamında katı ve değişmez kurallar bütününe içeren dönem, Victoria Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Britanya İmparatorluğu’nda, Victoria dönemine ait değer yargıları son derece önemlidir ve halkın yaşamları üzerinde muazzam bir etkisi vardır. Bu

dönemde erkek ve kadınların rolleri, birinci bölümde vurgulandığı üzere tarihte tüm zamanlarda olduğundan daha keskin bir şekilde tanımlanmıştır. Kadınların fiziksel olarak daha zayıf, ancak ahlaki açıdan üstün varlıklar olarak kabul edilmesi, onların hane içine ait olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kadının yeri kamusal alan değildir ve asli görevi hane içi düzeni sağlamak, iyi bir eş ve çocukların eğitiminden sorumlu iyi bir anne olmaktır.

Victoria dönemi aile tablosuna bakıldığında, tüm bireylerin toplum içinde olduğu gibi aile içinde de görev ve sorumluluklarının keskin çizgilerle belirlendiği görülmektedir. Kadınlar çocuk bakımı, dikiş, temizlik, yemek yapımı gibi hane içi görevlerden sorumlu iken, erkekler hane halkının ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak ve para kazanmakla yükümlüdür. Kadınlar, sağlıklı ve ulusunu seven bireylerin yetiştirildiği aileyi ayakta tutan, erkekler ise İmparatorluk adına ülkesini ve ailesini koruyan birey rolündedir (Garber, Weiss and Shanley, 1993: 5-6)

Bell, Victoria döneminde doğmuş, o dönemin İmparatorluk politikasını benimseyen varlıklı bir aile içinde yetişmiştir. Bell ailesi, kadın-erkek toplumsal rolleri bakımından tipik bir Victoria dönemi ailesi olup, iyi yetişmiş, tutucu bir üvey anne ve siyasetin içinde, varlıklı ve güçlü bir baba profilini barındırmaktadır. Dönemin tüm özelliklerini benimseyen aile yapısına göre, kadınlardan beklenen beceriler doğrultusunda, ev işlerinde yeti kazanmış, muhafazakâr, evliliğe hazır, itaatkâr bir kız olması gerekirken, Bell tüm bunların aksine dış dünyaya ve sosyal hayata ilgi duyan, özgür ruhlu bir genç kız olarak yetişmiştir. Bu noktada aile bireylerinin kısıtlayıcı ya da engelleyici tavırlarının pek etkili olduğu söylenemez. Okuduğu kitaplar dahi ailesi tarafından denetlenen Bell, bir hizmetçinin baştan çıkarılmasını konu alan, yayımlandığı ilk hafta 20.000 basıma ulaşan Paul Bourget'in kitabını ailesinden ısrarla talep etmiş, kitabın konusunu uygun görmeyen üvey anne tarafından bu isteği onaylanmamıştır. Bell'in talebini söndürmek için uzun süre kayıtsız kalan üvey annesi, nihayetinde Bell'in isteğini yerine getirmiştir. Ancak toplumsal baskı konusunda inatçı olan Bell, sürüncemede bırakılan talebi üzerine üvey annesine isyanını şu sözleri iletmıştır: *"Tabiki de 'The Dicipline'i geri gönderdim. Senden uzun zaman önce istemiştim, ama doğal olarak okumadan önce sormuş olmalıydım"* (Goodman, 1985:7). Böylelikle kural tanımaz tavrı aynı zamanda ironik yaklaşımını da beraberinde getirmekte ve beklendik toplumsal kadın rollerine aykırı hareket ettiği görülmektedir.

Bell'in eğitimi, kadınsal bir başarının çok ötesinde onun değişimini ve üst tabakaya geçişini sağlamıştır. Bell kadın olarak yapması beklenen yemek pişirmeyi ya da nakışı "tam

anlamıyla bir vakit kaybı (Howell, 2010: 31) olarak tanımlamış. “Çalışma saatlerinde çok daha fazla kitap okuyabilirim“ şeklinde annesine yazdığı satırların devamında zaten bırakmış olduğu nakış işleme derslerinden sonra, piyano derslerini de bırakma konusunda izin istemiştir. Ailesi tarafından asil bir İngiliz hanımefendisi gibi yetiştirilmeye çalışılsa da ata binmek, dağcılık gibi erkeksi özellikler içeren faaliyetlere ilgi duymuş, zoru başaran kadın imajıyla hemcinslerinden üstün bir noktayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, dönemin şartları ve toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği yükümlülükler sebebiyle direk ulaşamadığı hedeflerine dolaylı olarak, hatta manipüle ederek kavuşmuştur.

Bell, karakteristik açıdan hayatı boyunca karşı fikir ya da baskılara alenen başkaldırmamış, stratejik davranmayı ve pasif isyanda bulunmayı tercih etmiştir. 1892 yılında İran’a ilk ziyaretinde âşık olduğu İngiliz delegasyonunun düşük rütbeli bir çalışanı olan Henry Cadogan’la ilişkisine ailesinin izin vermemesi ve ilişkisini bitirmeye zorlanması karşısında göstermiş olduğu pasif isyan, genel tavrına en iyi örneklerden biridir. Evlenmeye niyetli olduğu kişinin statü ve varlık sahibi olmaması ailesinin onay vermemesi için yeterli bir sebeptir. Ancak ailesi ilişkisini onaylamadığını ifade ettiklerinde açık bir karşı duruş sergilememiş, İranlı sufi şair Hafız’ın şiirlerini çevirerek isyanını ve duygularını kitaba dökmüştür.

Bell’in hayatındaki bu travma, kadınların yaşadığı kısıtlamalara karşı sessiz bir isyanın göstergesidir ve onun Ortadoğu’ya kaçışına sebep olmuştur. Çünkü Ortadoğu, ötekileştirilmiş varlıktan kurtulup, “biri” olmasını sağlayacak yeni bir dünyadır. Britanya İmparatorluğu’nun sömürgeci siyasetini, kendi varlığını ortaya koyma ve özgürleşme sürecinde bir basamak olarak kullanmış, Ortadoğu’yu ütopyası haline getirmiştir. Bell, babasına yazdığı bir mektupta sıkıntılarından kaçışını şöyle anlatmıştır:

“Pişman olmak iyi değildir. Sıkıntılı zamanlarda Arapça büyük bir dayanak!. O da olmasaydı sınırim eşyalarımı toparlamış ve eve dönmüş olabilirdim. Fakat bu çok saçma bir durum olurdu. Çünkü oraya döndüğümde yapabileceğim hiçbir şey görmüyorum (Bildğim kadarıyla). İnsanın tüm dikkatini toplayan bir iş en iyi çözümdür” (Mektup, 25 Ocak 1900).

Gertrude Bell’in Doğu’ya yaptığı seyahatlerini anlattığı, ölümünün ardından 1928 yılında tekrar basılan “*Persian Pictures*” adlı eserinin önsözünde Ross, onun Doğu’ya gidişini şöyle yorumlamıştır: “*Gertrude Bell, bu romantizm ruhu tarafından Doğu’ya çekildi; aradığı şeyi buldu ve ilk yolculuğunda gördüğü her şey, Pers şiirlerini ve Arap hikayelerini okuduktan sonra renklendi*” (Bell, 1928:11). Ross ayrıca, Bell’in hayatını çok

sevdiği ve anlaşıldığı insanlar arasında son vermeyi seçtiğini ifade ettiği nihayi bölümünde, onun Doğu'ya olan tutkusunu vurgulamıştır (Bell, 1928: 11). Tüm kalıplardan, yargılardan, toplumsal baskıdan kurtulduğu Doğu, Bell için var olduğu, kendini gerçekleştirdiği bir dünya haline gelmiştir.

Bell, Victoria dönemi toplumsal cinsiyet rollerine göre hareket etmek ve sosyal baskıya boyun eğmek yerine, kariyerinin devamını hedeflemiş, tipik kadın örneğinin dışında davranışlar sergilemiş ve erkek üstlerinin dikkatini çekebilmiştir. Ancak bunu başarabilmek için kimi zaman bir erkek gibi düşünmek ve hareket etmek, kimi zaman da “cinsiyetsiz” bir kimliği benimsemek zorunda kalmıştır. Çünkü dönemin sosyal normları kadınların kendilerini ifade etmelerini ve hak iddia edip ön plana çıkmalarını engellemektedir. “*Daha önce hiçbir kadının bulunmadığı erkeklerle dolu*”(Mektup, 26 Ocak 1984) bir kafeye yanında kadın bir refakatçi olmaksızın gitmesi, dağcılık yapması ve “*Paçavralar içindeydim, nezaketen eteğimi giydim, yani Mathan giydirdi, çünkü parmaklarımı hiç hissetmiyordum*” (Mektup, 4 Eylül 1899) sözleriyle kıyafetlerini değiştirirken bir erkekten yardım aldığını anlatması, esasen feminist bir kadın olduğunu göz önüne sermektedir.

Ancak Britanya'da üstlenmiş olduğu toplumsal cinsiyet rollerinden kaçış ve Ortadoğu'da statü sahibi bir kadın olmak için feminen olmaması gerektiği inancını yaratmıştır. Babasına yazdığı bir mektupta “*Bir yetki sahibiyim ve cinsiyetsizim*” ifadeleriyle bu hissiyatını ortaya koymuştur (Mektup, 16 Şubat 1922). Erkek katılımcıların çoğunluk olduğu toplantılara davet edilmiş olması, erkek dünyasına girişini ve kendisinin bu konumdan son derece mutlu olduğunu göstermektedir. “*Bu öğleden sonra önemli bir görevimiz var, İngiliz-Arap kulübünün açılışı... Bir erkek kulübü ama üye olmamama rağmen partiye davet edildim*” sözleri durumun ispatı niteliğindedir (Mektup, 16 Temmuz 1922).

Toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitliğe olan inancı, İngiliz-Arap ilişkileriyle ilgili vermiş olduğu memorandumu etkileyici bulan basın hakkında alaycı yorumundan anlaşılmaktadır; “*Bir köpeğin arka ayakları üzerinde durabilmesinden çok daha başarılı – bir kadın beyaz bir sayfa açabilir. Umarım şaşkınlıklarını bir kenara bırakıp raporun aslına odaklanabilirler*” (Mektup, 17 Ocak 1921). Böylelikle Ortadoğu'da üstlenmiş olduğu rol vesilesiyle Victoria döneminin çizdiği kadın kimliğinden kendini azat etmiş ve toplumsal cinsiyet farkının üstesinden gelebileceği inancını kazanmıştır.

3.5. “Hatun” Olma Yolu

Bell’in genel olarak erkeklere olan hayranlığı, özellikle de kendi sosyal çevresinde güçlü sömürgeci figürlere olan ilgisi, kadınlığın güçsüzlüğünü içten bir reddediştir. Bu durum onun erkek yöneticilerini yücelttiği ve idealleştirdiği anlamına gelmektedir. Gücü elinde tutan erkekleri, yetiştiği evden ve baskıcı Britanya toplumundan kaçış yolunu açan kurtarıcılar olarak imgelemektedir. Düşüncelerini mektubunda şu sözlerle dile getirir: *“Bizim İngiliz erkekleri inanılmaz derecede iyiler, onların keskin kavrama yetilerine hayranım...”* (Mektup, 17 Aralık 1921).

Bell, yeni bir statüye kavuştuğu ve konumunun sağladığı nüfuz sebebiyle sömürge üstlendiği rolden son derece memnun görünmektedir. Siyasi dünyayı tekelinde barındıran erkeklerin arasında edindiği bu pozisyon, onu Britanya İmparatorluğu’nda toplumsal değerlere göre hareket etmek durumundaki “kadın” rolünden, Ortadoğu’da önemli bir şahsiyete dönüştürmüştür. Böylelikle arzuladığı “birey” olma güdüsünü gerçekleştirmiştir. Kendini tarif ederken kullandığı “kişi” ifadesi, kendini gerçekleştirme sürecindeki memnuniyetinin bir göstergesidir. Ortadoğu’da, kendi evinde asla hissedemeyeceği ayrıcalıklara sahip yeni bir kadın kimliğine kavuşmuş ve mutluluğunu şu sözlerle dile getirmiştir; *“Faysal bana Arap Ordusu’nda bir alay sözü verdi. “Hatun’un Kendi Alayı”. Renklerini işleme konusunu sana soracağım. Nuri, bir kolordum olmasını teklif etti! Babacığım, harika değil mi? Bazen bir rüyada olduğumu sanıyorum”*(Mektup, 6 Ağustos 1921).

Öte yandan, Bell’in Kral Faysal’a olan ilgisi sadece Britanya İmparatorluğu’nun Ortadoğu politikası gereği bir aday olmasından kaynaklanmamaktadır. Bell, iki ayrı kültürün etkisi altında yetişmiş bireylerin farklı bakış açılarının olabileceğini kabul ederken, Kral Faysal ile sohbetten ne kadar keyif aldığını anlattığı bir mektubunda kullandığı sözcükler etkilendiğinin açık göstergesidir:

“Bir iki gün sonra çaya gidip gidemeyeceğimi sormak için aradım. Muazzam bir sohbet yaptık. O, muhteşem bir yaratık ve kesinlikle en şaşırtıcılarından biri. Kendimi, buradaki pozisyonu, milliyetçilik hissini gücünü, Muhammed’in dini etkisinin sahteliğini tartıştığımız samimi bir sohbette buldum. Onun Mekke’de doğup İstanbul’da eğitim görmesine, benim İngiltere’de doğup Oxford’da eğitim görmeme rağmen görüş açılarımızda hemen hemen hiç fark olmamasının neredeyse imkânsız olduğunu söyledim” (Mektup, 16 Şubat 1922).

Kral Faysal'ın gerek fiziksel özelliklerinden gerekse entelektüel yapısından hoşlanan Bell, sadece politik düzeyde değil, sosyal platformda da Kral Faysal ile ilişkisini sürdürmektedir. Geçirdiği hoş vakitlerden birisini babasına şöyle aktarmıştır: *“20 Ağustos Pazar akşamı, birkaç saat mutluluk için siyasetten kaçtık. Kral piknik için bizimle geldi... Halılar ve minderler götürdüm ve ağaca eski Bağdat lambalarından astım... ‘Huzur bu’ dedi Kral... Yemekten sonra birkaç saat mindere uzandık...”* (Mektup, 27 Ağustos 1922).

Bu noktada, Kral Faysal ile sürdürdüğü ilişkinin sadece iktidar kaynaklı olduğunu söylemek yanlı bir değerlendirme olur. Ancak ister duygusal, ister planlı bir şekilde yaşamış olduğu bu yakınlaşma ve aşiret reisleriyle olan samimi diyalogları Ortadoğu’da tüm kapıları açacak niteliktedir. Böylelikle kadın olarak kendinden söz ettirmeyi, önüne çıkan engelleri aşmayı ve var olmayı başarmıştır. Esasen Ortadoğu’da elde ettiği “Hatun” unvanı, Bell’in tüm hayatı boyunca kurguladığı yaşam projesinin sonucudur. Memnuniyetini *“Herkesin beni tanıdığı ve geçerken selamladığı Karadağ’ın kenar mahallerindeki bahçelerden atla dönerken, Nuri “ dikkat çekmenin bir sebebi de kadın olman. Sadece tek bir Hatun var... Yüzyıllarca atıyla buradan geçen Hatunu konuşacaklar” dedi. Sanırım çok yüksek ihtimalle konuşacaklar”* (Mektup, 11 Eylül 1921) sözleriyle ifade etmiştir. Ortadoğu’da “Hatun” adıyla anılan Bell, hem şahsına olan yaklaşımdan ötürü hissettiği mutluluğu, hem de Bağdat sevgisini bir başka mektubunda babasına şöyle dile getirmiştir:

“... Ve onlar ‘Bu Allah’ın takdiri ve senin varlığın, Hatun’ dediler. Onların sevgi dolu hitaplarını ne çok seviyorum! Biliyorsun babacığım, hangisi ben, hangisi o bilmeden, Doğu’nun kalbimde bu denli derin yer etmesi çok şaşkınlık verici bir ilişki. Asla bu hissi kaybetmem. Ben pek çok Bağdat doğumludan çok daha fazla Bağdatlıyım ve bahse girerim ki hiçbir Bağdatlı, Bağdat’ı benden daha fazla, hatta yarısından bile fazla önemsemiyor...”(Mektup, 11 Eylül 1921).

Kral Faysal, katı Müslüman geleneklerine rağmen Bell ile sohbet etmekten, onun cazibesinden ve aristokratik nezaketinden etkilenmiş olacak ki, Bell tarafından kendisine iletilen Britanya hükümeti yönlendirmelerine karşı koyamamıştır. Babasına yazdığı 16 Temmuz 1922 tarihli 3290 kelimelik uzun mektubunda Kral Faysal ve aşiret reisleri ile ilgili şu sözleri sarf etmiştir:

“Kral olabildiğince ilgiliydi. Burada Kralı gerçekten seven ve Kralın da gerçekten sevdiği tek kişi olduğum öyle açık ve Safwat ilişkimizden öyle etkilendi ki mümkün olduğu kadar sık saraya gelmem konusunda yalvarmak için diin çaya geldi. ... Ülkedeki en büyük dokuz aşiret reisini ağırladım; birçoğu Türklere güvenmedikleri için biz gelene kadar Bağdat’ta hiç bulunmamışlar... Hepsini bir arada ağırladığım için son derece gururlu ve mutluyum”(Mektup, 16 Temmuz 1922).

Gördüğü hürmet ve ilgiden son derece memnun olan Bell, Ortadoğu siyasi konjonktüründe önemli bir yer edinmiştir. Sadece cinsiyeti sebebiyle “Hatun” olarak anılmamakta, aynı zamanda kadın olarak varlığından söz ettirmektedir. Birinci bölümde ortaya konulduğu gibi Ortadoğu’da kadına atfedilmiş toplumsal cinsiyet rolleri ve dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda, Bell’in edinmiş olduğu konum önemini bir kat daha artırmaktadır. Kazandığı toplumsal statüden sık sık ailesine bahsetmiş ve memnuniyetlerini dile getirmiştir. Bağdat’tan babasına yazdığı mektupta sevincini şu sözlerle ifade etmiştir:

Canım, sana söylemek istiyorum, her şeyi bilen ve anlayan sadece sana. Sonuçta, hayatın bana ne kadar verdiğini kesinlikle biliyorum. Şimdi geri döndüm, yıllar sonra, var oluştaki eski sevinç hissine ve bütün bir ulusun sevgisine ve güvenine sahip olduğumu hissetmekten mutluyum... Çok harika ve insanın tüm dikkatini alan bir şey - belki de çok fazla sürükleyici... Araplarla ve Asya ile olan nihai ilişkilerimizde çok fazla fark yaratabileceğimi bir an bile sanmıyordum, fakat şu anda oyundaki faktörlerden biriyim... Bir keresinde bana şunu söylediğini hatırlıyorum, ‘Yaşlandıkça, başkalarının yaşamlarında hayat daha büyür. ’Öyleyse, yaşayacak çok hayatım var, değil mi? ... Bundan hiç pişman değilim (Mektup,16 Şubat, 1922).

Bell’in Araplar üzerindeki tesirinin iki getirisi vardır. Öncelikle ki asıl önemli olanı, kadınların sert bir şekilde tecrit edildiği bir ülkede özgürce hareket ve seyahat edebilmektedir. İkincisi, bir otoriteyi temsil etmektedir ve birey olarak hak ettiğini düşündüğü saygınlığı kazanmıştır. Böylelikle, hem yetiştiği toplumda dezavantajlı olan cinsiyeti, hem de siyasi konumu vesilesiyle elinde bulundurduğu gücü, gerek kişisel gerek siyasal tüm ilişkilerinde üstünlük sağlamasına vesile olmaktadır.

Bell’in kadın olarak iktidarı ele geçirme ve “Hatun” olma yolundaki becerisi, farklı stratejileri barındırmaktadır. Bu sebeple, siyasetin entrikalı dünyasındaki güç dinamiğinde kadın kimliği ile var olabilmek için farklı politik oyunlara başvurmuştur. Greene ve Elffers, “İktidar: Güç Sahibi Olmanın 48 Yasası” (*The 48 Laws of Power*) adlı eserinde güce kavuşmanın çeşitli entrikalardan geçtiğini işaret etmektedir. İnsanları kullanma ilminde ustalaşan, kralın kendini daha çok kral gibi hissetmesini sağlayan, gücün elde edilmesinde dahi oldukları için hükümdarın kendisinden daha fazla gücü ellerinde tutan kişileri “mükemmel saray mensubu” olarak adlandırmıştır (Greene and Elffers, 2006: 255–256). Dolaylılık sanatında ustalaşan, üstlerine boyun eğerken en dolaylı ve nazik yoldan diğerlerinin üzerinde gücünü hissettiren başarılı saray mensuplarını şu şekilde tanımlamaktadır:

Başarılı bir saray mensubu zaman içinde bütün hamlelerini dolaylı yollardan yapmayı öğrenir; eğer rakibini sırtından bıçaklarsa bu elinde kadife bir eldiven ve yüzünde gülümsemeyle olur. Mükemmel bir saray mensubu, baskı veya kuşku götürmez bir kalleşlik yerine, ayartma, cazibe, aldatma gibi kurnaz stratejiler kullanarak ve her zaman birkaç hamleyi öncesinden planlayarak istediğini elde eder (Greene and Elffers, 2006: 7–8).

Öyleyse Bell, gücü elde etmek ve ‘Hatun’ olabilmek için üstlerine boyun eğerken, nazik fakat dolaylı şekilde diğerlerinin üstünde varlığını hissettirmesi ve bu yolda cazibe, ayartma ya da farklı kurnaz stratejilere başvurması sebebiyle “mükemmel saray mensubu” nu oynamıştır. Gerek Arap çöllerinde aşiret reisleri arasındaki tutum ve davranışları, gerekse Irak Kralı I. Faysal üzerinde kadınlığı kullanması, iktidara giden yolu açmak için kasten seçilmiş yöntemler olarak düşünülebilir.

3.6 Sömürge Sömüren

Bell, Irak’ta büyük saygı duyulan, “Hatun” lakabını alabilmiş güçlü bir kadındır. Öyle ki, I. Dünya Savaşı sırasında Kahire’de Britanya İstihbarat Ofisi için çalışan David Hogarth, Bell’in sağladığı bilgi akışı olmasaydı T.E. Lawrence’ın çöldeki ayaklanmayı başaramayacağını ifade etmiştir (Furst, 2005: 25).

İmparatorluğun hizmeti için sürdürdüğü sömürgeci yönetici pozisyonu, onda büyük bir memnuniyet uyandırmış ve kimi zaman erkek rakiplerinden fazla olan etkinliği, nefret ettiği sosyal sınırlardan kaçışını bir kez daha haklı kılmıştır. Kendini gerçekleştirdiği ve bütünleştiği Ortadoğu’dan üvey annesine yazdığı bir mektupta *“Bu muhteşem özgürlüğü bırakıp duvarların ve bahçelerin arasına döneceğim için son derece üzgünüm”* (Mektup, 24 Haziran 1907) ifadelerini kullanmıştır. Irak’ta baskı gören kadınların aksine Bell, Britanya çıkarlarını güvence altında tutmak için dini liderlerin ya da Arap siyasetçilerin üzerinde etkili, ikna kabiliyeti yüksek, tartışmacı ve kontrol mekanizmasını elinde tutan güçlü bir kadın imajı çizmiştir. Belirgin şekilde erkek egemen bir toplulukta böyle bir kadın portresine sahip olmak, Bell’in tüm kapıları açmasını sağlamıştır. Arap toplumunun, kadınları zararsız ya da tehlikesiz olarak algılaması, Bell’e bilgilere kolayca erişebilme imkânı sağlamıştır.

Britanya’da yaşadığı “Kadın” olmanın getirdiği ağır hüküm ve koşulların aksine, Ortadoğu’da “Hatun” olmak ona şöhreti ve başarıyı getirmiştir. Britanyalı meslektaşları arasında cinsiyetsiz bir kimlik sürerken, Arap kabileleri içinde ona bazı imkânlar sağlayan ve aşiret liderleriyle arkadaşlık kurmasına neden olan kadınlığıdır. Öyle ki peçesiz kadınlara

bakmayan bir papazın göz kırpmasından, Kral Faysal'ın öpücüklerine kadar pek çok şeyle karşılaşmış ve ülkenin üzerinde tartışılan en ciddi meseleleri dahi basit bir tartışmaya dönüştürmüştür. Bu dönüşümün kilit noktası ise Bell'in entelektüel birikimi ve zekâsının yanı sıra Irak erkekleri üzerindeki feminen etkisidir. Bu konu ile ilgili Kral Faysal'la yaşadığı bir anı babasına şu sözlerle aktarmıştır:

“Davet üzerine Kral ile birlikte çaya gittik ve ona aklımdaki şeyleri söylemeye kararlıyım. Umarım sana durumun bir resmini çizebilirim... Ona olan içten bağlılığımı ve samimiyetime inanıp inanmadığını sormakla başladım. Şüphesi olmadığını söyledi. .. O halde oldukça rahat bir şekilde söyleyebilirim ki çok mutsuzum dedim ve oluşturduğum güzel ve zarif kadın imajının gözlerinin önünde eridiğini gördüm... Sık sık elimi öptü...” (Mektup, 4 Haziran 1922).

Gertrude Bell'in, erkeklere olan büyük hayranlığına karşı kadınlara genel umursamaz hatta küçük gören tavrı, sömürgeci bir zihniyete sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Hayatı boyunca sömürge kuran, baskın erkekleri sevmiş ve hayranlık duymuştur. Bu durum “kız kardeşlik” fikrine sırt çevirmesine ve kendisini ezilen grup olan “kadınlardan” izole etmesine sebep olmuştur. Çevresinde her daim varlığını sürdüren babası ve en yakın arkadaşlarının da aralarında bulunduğu nüfuz sahibi emperyalist erkekler, Bell'in hayat görüşünü oluşturmuşlardır. Güç ve kurban arasındaki ilişkiye atıfta bulunan Atwood, kurban konumdakilerin çoğunlukla ayrıcalıklarını kaybetmekten korkan imtiyaz sahipleri olduğunu iddia etmektedir (Atwood, 1972: 36).

Bell, sosyal çevresindeki birçok kişi gibi kadınlara oy hakkını savunan ancak ölçüsüz ve taşkın çıkışları ve protestoyu içeren yüksek tonda bir feminizm anlayışın, İngiliz toplumunda kadınların ilerlemesini engellediğini dile getirmektedir. Bu durum aynı zamanda Harrichand Itwaru'nun sömürgeci zihniyeti tanımlaması ile de örtüşmektedir. Itwaru'ya göre sömürülen duyulan hayranlık, genellikle kişisel eksikliklerden kaynaklanır ve sömürülen tarafla özdeşlik kurularak bu yetersizlik duygusunun yerini kibir ve üstünlük alır (Itwaru, 1997: 10–13). Bell'in sömürülen kimliğini sömürgeciye özdeş konuma getirmesi Albert Memmi'nin kabullenen sömürgeci ve faydalanan sömürülen mantığıyla eşdeğerdir (Memmi, 1967, 47).

Bir kadın olarak Irak'ta Britanya Doğu Sekreterliği unvanını elinde tutmak, ona üvey annesi Florence Bell ya da özgürlüğü dedikodularına konu eden üst düzey kadınlarla yarışmanın çok ötesinde bir prestij kazandırmıştır. Her ne kadar bilgeliği kadın duygusallığıyla zaman zaman karıştırılsa da Bell, bu şüpheyi manipülatif yollarla kendi

lehine çevirmiş ve daima iktidarın yanındaki mevcut konumunu korumuştur. Ancak Bell, toplumsal cinsiyet bağlamında yaşadığı problemi inkâr etmiş ve erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek için salt kadın kimliğinin yeterli olamayacağını tecrübe etmiştir. Bu durum onun kimi zaman feminen, kimi zaman cinsiyetsiz, bazen de erkeksi tavır ve davranışlar sergilemesine sebep olmuştur. Böylece sömürgecilik aslında Bell'e ihtiyacı olan kimliği sağlamaktadır. Yaşadığı ve var olma çabası üvey annesi Florence Bell'e yazmış olduğu mektubun satır aralarından anlaşılmaktadır:

“Onun ofisinde olmam gerektiği gibi cinsiyetsiz olduğumu söyledim. Nigel, Bernord ve Ken tamamen bana katıldılar. Sir Percy Cox bu gibi durumlarda bana her zaman basit bir görevliymişim gibi davranır. Ben de başka bir yolu olduğunu sanmıyorum. Bu yüzden devam ediyorum “ Üniформа ve emirler” (Mektup, 31 Aralık 1923).

Şüphesiz bu noktada Arap toplumu cinsiyet rollerine yönelik bir değerlendirme yapmak fayda sağlayacaktır. Çünkü Bell, erkeklik özellikleri taşıyan kadınların saygı gördüğü ve kendilerinden övgüyle bahsedildiği bu toplumda, karşılaştığı söylemlerden çıkarımlar yapmakta ve bunları kendi lehine kullanmaktadır. Ona göre bastırılmış ve ezik bir kadın olarak nitelendirilmektense “erkek” gibi olmak gurur vericidir. *“Arkadaşım Hacı Namık Bey geldiğinde mektup yazıyordum.... ve bana bir tüfek verdi..... Beni kız kardeşten daha çok sever, benim tam bir delikanlı olduğumu söyler. Tabi bu karmaşık ifadeyi anlayabilirsen”*(Mektup, 18 Mart 1811) sözleri ile Avrupa'lı bir kadının, Ortadoğu'da kullanılan “delikanlı” nitelemesini algılayamayacağını vurgulamış, iki kültür arasındaki farkı ortaya koymuştur. Bell, Irak'ta çalışan nüfuzlu erkeklerin övgülerini ve güvenlerini kazandığını *“....Fakat bunların hepsinin merkezinde olmak gerçekten çok ilginç ve Bay Lorimer yerli halkla benim kadar rahat ve özgüvenli konuşan kimseyle karşılaşmadığını söylüyor ve beni anlayacağımızı umarak dile getiriyorum ki Bay Larimer oldukça güçlü ve yetenekli bir adam!”*(Mektup, 18 Mart 1911)” şeklinde ifade etmektedir.

3.7. Anti Süfrajat Kimliğinden Kopuş

6 Şubat 1918 tarihinde kabul edilen seçim yasasına göre kadınlar şartlı oy verme hakkına sahip oldular. Oy hakkı sadece; 30 yaşını geçen mülk sahibi olanlar ile evli olanlar, haftada en az 5£ gelir getiren bir işte çalışan ya da üniversite mezunu olan kadınlara veriliyordu (Arat, 1991: 28). Bu tarihten itibaren Bell mektuplarında belirgin bir şekilde Ortadoğulu kadınların özgürleşmesinden bahsetmekte ve anti-süfrajat kimliğinden keskin bir dönüş içerisine girmektedir.

Bell'in sömürgelerde bulunan kadınların özgürleşmesi ile ilgili tavrı ister imparatorluk bakış açısının bir parçası olsun, ister kendine ait bir görüş olsun, bu değişimin Britanya'da kadınlara seçme hakkı verilen tarih ile paralellik gösterdiği aşikârdır. Bu noktada Britanya İmparatorluğu'nun sömürgelerde paralel devlet kurma çabası dikkate alınmalıdır. Öyleyse politik anlayışındaki değişim, Bell'in Britanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu'da temsilcisi olduğunun göstergesidir. Çünkü sömürgelerde görev yapan yöneticiler İmparatorluk politikalarını kapsayan paralel bir düzenleme yaparak, yeni kurulan devletlerin Britanya'nın bir parçası olmasını hedeflemektedirler (Cannadire, 2002, XVII 1-5). Ortadoğu'da üstlenilen misyon, yeni oluşumun Britanya perspektifinde ilerlemesini sağlamalı ve politik platformu güvence altına almalıdır. Ortadoğu'da hem siyasi hem de toplumsal yaşam üzerinde çalışmalar yürüten Bell, sömürge'deki kadınlarla ilgili şu sözleri aktarmıştır:

“Biliyor musun, kadınların özgürleşme süreci ilerliyor. Şam'da ve İstanbul'da yaşamış, Londra ve Paris'te bulunmuş kadınlar, Bağdat'taki standart kadın rollerine karşı isyan ediyorlar. Dün akşam Jafer Paşa, Nuri Paşa ve eşleriyle tanışabilmek için Sir Aylmer ile akşam yemeği yedim. Ama düşünsene Bağdat'ta! Kadınlarla ilgili yeni gelişmeleri bekliyorum” (Mektup, 17Aralık 1921,).

Bu dönemde Bell, Iraklı kadın hakları öncülerini cesaretlendiren ve onların ilerlemesi için savaştan, İngiliz kültür ateşesi şeklinde çalışmalar yapmaya başlamıştır. Konferanslar vermiş, toplantılar düzenlemiş, hatta sinemografi ile Bağdat'ın kapalı toplumuna modern hayatı tanıtmıştır. Kadınlar, Bell'in tanıtmış olduğu yeni dünyadan oldukça hoşnut kalmışlardır. Çalışmalarını *“Pazartesi günü konferans verdim... Salı akşamı harikaydı. Sinemalarda kadınlar gecesi. Pek fazla peçeli kadın gelmedi, ama katılan büyük aileler vardı, umarım bu bir başlangıç olacak... Bütün gece güldüler ve sohbet ettiler. Ve anlatıcı olarak benim görevim pek zor değildi”* (Mektup, 7 Haziran 1918) ifadeleriyle ailesine aktarmaya devam etmiştir.

Kadınların toplumdaki ötekileştirilmiş statüsünü kırmak adına her türlü girişimde bulunmuş, sadece siyasi değil aynı zamanda sosyal gelişimlerine ve imkân elde etmelerine de önderlik etmiştir. Elbette kadının toplumsal rollerindeki değişim sürecinde, yine nüfuzunu kullanmış ve stratejik davranmıştır. Üvey annesine yazmış olduğu bir mektupta, kadın çalışmalarından şöyle bahsetmiştir:

“Kendi işime gelince, üst tabakadaki kadınlara özel bir hastane yapmaya çalışmakla çok meşgulüm-zaten fakir kadınlar için Sivil Hastanede mükemmel bir koğuş hazırladılar- Onlara bunu gösterdiğimizde, varlıklı kadınlar aynı türden bir şey yapıp yapamayacaklarını sordular ve ben bina için gerekli parayı toplarlarsa evet

cevabını verdim. Şimdi şehirdeki en zengin 10 kişisinden 3000 Ruble vermelerini isteyen kişisel bir mektup gönderiyorum. Sanırım geri kalan küçük miktarda bağışları toplamada zorluk çekmeyiz” (Mektup, 29 Şubat 1920).

Bell, edindiği yeni misyondan son derece keyif duymaktadır. Babasına yazdığı mektupta yeni misyonundan aldığı zevk ve heyecan açıkça anlaşılmaktadır. Aynı mektupta kadınların ve eşlerinin, atacakları adımlar konusunda geleceklerini tehlikeye sokmaktan korktuklarını ancak kurtuluşlarının kendi ellerinde olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda karşılaşacağı her şeyi desteklediğini vurgulamaktadır (Mektup, 7 Haziran 1918).

1924 yılında Bağdat’ta bir kadın kulübünün açılışında Bell, Britanya’nın çabalarının işe yaradığını ifade etmiş ve babasına durumu şu sözlerle özetlemiştir; *“Esmeye ve ben Pazar öğleden sonra bir kadın kulübünün açılışına katıldık... Evet gerçekten. Biz İngilizler Müslüman kadınların gelişimini sağlamıyor muyuz? Oldukça dikkate değer bir kadın hareketi söz konusu”*(Mektup, 26 Kadım 1927).

Bell’in Iraklı kadınların özgürleşmesi konusundaki tavrında esasen iki karşıt gücün baskısı vardır. Iraklı kadınların özgürleşmesi için emek verirken temelinde bir kadın olarak sömürülenlerin de bir parçasıdır. Çünkü kadınlar hem yaşadıkları toplumun, hem de bu toplumdaki erkeklerin kurbanı pozisyonundadır. Ancak Bell’in kendi cinsiyetine karşı duyduğu düşmanlık ile yerli halkı küçümser tavrı bir araya geldiğinde, Iraklı kadınları desteklemek çok daha güç hale gelmektedir; *“Bütünüyle destekliyorum... Buradaki kadın özgürleşmesinin ilk adımı olacak. Ancak başımı çok derde sokacağı için yine de tamamen karşıyım”* (Mektup,22 Ocak 1924).

Irak’ta kadınların kurtuluşu konusundaki karmaşık duyguları durumun sadece makamın gereklerini yerine getirmekten ibaret olduğunu işaret etmektedir. Her ne kadar kendi sömürülen pozisyonu sebebiyle gücün yanında olmayı seçtiyse ve güce ulaşma yolunda hemcinslerine düşmanlık beslediyse de sömürgeadaki görevi nedeniyle Iraklı kadınların kurtuluşunda mücadele etmek zorunda olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yaşadığı çelişkili duygular, Arap erkeklerine karşı hissettiği duygu ile daha da yoğunlaşmaktadır. Arap erkekleri hakkında yaptığı yorumda, *“Çok fazla kahve ve sigara içiyorlar. Şahsi fikrime göre zaten yaptıkları tek şey bu”* (Mektup, 4 Mayıs 1907) ifadesini kullanmıştır.

3.8. İngiliz Kadını Gözünden Ortadoğu Kadını

Ortadoğu'ya olan seyahatleri, Bell'in dünyasında yeni bir pencere açmış, onu farklı bir kültür ve toplumla tanıştırmıştır. Keşfettiği oryantal unsurlarla bezenmiş bu toplumda, ağırlıklı olarak erkeklerle ilişki içinde olsa dahi kadınların yaşam tarzı da dikkatini çekmiştir. Victoria dönemine ait bir İngiliz hanımefendisinin gözünden Ortadoğu kadınına değerlendirmek Bell için eşsiz bir deneyimdir. İki ayrı kültürün bünyesindeki hemcinslerini karşılaştırma fırsatı yakalamış ve her iki gruba karşı ayrı hisler beslemiş, farklı tavır sergilemiştir.

Gertrude Bell'in, aynı toplumsal normlara bağlı olarak yetiştiği İngiliz kadınlara karşı yönelttiği eleştirel yaklaşımı, Ortadoğu kadınlara karşı farklılık göstermektedir. Öyle ki, hem kendi toplumları, hem de sömürgeci devletler tarafından çifte sömürüye maruz kalmalarına rağmen, Ortadoğu'nun başkaldıran kadınlara hayranlık beslemektedir. Esasen Ortadoğulu kadınlara olan bu hayranlığı, kendisi ile yaptığı iç hesaplaşma ve özgürleşme yolunda ezilen kadınlarla kendini özdeşleştirmesi olarak değerlendirilebilir. İranlı bir prensesi ziyareti ile ilgili uzun tasvirlerin yer aldığı mektubunda babasına şunları iletmiştir:

“Dün öğleden sonra Kadhimiya'ya eski bir İran prensesi Banu Ozma'yı ziyaret etmeye gittim... Daha sonra Necef'te bir hastane bağışlama planından ve sahip olduğu mülkiyeti hıleyle almaya çalışan oğullarından bahsettik. O, gözü pek bir kadın, kendi haklarını kendi erkeklerine karşı savunuyor ve neredeyse hiç peçe takmadan Necef sokaklarında dolaşiyor... Bu İran prensesleri harika kadınlar ve karakterler, ama Banu Ozma en çok sevdiğim. Sanırım, yerde uzanan bu yaşlı İranlı hanımdan daha seçkin bir yerli görmedim” (Mektup, 5 Aralık 1920).

Doğu ve Batı kadını arasındaki en belirgin farklardan birisi kuşkusuz giyim tarzıdır. Sadece toplumsal sınıf ve cinsiyeti değil aynı zamanda dini ve bölgesel orijini de simgeleyen giyim tarzına tarihi süreçte anlamsal olarak farklı temalar yüklenmiştir. Birinci bölümde bahsedildiği gibi özellikle 19. yüzyıl İngiltere'sinde kadınlığı ön plana çıkaran gösterişli giyim tarzı, Ortadoğu'da yerini hem toplumsal yapı hem de ağırlıklı din olan İslamiyet'in etkisiyle peçeye bırakmaktadır. İslamiyet'in kadınlara buyruğu niteliğindeki peçe, sosyolojik olarak görünmez olan kadınları fiziksel olarak da görünmezliğe itmektir. Irak'ın ilk başbakanı Abd-Raman al-Naqib 1920'lerde bu mücadelenin doğasını yansıtan, bir uçağın tepeden geçebileceği ve ailesinin kadınlarının görüneceği korkusuyla hane halkının evin içinde peçesiz dolaşmasını yasaklamıştır (Daud,1958: 96, akt. Joseph,2000: 188). Sömürgeleşmenin etkisiyle bu süreç değişim yaşamış ve kadınların ailede tecrit edilmesini sembolize eden peçe tartışmaların odağı olmuştur (Joseph,2000: 188).

Ortadoğu'daki Batılaşıma değişiminin öncesinde Bell, bu topraklara seyahatler düzenlemiş ve toplumun nabzını tutmuş, kadınların peçelerinin ardındaki hayatlarını gözlemlemiştir. İran gezisinde karşılaştığı bir grup genç kıızı "...yerleri süpüren cüppeler içinde baştan ayağa sarılı..." (Bell,1928: 105) olarak tanımlamaktadır. Ortadoğulu kadınların mistik yapısı ve farklı dünyaları Bell'in ilgisini çekmiş ve onları tanımaya çalışmıştır. Zaman zaman izlenimlerini günlüğüne şu şekilde aktarmıştır: "*Kadınlar çok utangaç; benim yanımda dahi peçelerini çıkarmıyorlar, ama fotoğraflarını çekmeme izin veriyorlar* " (Mektup, 3 Mayıs Perşembe, 1900). Peçenin kadınlar için son derece hassas bir nokta olduğunu ertesi gün katıldığı bir çay partisinden örnekle yinelemiştir. "*Şeyhin çocukları, oğulları ve kızları çok güzel yaratıklar ve partide çok sevimli başka kızlarda vardı. Peçelerini çıkarıp çıkarmayacaklarını sordum. Asla dediler, yalnızken ya da yatarken bile !*" (Mektup, 4 Mayıs Perşembe, 1900).Kadınların giyim şekilleri için "*dini emir*" (Bell, 1907:203) ifadesini kullanan Bell, İslamiyet'in kadınlar üzerinde uygulamış olduğu buyrukları vurgulamıştır. *Persian Pictures* adlı kitabında kadınları "*Baştan ayağa siyah bol kumaş ve yüzlerinde asılı duran keten peçeler, kadınların tuhaf dini bir düzenin üyeleri gibi görünmelerini sağlıyor*" şeklinde betimlemiş, "*Din,korkunun etkisiyle büyüdü*" (Bell, 1927: 65) değerlendirmesini yapmıştır. İslami düşüncenin tarihsel gelişimini ve modernleşme sürecini analiz ederek İslam'da kadın rolünü araştıran Mernissi, *Peçenin Ötesinde(Beyond The Veil)* isimli eserinde konuyu Doğu-Batı ekseninde incelemiş ve "*Müslüman sömürüsü, kadını örtü ve duvarlar ardına gizlerken, Batı sömürüsü onun çıplaklığını aşırı bir biçimde sergilemektedir*"(Merrisi,1995:207) şeklinde ayrımı vurgulamıştır.

Doğu-Batı kadınları arasındaki bu derin ayrım, Bell'in kadın kimliği çerçevesinde de zamanla bir dilemmaya dönüşmüştür. İki farklı kadın profilini deneyimlemekte, ancak biyolojik cinsiyet açısından "kadın" olsa da, edindiği statü ve güç toplumsal cinsiyet açısından "erkek" gibi hissetmektedir. Yaşadığı bu karmaşayı üvey annesine yazdığı bir mektupta şöyle iletmiştir:

"Çok yakın zamana kadar onlarla tamamen iletişimim kesildi. Çünkü onların öğretileri peçeli olmayan bir kadına bakmalarını yasaklar ve benim ilkelerim benim örtünmeme izin vermiyor – Sanırım haklıyım, ... Kadınların beni görmesine izin verilirse, sanki bir adammışım gibi önümde peçelerini giyerlerdi. Görüyorsunuz, bir cinsiyet için çok kadın, diğer biri için çok erkek gibi görünüyorum"(Mektup, 14 Mart 1920).

Ortadoğu kadını sadece giyim tarzı ile değil aynı zamanda yaşam koşulları ve toplumsal konumu bağlamında Victoria döneminde yetişmiş bir kadın için son derece sıra dışıdır. Bell, Irak kraliyet ailesine mensup kadınların dahi baskı gördüğünü ve onların

hayatlarındaki değişimi takip ettiğini şu sözlerle aktarmaktadır: “Sürdürdükleri hayatı düşün, bir grup kadın ve kölelerle birlikte Mekke sarayında adeta mahkûmlar! Balkanlarda oturup Tigris’i izlemek bile onlara muhteşem geliyor olmalı” (Mektup, Bell, 23 Aralık 1924). Mernissi’nin İslam toplumundaki kadınlar için “mekânsal hapse maruz kalan kadınlar, cinsellik ve üreme hizmetleri karşılığında, ait oldukları erkekler tarafından bakılırlar”(Mernissi 1995: 212) değerlendirmesi, Bell’in Arap kadınlarının tutsaklığı ile ilgili yorumunu desteklemektedir.

Hem dinsel hem de toplumsal farklılıkları gözlemleyen Bell, genel bir yargı edinmeye çalışmıştır. Ortadoğu seyahatlerinin birinde El Barah’ta tanıştığı Şeyh Yunus ile arasında geçen konuşma, Arap toplumunda kadının konumu ile ilgili oldukça çarpıcı bir örnektir:

“... Kaç oğlun var diye sordum. ‘Sekiz, Allah’a şükür. Her bir eşim bana dörder oğlan iki de kız dünyaya getirdiler’. Allah’a çok şükür dedim... ‘İkinci karım bana çok paraya mal oldu’ diye ekledi... ‘Ben onu kocasından aldım. İki bin kuruş kocasına, üç bin de kadıya ödemek zorunda kaldım... Karısının bundan memnun olup olmadığını sordum. ‘Tabi ki de evet. Bu onun isteğiydi’ dedi... ‘Bizim gibiler için... Kız dört bin kuruştan az etmeyecekti ama fakir bir adam bir inek ve birkaç koyun verecekti, babası da memnun olacaktı” (Bell, 1928: 252-25).

Bell, şahit olduğu bu durum karşısında “Buradan ahlaki değerlerin çok önem taşımadığı sonucunu çıkarabiliriz”(Bell, 1928:252–25) şeklinde bir sonuca varmış, Arap toplumunda kadının maddi bir karşılığının olabileceğini, alınıp satılabileceğini bir Şeyh’in ağzından dinlemiştir. Kadının söz hakkının olmaması ve pazarlığa tabi bir meta olarak değerlendirilmesi, Bell için ahlak dışı bir durumdur. Oysa ki kendi toplumunda, her ne kadar sosyal anlamda söz sahibi olmasa dahi Victoria dönemi genç kızları iyi bir eş ve anne olmak için yetiştirilmekte, aldıkları eğitim, terbiye ve görgü sonucunda topluma takdim edilmektedir. Bunun karşılığında maddi bir getiri söz konusu değildir.

Seyahatleri boyunca benzer kişi ve olaylarla karşılaşan Bell, Ortadoğu’da toplumsal cinsiyet rollerini yeniden değerlendirmiş ve bu toplumda kadınların değersiz bir varlık olduğunu öngörmüştür. Kimi zaman şaşkınlığını gizleyemediği durumlarla karşılaşmış, kendi toplumuyla kıyaslama yapmaktan kendini alamamıştır. Ancak İngiltere’de sömürülen olarak gördüğü kadınların, Doğu’da çok daha ağır şartlarda yaşam sürdürdüklerini fark etmiştir. Bölgenin en nüfuzlu kişilerinden birisi olan Reşit Ağa ile ilgili bir sohbetini şu sözlerle aktarmıştır:

“Sarışın karısı ya da kızı olan her erkek ondan korkar, çünkü o kadını elde edene kadar vazgeçmez. Birçok erkek, karısını haremine alabilir diye onu öldürürdü, kimseden daha fazla nefret edilemez. Kanunlar onu engellemiyor mu diye sordum. ‘Onu kim engelleyecek? O zengin ...’ Maddiyat Suriye’nin kalbini değiştirebilir mi? diye sordum. Benim ülkemde de tüm zenginler erdemli değil ama hepsi alçak da değil dedim. ‘Kalp aynı, ama sizin ülkenizde devlet tek ve güçlü ve her İngiliz vatandaşı kanunlara uymak zorunda; zengin olsa bile; oysa bizde adalet yok. Büyük adamlar küçükleri yer’ dedi Najib” (Bell, 1907:318-319).

Yasaların dahi kadınları koruyamadığı iddia edilen Ortadoğu’da toplumsal farkı yerli halkın ağzından dinlemiş olan Bell, hemcinsleri arasında üstün konumunun bilincindedir. Edindiği izlenimler sadece erkekler ile ilgili anekdotlardan kaynaklanmamaktadır. Bell, Ortadoğu kadınlarıyla iletişimde bulunmuş, onların dünyasını gözlemleme fırsatını bizzat yakalamıştır. *“...onların hapsolmuş hayatları...”* (Bell, 1928: 85) Bell için gerçek bir gizemdir ve Doğu’nun patriarkal yüzünü simgelemektedir. Kadınların kapalı kapılar ardındaki hayatlarını ve özlemlerini *“Kızlar bize dış avluya kadar eşlik ettiler ve ayrılana dek beklediler, belki dünyaya böyle fütursuz bir özgürlükle çıkmayı ya da belki de peşesiz utanmazlığımızı merak ederek yarı açık kapılardan bizi izlediler”* (Bell, 1928: 82) ifadeleriyle dile getirmiştir. Böylelikle Victorya dönemi kadın gözüyle Ortadoğu’daki kadınların yaşamı, aynı dönemdeki iki toplumun farklı dinamikler ve yansımalarından oluştuğunu ortaya koymuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Toplumsal dinamiklerin sürekli bir değişim içinde olması, geçmişten günümüze kadın-erkek kimliklerine yansımıştır. Dolayısıyla biyolojik cinsiyetlere atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri bu değişime göre şekillenmektedir. Her ne kadar kişilik hakları evrensel nitelik taşısa dahi bireysel hak ve özgürlükler farklı coğrafyalarda ve tarihin farklı dönemlerinde öznellik göstermektedir. Bu bağlamda, son yıllarda bilimsel çalışmalara sıklıkla konu olan toplumsal cinsiyetin temeline inmek içintarihteki kadın hareketlerine göz atmak gerekmektedir.

Bu çalışmada 19. yüzyılda cinsiyet rollerini değerlendirmek adına örneklem olarak Gertrude Lowthian Bell alınmıştır. Yaşamının ilk yıllarını İngiltere’de yaşamış ve kendi kültürünün toplumsal normlarına göre yetişen Bell, hayatının diğer yarısını Ortadoğu’da geçirmiştir. Çalışma her iki kültürdeki kadınların yaşamlarına şahit olan Bell’in toplumsal cinsiyet baskısından kaçmak için saygınlık görebileceği, ast konumdayken üst mertebeye geçebileceği bir toplumu seçtiğini ortaya koymaktadır.

Gertrude Bell’in yaşam öyküsü birim olarak ele alınmış, detaylara inilerek toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında somut veri elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen biyografik veriler, Bell’in yaşamını toplumsal yapıda bastırılmış cinsel kimlik olarak nasıl deneyimlediğini ve daha sonra bu çıkmazdan kurtulmak için ne tür stratejilere başvurduğunu ortaya koymaktadır.

Bell’in yaşam öyküsünde üvey annesi ile olan ilişkisi öncelikle dikkat çekmektedir. Toplumsal normlara son derece önem veren üvey annesinin baskısından kurtulmak ancak ailenin desteğini kaybetmemek adına son derece politik davranmış, taleplerine ulaşabilmek için ilişkilerini samimi bir şekilde sürdürmüştür. Mektuplarının birçoğunda üvey annesine yaşamı ile ilgili en ince ayrıntıları aktarmasına rağmen kendisinden gelen yoğun baskı içeren mektubu derhal yaktığını belirtmesi, bu zorlamadan hoşlanmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Temeli faydaya dayalı olan anne-kız ilişkisinde Bell’in pragmatik bir tutum sergilediğı açıktır. Küçük yaşta arzularına ulaşma yöntemi olarak kullandığı bu oportünist yaklaşım, ileriki yaşamında da değişmemiş, Ortadoğu’da ilişkileri bu temele oturmuştur. Victoria dönemi kadına yönelik doktrinlere istinaden gösterdiği pasif-agresif tepki, Ortadoğu çöllerinde oryantalizmle buluşturmuş ve ona yeni bir misyonyüklemiştir. Bu noktada Britanya İmparatorluğu adına görev yapmış bir misyoner olarak değerlendirilebilir.

Aşiret reisleri ile yaptığı temasların zemininde, Britanya İmparatorluğu politikasına paralel hareket ederek, bölgede hâkimiyet kurmak, nüfuzunu artırmak ve kadın kimliği ile kendini gerçekleştirme arzusu yatmaktadır. Yaşam öyküsündeki kronolojik sıralama ve olay örgüsü incelendiğinde, Doğu Sekreterliği görevinden önce, Doğu'ya yapmış olduğu seyahatler, dini, ticari ve diplomatik görüşmeler, bölgenin sosyo-kültürel ve demografik yapısı ile coğrafi ve beşeri şemalarına ilişkin yazdığı ayrıntılı mektup, günlük ve raporlar, Bell'in yaşamında bilinçli bir yol haritası olduğunu işaret etmektedir.

Planlanan yaşam çizgisinde Bell'in öncelikli hedefi iktidara ulaşmak ve toplumsal cinsiyetin çizdiği portrenin dışına çıkarak "kadın" kimliğini gerçekleştirmektir. Bu sebeple iktidarın güdümü Bell tarafından kasıtlı olarak kabul görmüştür. Bell'in iktidar yanlısı bir politika izlediğinin en önemli ispatı, toplumsal cinsiyet rollerinden kurtulmaya çalışan bir kadın olarak anti süfraj hareketinin destekçisi, hatta komite üyeliği gösterilebilir. Hemcinslerini hor görmesine, aşağılayıcı cümleler kurmasına rağmen, babası ve toplumdaki diğer nüfuz sahibi erkeklerle ilişkilerinin iyi olması rakiplerini niyetlerine göre değil, eylemlerinin etkilerine göre değerlendirdiğini göstermektedir. Öyleyse Bell'in hedefi muhalif kanatta sonucu muallâk bir isyandan ziyade, iktidara yakınlık ile elde edilebilecek mutlak güçtür. Geçici bir tatmin yerine, güce kendi sahip olarak benliğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Nitekim Britanya İmparatorluğu kadın politikasına riayet ederek, 1918 yılında anti-süfraj kimliğinde vaz geçmiş, Ortadoğu kadınlarının özgürleşmesi adına öncülük yapmıştır.

Diğer taraftan, Bell'in Ortadoğu kadını tasvir ederken mektuplarında ve günlüklerinde kullanmış olduğu "peçe" ve "hapis" ifadeleri, bölgedeki kadına bakış açısını gösterirken, sahip olduğu özgürlüğün vermiş olduğu özgüveni ve gücü yansıtmaktadır. Öyle ki İngiltere'de sömürülen cins iken, Ortadoğu'da prangalarından kurtulmuş, gücü elde etmiş yeni bir kadın kimliğine bürünmüştür. Ortadoğu'ya olan ilgisi ve yaşamının sonuna kadar bölgeden ayrılmaması bu bağlamda kişisel tatminini işaret etmektedir ve ispat niteliğindedir. Gertrude Bell'in yetişmiş olduğu Victoriya döneminin kadınlar üzerindeki yoğun toplumsal baskısından kaçmak ve kadın kimliği ile iktidar sahibi olmak için Ortadoğu'ya gittiği söylenebilir. Öyle ise Bell'in yaşam öyküsü bir kadının, biyolojik cinsiyet tanımlarınca atfedilmiş tutum ve davranışlardan kurtulmak, kadın-erkek arasındaki bu hiyerarşik yapıyı kırmak için İngiltere'den Ortadoğu'ya uzanan temsili bir özgürlük mücadelesidir.

KAYNAKLAR

- Adam, J. (Ed.). (1902). *The Republic Of Plato*.(Vol. 1). University Press.
- Aksu, B. (2008). Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (39), 55–69.
- Arat, N. (1991). *Feminizm'in ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Atwood, M. (1972). *Survival*. Canada:House of Anansi Press.
- Auerbach, N. (1982). *Woman And The Demon: The Life Of A Victorian Myth*. Harvard University Press.
- Bell, I. L. (1872). *Chemical Phenomena Of Iron Smelting: An Experimental And Practical Examination Of The Materials To Be Operated Upon*.London :G. Routledge & Sons; D . Van Nostrand
- Bell, I. L. (1884).*Principles of the Manufacture of Iron and Steel: With Some Notes on the Economic Conditions of Their Production*. London: G. Routledge & Sons; D. Van Nostrand
- Bell, G. L. (1907).*The Desert and The Sown*. W. Heinemann.
- Bell, G.L. (1920).*Review Of The Civil Administration Of Mesopotamia*Vol. (1061). HM Stationery Office.
- Bell, G. L. (1924).*Amurath to Amurath*. London: Mac Millan Co.
- Bell, G. L. (1928). *Persian Pictures*. London.
- Bell, F. (1901) *Monthly Review*. 20 Temmuz, (100–101). (15.05.2019)
<http://archive.spectator.co.uk/page/20th-july-1901/8>
- Bell, F. E. (Ed.), (1927). *The Letters Of Gertrude Bell*. Vol. (1)
- Bell, F. E. (Ed.), (1927). *The Letters Of Gertrude Bell*. Vol (2)
- Berktaş, F. (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (5. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2015). Tarih Yazımında Farklı Bir Perspektif, *Tarihin Cinsiyeti* (5.Baskı).İstanbul: Metis Yayınları.
- Berry, H. (2013) A Female Pioneer. *BBC History Magazine*. (40–41).
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu Ve Türkiye'de Kadınlık.*KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16* (Özel Sayı I): 108–114.
- Birkett, D. (1989). *Spinsters Abroad Victorian Lady Explorers*.Oxford: Basil Blackwell

- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı*, (Fransızcadan Çeviren K. Kurtgözü), İstanbul: Evrensel Basın Yayın.
- Boyacı, N. P. (2014). *Platon'da Kadın Sorunu Üzerine Bir Tartışma. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, (18).
- Brown W.M. (Ed.) (1908). Memoir of Sir Lowthian Bell, Bart. *Transactions of the Institution of Mining Engineers*. Vol(33) 665–672.
- Çardak, M. (2012). *Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Ürünü Olarak Liberal Feminizm*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul:Metis Yayınları.
- Çakır, S. (2002). Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerine Ulaşma Yolları. *Toplumsal Tarih*, (99), 28–35.
- Cohen, G.& Joukowsky, M. S. (Eds). (2006).*Breaking Ground: Pioneering Women Archaeologists*. University of Michigan Press.
- Collins, P.,& Tripp, C. (2017).*Gertrude Bell and Iraq-a Life and Legacy*. Oxford University Press for the British Academy.
- Coşkun, A. (2011).*Sosyal Değişme, Kadın Ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Cotterman, W. W. (2013). *Improbable Women: Five Who Explored The Middle East*. Syracuse University Press.
- Cutts, Norma E. – Moseley, Nicholas. (2001) *Üstün Zekâlı ve Yetenekli Çocukların Eğitimi*(Çev. İ. Ersevîm). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Dana, C. L. (1915). Suffrage A Cult of Self and Sex. *New York Times*.(14) (05.06.19), <https://www.nytimes.com/1915/06/27/archives/suffrage-a-cult-of-self-and-sex-the-average-zealot-has-the-mental-a.html>
- De Beauvoir, S. &Parshley, H. M. (1953).*The Second Sex*. New York: Vintagebooks.
- Dökmen, Z. Y. (2010).*Toplumsal Cinsiyet- Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dursun, D. (2010). *Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler*. Journal of Social Policy Conferences, (50), 1231–1274. <http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/891/9955> (10.05.2019)
- Espen, E., & Jolly, S. (2006). Gender And Sex: A Sample of Definitions.*University of SussexBridge, Institute of Development Studies*.Brighton
- Furst, B. (2010). Gertrude Bell and Iraq: Deja Vu All Over Again. *American Diplomacy: ForeignServiceJournal*.(05.06.2019) <https://books.google.com.tr/books?id=8DspAQAAAMAJ&q=first+gertrude+bell+Gertrude+Bell+and+Iraq:+Deja+Vu+All+Over+Again&dq=first+gertrude+bell+Gertrude>

- G. Aydıngün, Ş. (2013). “Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hakim”, A. Muhibbe Darga, *Anadolu’da Kadın On Bin Yulduz eş, Anne, Tüccar, Kraliçe* içinde(43-67), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Garber, J., Weiss, B., & Shanley, N. (1993). Cognitions, Depressive Symptoms, And Development İn Adolescents. *Journal Of Abnormal Psychology*, 102 (1), 47.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Goldstein, J. S. (2001). *War And Gender: How Gender Shapes The War System and Vice Versa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodman, S. (1985). *Gertrude Bell*. Dover, New Hampshire: Berg Publishers Ltd.
- Gorsky, S. R. (1973). Old Maids and New Women. *Journal of Popular Culture*, 7(1), 68.
- Göztepe, E. (1996). Kadının Ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 45 (1),(185–191).
- Greene, R., Elffers, J., & Babayiğit, Z. İ. (2006). *İktidar: Güç Sahibi Olmanın 48 Yasası*. (Çev. Z. İyidogan Babayiğit). İstanbul:Altın Kitaplar Yayınevi.
- Günaydın, M. (2014). Arşidük Fransuva Ferdinand Suikastı 28 Haziran 1914. *Gazi Akademik Bakış*, (15), 1-38.
- Gürçüm, B. H. & Arslan, A. (2016). Süfraj Hareketini Hazırlayan Etmenlerin Tekstil Sanayi Bağlamında İrdelenmesi. *İdil Dergisi*, 5 (25), 1305–1350.
- Hocaoğlu, M. C. (2013). Gertrude Bell’in 1907 Yılı Batı Anadolu Seyahati (İzmir’den Isparta’ya). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 57–72.
- Howell, G. (2010). *Gertrude Bell: Queen Of The Desert, Shaper Of Nations*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Hurewitz, J. C. (Ed.), (1956). *Diplomacy In The Near And Middle East: A Documentary Record*(Vol. II).Princeton, New Jersey: Macmillan Publishing.
- Itwaru, H. (1997).Colonialism and Literature Dhawan, R. K. (Ed.). *Postcolonial Discourse: A Study Contemporary Literature* içinde (7-17). New Delhi: Prestige Book.
- İpçioğlu, M. (2009). Gertrude Bell’in Anılarında Konya. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 249-253.
- Joseph, S. (Ed.), (2000). *Gender And Citizenship In The Middle East*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Kamm, J. (1956). *Daughter of the Desert: The Story of Gertrude Bell*. London: Bodley Head.
- Karaca, T.H. (2018). *Sınırları Çizen Kadın: İngiliz Casus Gertrude Bell*. İstanbul: Kronik Kitap

- Karasulu, S. (2018). İngiliz Seyyah Gertrude Bell'in Arşivinden Türkiye. Prof.Dr. H. Üreten, Doç.Dr. D. İnce Erdoğan ve Dr.Öğrç Üyesi M. Gümüş (Editörler). *Kuşadası'nda Bir Baştan Bir Başa Tarihiçinde* (255–263).
- Kearney, K. (1996). Highly Gifted Children In Full Inclusion Classrooms. *Highly Gifted Children* 12 (4) (05.06.2019). (<https://eric.ed.gov/?id=ED425575>).
- Keskin, M. (2004). Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(3), 7-21.
- Knibiehler, Y. (2005). Vücutlar Ve Yürekler. G. Duby ve M. Port (Editörler), (Çev.A.Fethi). *Kadınların Tarihi IV:Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Orta Çıkışı* içinde (307-346). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Krupskaya N. Pieck, W. (Eds) (1988).*Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar & Clara Zetkin Üzerine*, (Çev. İ.Yarkın), (3. Basım) İstanbul: İnter Yayınları.
- Lane, A. J. (2007). “Önsöz”. *Kadınlar Ülkesi*. Charlotte Perkins.(Çev. M. Kutlu). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Lewis, B. (1982). *The Question of Orientalism*. New York Review of Books, s.50.
- Lukitz, L. (2006). *A Quest in the Middle East Gertrude Bell and the Making of Modern Iraq*. London: I.B.Tauris
- Mahan, A. T. (1902) *Retrospect and Prospect; Studies in International Relations, Naval and Political*. Boston, Little, Brown, and Company.
- Maslow, Abraham H. (1996) *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*(Çev. H. K. Sönmez). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık
- Marshall, B. L. (2000). *Configuring Gender: Explorations in Theory and Politics*. Canada: Canadian Copyright Licensing Agency (CANCOPY).
- Mason, M. (2003).*The Making Of Victorian Sexuality*. Oxford: Oxford University Press.
- Meeres, F. (2014). *Suffragettes: How Britain's Women Fought & Died for the Right to Vote*. Gloucestershire: Amberly Publishing.
- Memmi, A. (1967). *The Colonizer and the Colonized: Introduction by Jean-Paul Sartre*. Boston: Beacon Press.
- Meriç, C. (1980). *Kırk Ambar* Vol. (156). Ötüken.
- Mernissi, F. (1995). *Peçenin Ötesinde*. (Çev. M. Küpçü). İstanbul: YayıneviYayıncılık.
- Mill, J. S. (1986). *Faydacılık*(Çev. N. Coşkunlar). İstanbul: Meb. Yay.
- Mitchell, R. (2016). “15 August 1862”: The Rise and Fall of the Cage Crinoline. BRANCH: Britain, Representation and Nineteenth-Century History. 05.05.2019.

https://www.researchgate.net/publication/309859731_15_August_1862_The_Rise_and_Fall_of_the_Cage_Crinoline

The Morning Post Newspaper (1914) *Arrested At Buckingham Palace*. 21.03.2019, http://www.nationalarchives.gov.uk/search/results?_q=The+Morning+Post+Newspaper+%281914%29+Arrested+At+Buckingham+Palace.

Murray, J. (2000), *The Role of Women in the Church Missionary Society, 1799-1917.*, K. Ward & B. Stanley (Editörler), *The Church Mission Society and World Christianity 1799-1999* içinde (71-86) . Eerdmans and Cambridge: Curzon Press.

Najmabadi A. (1998). *Crafting an Educated Housewife in Iran*, Abu-Lughod L. (Ed.) *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East* içinde (91-123). New Jersey: Princeton University Press.

The National Archives (NA). <http://www.nationalarchives.gov.uk>

New Castle University Gertrude Bell Archive. New Castle. <http://gertrudebell.ncl.ac.uk>

Newbolt H. and Hanbury C. (1900) *The Monthly Review*. London: J. Murray

Oakley, A. & Mitchell, J. (Eds). (1997). *Who is Afraid of Feminism?*. London: Hamish Hamilton.

Oakley, A. (2016). *Sex, Gender And Society*. New York: Routledge.

Okkenhaug, I. M., & Flaskerud, I. (Eds). (2005). *Gender, Religion And Change In The Middle East: Two Hundred Years Of History*. Bloomsbury Publishing.

Öztürk, K. H. (2017). *Mary Wollstonecraft'ın Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi Kitabında Rousseau Eleştirisi*. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 18 (2), 471–485

Platon, (2007). *Yasalar*. (Çev. C. Şentuna ve S. Babür) (3. Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınlar.

Purvis, J. (1991). *A History of Women Education in England*. Milton Keynes: Open University Press

Ramsay, W. M., & Bell, G. L. (1909). *The Thousand and One Churches*. London: Hodder And Stoughton.

Richmond, E. (1937). *The Earlier Letters of Gertrude Bell*. New York: Liveright.

Rousseau, J. J. (2007). *Toplum Sözleşmesi* (Çev. A. Timuçin), İstanbul: Bulut Yayınları

Said, E. (1989). *Oryantalizm-Sömürgeciliğin Keşif Yolu*. (2. Baskı). (Çev. S. Ayaz). İstanbul: Pınar Yayınları.

Sautet, M. (1998). *Kadınların Özgürleşmesi Üzerine* (Çev. S. Serdaroğlu). Telos Yayınları: İstanbul.

- Sayer, H. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı. Uzmanlık Tezi.*
- Semple, R. A. (2003), *Missionary Women: Gender, Professionalism and the Victorian Idea of Christian Mission*, Woodbridge, Suffolk: The Boydell Press.
- Silverman, L.K. (1994). The Moral Sensitivity Of Gifted Children And The Evolution Of Society. *Roeper Review*, 17(2), 110–116.
- Scott, W, J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*(Çev. A. T. Kılıç,). İstanbul: Agora Kitaplığı (Eserin orijinali 1998’de yayımlandı).
- The Star Newspaper (1906). *Political Prisoners, Not Common Criminals*. 21.03.2019, <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/britain1906to1918/pdf/gallery-4-gaining-suffrage-case-studies.pdf>
- Tanilli, S. (1981). *Devlet Ve Demokrasi*. İstanbul: Say Kitap.
- Taşdelen, P., & Koca, C. (2015). Viktorya Dönemi İngiltere’inde Kadın Bedeni Politikaları ve Kadınların Spora Katılımı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 205–214.
- Terlikli, S. (2013). *1850 Ve 1950 Tarihleri Arasında Batı Toplumlarında Sanat, Toplumsal Yapı Ve Moda Etkileşimi*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Thornton, L. (1994). *The Orientalists: Painter-Travellers (1828-1908)*. Paris: Art Creation Realisation. (Eserin orijinali 1983’de yayımlandı).
- Turner, B. (2007). *Eşitlik*. (Çev. B. S. Şener,). Ankara: Dost Kitabevi. (2. Baskı).
- Wallach, J. (2016). *Çöl Kraliçesi*. (Çev. P. Özgören). İstanbul: Can Yayınları (Eserin orijinali 2004’de yayımlandı).
- Walters, M. (2005) *Feminizm*(Çev. H. Gür), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- West C. & Zimmerman H. (1987) Doing Gender. *Gender and Society*, Vol. (1) No (2). 125-151
- WHO (1998). *Gender and Health. A Technical Paper*. Geneva.
- Williams, C. (1973). *Women On The Rope: The Feminine Share In Mountain Adventure*. London: Allen & Unwin.
- Yalçın, H. (2010). *Çocuk Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yalom, M. (2002). *A History Of The Wife*. New York: Perennial.
- Yediyıldız, B. (1994). *Tarih. II. Cilt*. Ankara: Meb Yayınları.

EKLER

GERTRUDE BELL ARŞİV ÇALIŞMASI

Ek 1 New Castle Üniversitesi

Ek 2 Robinson Kütüphanesi

Ek 3 Gertrude Bell özel arşivi

Ek 4 Gertrude Bell özel arşivi çalışma alanı ve Amurath To Amurath kitabı

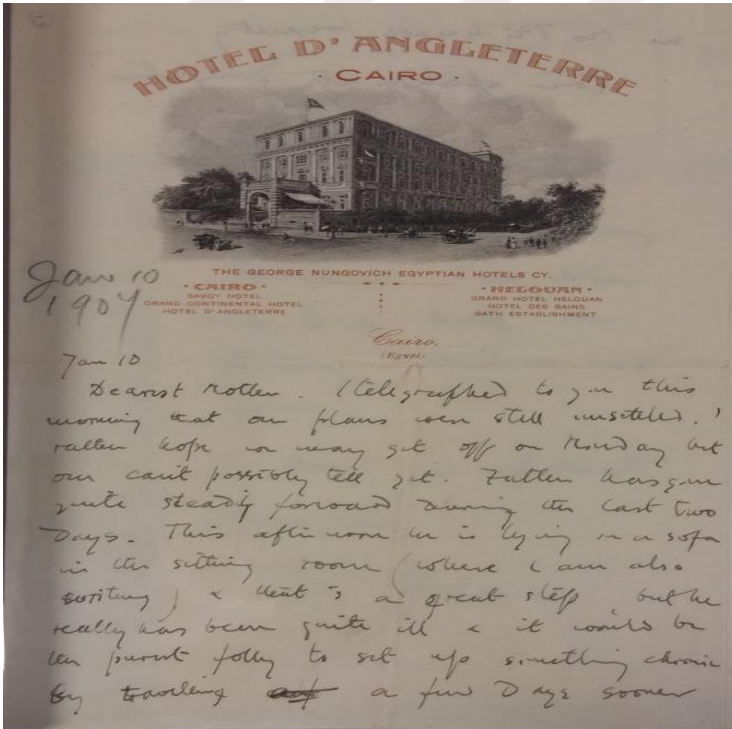
Ek 5 Gertrude Bell özel arşivinde araştırma

Ek 6 Gertrude Bell'e ait 1907 yılı günlüğü

Ek 7 Gertrude Bell'e ait 1907 yılı günlüğü

Ek 8 Günlük örneği

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Sibel KARASULU
Doğum Yeri ve Tarihi: Aydın / 14.12.1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Gazi Üniversitesi / Eğitim Fakültesi /
İngiliz Dili Eğitimi
Bildiği Yabancı Diller: İngilizce (YDS: 85)

İş Deneyimi

Öğretmen (2003–2006) Pamukören İ.O. Kuyucak/AYDIN
Okutman (2006–2009) Adnan Menderes Üniversitesi, Kuyucak MYO, Kuyucak \
Aydın
Öğretim Görevlisi (2009-) Adnan Menderes Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Efeler/ Aydın

Yayınlar

Uluslararası

Sözlü Bildiri

Karasulu Sibel, Can Ayten

Adnan Menderes Üniversitesi I. Uluslararası Sağlık Bilimleri Kongresi
29 Haziran- 1 Temmuz 2017 “Savaşın Ötekileri: Kadınlar”

Uluslararası

Sözlü Bildiri

Karasulu Sibel

Adnan Menderes Üniversitesi, I. Lisansüstü Tarih Öğrencileri Uluslararası Sempozyumu
20-21-22 Kasım “İngiliz Seyyah Gertrude Bell’in Arşivinden Türkiye”

Diğer Yayınlar

Katılımcı, Oxford University Department For Continuing Education and Oxford University
Press, “ Oxford Teachers’ Academy, Teaching English To Adults”,24- 26.01.2011

Katılımcı, “İş Sağlığı ve Güvenliği Temel Eğitimi” 25–2 Ocak 2016

Katılımcı, “Teaching Speaking Activities and Strategies”, 26 Şubat 2016

Konuşmacı, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Paneli, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”, 11 Mart 2016

Katılımcı, “Teaching Skills In An Integrated Manner”, 22 Nisan 2016

Katılımcı, “British Culture and Contemporary English (BCCE(M) 2016)” Norwich Institute for Language Education, Manchester, UK,
18-29 Temmuz 2016

Katılımcı, “YÖK Akademide Kadın Çalışmaları”, 30 Ocak 2017

Konuşmacı, “Dünya Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü Paneli ” ,
29 Kasım 2017

Projeler

“Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Sosyal İçerme Politikaları Alanında Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi”

09 Kasım 2015- 08 Kasım 2017

Aydın İli İncirliova Belediyesi “Kadın Dostu Kent Projesi” 25 Kasım 2015-

İdari Görevler

Adnan Menderes Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma MerkeziMd. Yrd.
(2016-2018)

İletişim

e-posta Adresi: sibel.karasulu@adu.edu.tr

Tarih 21.06.2019